

UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT
„ION CREANGĂ” DIN CHIȘINĂU

Laboratorul de cercetare a securității psihologice

Sergiu SANDULEAC Ludmila BODIU

**SECURITATEA PSIHOLOGICĂ
A COPIILOR ABUZAȚI FIZIC
ȘI NEGLIJAȚI**

MONOGRAFIE

Chișinău, 2022

CZU 159.922.7

S 20

Aprobată și recomandată spre editare de Senatul Universității Pedagogice de Stat
„Ion Creangă” din Chișinău

PV nr. 4 din 24.11.2022

Autori:

Sanduleac Sergiu, conf. univ. dr. Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

ORCID iD: 0000-0003-2040-4670

Bodiu Ludmila, MA în psihologie, Centrul Internațional „La Strada Moldova”.

ORCID iD: 0000-0001-6513-3881

Recenzenți:

Groza Angela, conf. univ. dr. Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
din Chișinău

Perjan Carolina, prof. univ., dr. Universitatea Americană din Moldova

Monografia este adresată în primul rând psihologilor și cadrelor didactice la toate treptele de învățământ, studenților, masteranzilor, doctoranzilor din domeniul de formare profesională Psihologie și Științe ale Educației, tinerilor cercetători și tuturor celor interesați de subiectul securității psihologice și violenței.

Acest material este publicat în cadrul proiectului de cercetare „Aspecte psihosociale ale securității psihologice și manifestările ei în plan social la copii”, cu cifrul nr. 20.80009.0807.31.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Sanduleac, Sergiu.

Securitatea psihologică a copiilor abuzați fizic și neglijați: Monografie / Sanduleac Sergiu, Bodiu Ludmila; Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Laboratorul de cercetare a securității psihologice. – Chișinău: S. n., 2022 (CEP UPSC). – 146 p.: fig., tab.

Bibliogr.: p. 98-103 (90 tit.). – 100 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”
din Chișinău, str. Ion Creangă, nr. 1, MD-2069

© Sanduleac Sergiu, 2022

© Bodiu Ludmila, 2022

ISBN 978-9975-46-675-2

Cuprins

INTRODUCERE	5
CAPITOLUL 1. ABORDAREA TEORETICĂ A FORMELOR DE ABUZ ȘI A SECURITĂȚII PSIHOLOGICE LA COPII	10
1.1. Epistemologia securității psihologice	10
1.2. Securitatea psihologică a copiilor în raport cu mediul său de dezvoltare.....	21
1.3. Aspecte psihoterapeutice în lucrul cu copiii abuzați, aflați în insecuritate psihologică.....	39
1.4. Concluzii la capitolul 1	45
CAPITOLUL 2. STUDIUL SECURITĂȚII PSIHOLOGICE LA COPIII ABUZAȚI FIZIC ȘI NEGLIJAȚI	47
2.1. Metodologia cercetării.....	47
2.2. Interpretarea rezultatelor – experiment de constatare	53
2.3. Concluzii la capitolul 2	66
CAPITOLUL 3. MODALITĂȚI DE CONSOLIDARE A SECURITĂȚII PSIHOLOGICE LA COPII	69
3.1. Prezentarea programului de consolidare a securității psihologice la copii	69
3.2. Program de consolidare a securității psihologice la copii.....	73
3.3. Concluzii la capitolul 3	94
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	95
BIBLIOGRAFIE	98
ANEXE	104

LISTA ABREVIERILOR

UNICEF – United Nations International Children’s Emergency Fund

CNPAC – Centrul Național de Prevenire a Abuzului asupra Copilului

MAI – Ministerul Afacerilor Interne

BNS - Biroul Național de Statistică

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate

Securitatea psihologică a copiilor este de o importanță deosebită, având un impact semnificativ asupra dezvoltării personalității, nu doar în copilărie ci și pe tot parcursul vieții. Oamenii se simt în securitate psihologică atunci când nu le este amenințat Eul, imaginea proprie, nu sunt criticați cu răutate, când există condiții de viață necesare pentru echilibrul sufletesc și dezvoltare. Securitatea psihologică a copilului și asigurarea sentimentului de protecție îi revine atât mediului familial, cât și altor medii de dezvoltare a acestuia [7].

Problema securității psihologice în lumea modernă este relevantă și discutată pe scară largă în toate sferile societății. Studiile securității psihologice a personalității își dovedesc importanța pentru dezvoltarea psihică a copiilor, calitatea educației și a socializării. La fel, un rol vital îl are depășirea barierelor în procesul de învățare și relaționare interpersonală cu mediul înconjurător, inclusiv depășirea dificultăților din sfera profesională. În secolul XXI a avut loc o creștere semnificativă a numărului de factori care afectează securitatea psihologică a copiilor, printre acestea regăsindu-se violența și agresivitatea împotriva copiilor. [65, p.7].

S-a demonstrat că securitatea este un proces dinamic, deoarece în fiecare moment persoanele pot interacționa cu un nou tip de pericol. Conflictele internaționale, pericolul războiului și amenințările asupra mediului stârnesc sentimente de frică, incertitudine și lipsa de sens a existenței. Când o persoană experimentează instabilitate în mediul său, bunăstarea sa psihologică se micșorează, devenind extrem de sensibilă. Ca rezultat, securitatea psihologică trebuie să fie creată constant din nou. Caracterul latent al securității este demonstrat de faptul că o persoană începe să se supună ei numai atunci când apare o amenințare reală la adresa vieții, sănătății și bunăstării [60, p.100-101].

Dezastrele naturale, îndurarea foamei, pericole fizice, eliminări radioactive, provocări teroriste, război, au devenit aproape o parte integrantă în societatea modernă. Astăzi, cercetătorii sunt mai preocupați de consecințele ce apar asupra dezvoltării psihologice a copiilor în urma experienței traumatice și a efectului de lungă durată asupra generațiilor viitoare. Burlacova N.S, menționează despre faptul că experiențele traumatice provocate de diverse dezastre naturale sau omenești, experimentate în timpul copilăriei au un impact multilateral asupra bunăstării psihologice a copiilor. Anna Freud, a fost printre primii cercetători, care a studiat consecințele războiului asupra dezvoltării psihologice a copiilor, venind cu recomandări pentru a minimiza experiențele traumatizante a copiilor. Observarea copiilor supuși unor situații traumatizante, i-a permis A. Freud să formuleze ipotezele necesare unei intervenții psihologice, acestea fiind un reper chiar și pentru psihologia modernă [69, p18-20].

O altă amenințare a secolului XXI o reprezintă pandemia COVID-19, datorită căreia au fost paralizate și periclitate practic toate instituturile statale, și orice formă de organizare socială. Pandemia în sine a reprezentat o formă de amenințare exprimată prin crearea unui mediu traumatizant, atât pentru adulți cât și pentru copii, exprimată prin

situații traumatizante prin trăirea unor experiențe legate fie de amenințarea integrității corporale și a vieții, vătămări sau răni corporale severe, expunerea unei răni sau vătămări intenționate, observarea violenței împotriva unei persoane dragi, numeroase expuneri la amenințări parvenite pe fonul pandemiei cum ar fi: expuneri la mesaje ce provoacă anxietate, violență aplicată în mod deliberat sub diverse forme [57].

Securitatea ca fenomen socio-cultural necesită o abordare cuprinzătoare și integrează o multitudine de aspecte ale realității sociale, fiecare dintre ele importantă atât pentru individ, cât și pentru societate în ansamblu. S-a demonstrat că există anumite dorințe și nevoi universale care sunt apreciate de toate culturile și popoarele ca fiind esențiale pentru asigurarea unei calități ridicate a vieții, iar unul dintre acestea este nevoia de securitate. În consecință, securitatea psihologică a persoanelor într-o societate depinde direct de procesele care au loc în societate în ansamblu, iar dorința de securitate și nevoia acesteia acționează ca stimulatori puternici ai schimbărilor sociale [60, pp.100-101].

Procesul de reevaluare a valorilor în societatea modernă și-a pus amprentă pe apariția unei noi înțelegeri a problemei securității. Principalul lucru a fost conștientizarea sistemică a acestui fenomen în sine și, prin urmare, necesitatea unei noi abordări. Gradul de securitate al societății și al individului, este direct dependent de funcționarea tuturor sistemelor societății, în special cel economic, politic, social și juridic. Cercetătorii ruși, Рошин, С.К., Соснин В.А., sunt de părerea că revizuirea priorităților și-a pus un accent considerabil asupra interpretării problemei de securitate, care era percepută anterior ca parte a statului, izolată de nevoile unei persoane. Primii pași în dezvoltarea acestei percepții a demonstrat necesitatea de a fi studiată într-un concept independent, ceea ce permite o înțelegere mai profundă și mai cuprinzătoare a problemei securității în general [83, pp.133-134].

Dacă e să ne referim la securitatea psihologică a copilului, această trebuie să fie asigurată de familie, oferindu-i copilul protecție de orice formă de violență și, de asemenea, să îl învețe să se poată proteja singur. Însă, familia deseori poate fi și un mediu periculos pentru creșterea și dezvoltarea copilului. La nivel mondial, doar un număr de 16 țări au interzis cu desăvârșire pedepsele corporale asupra copiilor, astfel că marea majoritate a copiilor lumii nu sunt protejați împotriva lovirii, bătăilor sau umilirii de către proprii părinți. Mai mult, copiii sunt expuși violenței și în alte locuri în care ar trebui să se simtă protejați, cum sunt școlile, locurile de muncă (legale sau ilegale), sistemul judiciar. Conform raportărilor UNICEF, în peste 100 de țări este permisă lovirea copilului în unitățile școlare, iar în mai mult de 30 de state justiția poate decide aplicarea de pedepse corporale (bătăi, biciuiri) asupra copiilor [41, p.7].

În Republica Moldova, ca și în multe alte țări, violența împotriva copiilor, rămâne a fi o problemă semnificativă, astfel că mulți copii rămân a fi expuși situațiilor de risc în familie, școală și societate. Conform datelor statistice prezentate în publicația „COPIII MOLDOVEI” de către Biroul Național de Statistică, în anul 2019, 755 copii au fost supuși violenței; 51,3% dintre aceștia erau din mediul urban, iar 50,5% erau băieți. Numărul copiilor neglijați, în anul 2019 a constituit 8,6 mii copii. Cel mai des victime ale neglijenței au fost copiii în vârstă de 7-15 ani (49,1%) [14, p.21].

Centrul Național de Prevenire a Abuzului față de Copii din Chișinău (CNPAC), a raportat pentru 2020 un număr de 373 de copii asistați, victime ale abuzului, dintre care 12 % au suferit o formă de abuz fizic, 19 % abuz emoțional, 36 % abuz sexual și 33 % de neglijare. 40% dintre cazuri asistate se referă la fete, iar 60% dintre copii sunt băieți, cei mai mulți dintre aceștia sunt cu vârsta cuprinsă între 11-15 ani (45%), următoarea categorie de vârstă 16-18 ani, fiind de 9 %. Datele statistice prezentate de CNPAC oglindesc și cazuri de abuz față de copii, care au fost înregistrate în anul 2020 de către MAI și evidențiază un număr total de 705 cazuri de neglijare și abuz împotriva copiilor, comparativ cu 2019 numărul copiilor victime ale abuzului și neglijării au fost înregistrate 864 cazuri [15].

La fel, Serviciul de asistență telefonică gratuită pentru copii 116 111, care are drept scop: *”Sporirea nivelului de protecție a copiilor împotriva oricărei forme de încălcare a drepturilor lor și împotriva oricărei forme de abuz”*, pentru anul 2021 a înregistrat 238 apeluri în care se vorbește despre violență și 92 apeluri despre neglijare a copiilor; din numărul total de apeluri (330), cu referire la situații de violență și neglijare împotriva copilului, 242 din numărul total de apeluri situațiile de abuz și neglijare au avut loc în mediul familial [90].

Securitatea psihologică, poate fi atribuită unei stări a mediului care creează securitate sau este lipsită de manifestări a abuzului în toate formele sale, cât și asigurarea sănătății mintale a persoanei. Astfel, securitatea psihologică a individului și a mediului sunt inseparabile una de cealaltă. De aceea, pe lângă mediul familial, o importanță aparte îl are și mediul educațional [77].

Din aceste considerente **cercetarea prezintă vizează** studiul securității psihologice la copiii abuzați fizic și neglijați în raport cu mediul de dezvoltare.

Scopul studierea securității psihologice la copii abuzați fizic și neglijați și găsirea modalităților de consolidarea a securității psihologice a copiilor de diferite vârste.

Ca obiective ale cercetării ne-am propus:

- definitivarea conceptelor de securitate psihologică la copii;
- investigarea relației dintre: securitate psihologică, factori de personalitate și stres;
- determinarea diferențelor dintre copiii abuzați și cei neabuzați;
- determinarea diferențelor de gen la securitatea psihologică a copiilor;
- elaborarea și implementarea unui program psihologic de intervenție în vederea consolidării securității psihologice la copii de diferite vârste.

Reperete teoretice ale cercetării o constituie: teoriile și concepții psihologice cu privire securitate psihologică Blok H., Coman L., Williams T., Horney K., *Securitatea psihologică și socializarea în familie* [7, 72]; Баева И.А., Гаязова Л.А., Еремеев Б.А., Донцов А. И., Панариным И.Н., Кабаченко Т.С., Гончарова, О.В., Бурлакова, Н.С., *Securitatea psihologică și schimbarea intra și interpersonală* [65, 70, 71]; Зотова, О.Ю., Краснянская, Т.М., Тылец В.Г., Рошин, С.К., Соснин В.А., *Securitatea psihologică și emoțională ca fenomen socio- cultural* [60, 79, 83]; Ениколопов С.Н., Баева И.А., Семикин В.В. Бедрина, Захарова В.В., Андросова М. И., Т. Н., Коренкова, А. Ю.

Корытова, Г.С., Закотнова Е.Ю., *Securitatea psihologică în școală* [66, 67, 68, 74, 77]; Blatz W.E., Maslow A., Rogers C., Adler A., Fromm E. *Conceptele de securitate din cadrul psihologiei umaniste*, [7, 44, 63, 71, 72]; Ainsworth M., Mahler M.S., Bowlby J., Cox M. J., Owen M.T., *Securitatea psihologică ca stare de atașament* [7, 53, 72]; cât și printre cercetătorii autohtoni: Sanduleac S., Perjan C., Losii E., Bolboceanu A., Cutasevici A., „*Securitatea psihologică ca fenomen socio-cultural* [7, 47, 56], Groza (Verdeș) A., Rotaru-Sîrbu N., Adăscăliță V., prin *securitatea psihologică în contextul violenței școlare* [1, 53].

Ipoteza generală: Trăsăturile de personalitate ale copiilor diferă în funcție de nivelul de securitate psihologică a acestora în mediul său de dezvoltare.

Ipotezele de lucru a cercetării constau în presupunerea că:

- Abuzul fizic și neglijarea influențează direct securitatea psihologică a copiilor;
- Există o relație între: securitate psihologică a copiilor, factori de personalitate și nivelul de stres a copiilor;
- Există diferență a gradului de securitate a copiilor abuzați și cei neabuzați;
- Există diferență dintre gradul de securitate psihologică în funcție de gen;

Metodele cercetării:

Chestionar de diagnosticare a securității psihologice la copii (Sanduleac S., Perjan C.);

Scala de depistarea abuzului și traumei B. Sanders, E. Becker – Lausen 1995;

– Scala de percepție a stresului, elaborat de Levenstein și colab. 1993;

– Chestionarul 16 PF Cattell, forma C.

Lotul de subiecți: În cercetarea de față au participat 72 de respondenți cu vârste cuprinse între 11 și 15 ani, repartizați pe sexe: 36 băieți și 36 fete.

Structura lucrării. Monografia se constituie din: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 90 de titluri, 39 anexe. Volumul de bază al lucrării este de 169 pagini. Lucrarea conține 9 figuri și 8 tabele.

În **introducere** este prezentată și argumentată actualitatea și importanța temei, obiectul, scopul, obiectivele și ipotezele cercetării, problema științifică importantă soluționată, fiind subliniată relevanța științifică și practică a lucrării.

În **capitolul 1**, sunt abordate aspectele teoretice privind *securitatea psihologică* a copiilor în raport cu mediul de dezvoltare. În acest capitol atenția se concentrează și asupra formelor de abuz împotriva copilului și a cauzelor ce afectează securitatea psihologică a copiilor. Sunt descrise aspecte psihoterapeutice cunoscute în lucrul cu copiii abuzați, aflați în insecuritate psihologică. S-a constatat că securitatea psihologică poate apărea sub influența factorilor individuali și de mediu, ce pot declanșa comportamente violente a adulților în grija cărora se pot afla copiii;

Capitolul 2, al lucrării tratează *studiul securității psihologice* la copiii abuzați fizic și neglijați, prin determinarea diferențelor de gen a copiilor aflați în insecuritate psihologică, printr-o abordare experimentală care evidențiază identificarea relației dintre: *securitate psihologică, factori de personalitate și stres la copiii abuzați și neglijați*.

Capitolul 3, cuprinde aspecte referitoare la elaborarea, implementarea și eficiența programului psihologic de intervenție în vederea consolidării securității psihologice la

copii de diferite vârste. Cu privire la acest aspect, programul de intervenție conține, obiective, tehnici și metode psihoterapeutice, care vor ghida intervenția psihoterapeutică în lucrul cu copiii abuzați și neglijați.

În concluzii generale și recomandări sunt sintetizate rezultatele investigațiilor, fiind, de asemenea prezentate limitele acestui studiu și perspectivele de continuare a cercetărilor în acest domeniu.

CAPITOLUL 1.

ABORDAREA TEORETICĂ A FORMELOR DE ABUZ ȘI A SECURITĂȚII PSIHOLOGICE LA COPII

1.1. Epistemologia securității psihologice

Psihologul canadian William E. Blatz, printre primii oameni de știință, a definit securitatea emoțională, ca fiind sentimentul în care omul se simte în siguranță, se percepe în afara pericolului, fiind o senzație subiectivă. W. Blatz, afirma că toate comportamentele vieții individului, pot fi interpretate în termeni de securitate, iar aceasta implică două componente:

1. experiență adecvată cu care se simte capabil individul să controleze situația;
2. un sentiment de adecvare pentru a face față situațiilor din viitor, care se manifestă în posibilitatea de a anticipa și a prezice consecințele [63].

Conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române (DEX), securitatea se referă la faptul de a fi la adăpost de orice pericol; sentiment de *siguranță*, încredere și de liniște pe care îl dă cuiva absența oricărui pericol [17].

Dicționarul de psihologie, Paul Popescu-Neveanu, propune termenul de *securitate*, ca stare psihică echilibrată, motivată prin absența unor factori care să pună în primejdie viața, sănătatea, statutul social și profesional, regimul de apreciere echitabilă ect. Este o condiție fundamentală a existenței normale și a progresului. În același dicționar găsim noțiunea de *insecuritate*, care este considerată că stă la originea multor perturbări psihice [42].

În dicționarul „American Psychological Association” (APA), găsim termenul de *securitate drept un sentiment de siguranță*, încredere și eliberare de teamă. În psihologie, se crede că securitatea este generată de factori cum ar fi părinții și prietenii; dezvoltarea deprinderilor și abilităților adecvate vârstei și experiențe care construiesc un sentiment stabil de sine. Dezvoltarea securității în contextul psihoterapeutic, este văzută ca un scop mediator care încurajează explorarea deschisă a problemelor emoționale și comportamentale și este considerată a fi parte a unei relații puternice și sănătoase. În același dicționar găsim termenul de „safety psychology”, o subdisciplină a psihologiei aplicată care implică studiul aspectelor comportamentale ale situațiilor periculoase în sistemele om-mediul, în special în contexte ocupaționale [18].

În dicționarul de psihologie Larousse, găsim termenul de securitate descris ca pace a spiritului datorită convingerii că individul nu are a se teme de nimic. Ea constituie una din trebuințele fundamentale ale omului, condiția esențială a sănătății sale mentale. Copilul își găsește securitatea datorită prezenței senine și afectuoase a părinților, stabilității condițiilor sale de existență, disciplinei obișnuite existenței sale. În mediul său, astfel definit, el își reperează din timp poziția, se acomodează cu rolul său și simțindu-se protejat, avansează cu încredere în viață. Adolescentul se simte mai greu în securitate deoarece, nefiind nici copil și nici adult, nu are un statut precis. Acela care a atins maturitatea psihologică nu se teme să-și afirme individualitatea [40].

În *American Journal of Sociology*, găsim termenii de securitate și de insecuritate, despre care se menționează că au fost acceptate recent de mulți oameni de știință comportamentali și practicieni înrudiți, adică în 1954 acești termeni au început să fie utilizați extensiv de către specialiști din mai multe domenii, inclusiv în psihologie. Termenii de securitate și de insecuritate, în general, și-au făcut apariția în literatura de psihologie socială și alte științe aliate - sociologie, psihiatrie, psihologie anormală sau clinică și asistență socială. În aceeași publicație este menționat despre faptul că noțiunile de securitate și insecuritate au fost începute de Thomas și A. Adler [13].

Зотова, О.Ю., menționează în lucrarea sa despre securitatea emoțională și despre faptul că profesorul Edward A. Bott, care în 1939, a scris că cuvântul „securitate” provine de la cuvântul latin *securum*, adică „fără grijă”, „fără anxietate”, „fără frică”, „liber de incertitudine”. În următorii cincizeci ani, securitatea emoțională a fost exclusă din centrul atenției oamenilor de știință până când până în 1994, când acest concept a apărut când a apărut o nouă viziune asupra securității datorită lui P. Davis și E.M. Cummings care au publicat în *Psychological Bulletin* un articol intitulat „Conflictul familial și copilul: ipoteza securității emoționale”. Autorii au arătat că la baza sentimentului de nesiguranță este legătura dintre părinte și copil, de asemenea, conflictele familiale [75, p.76-78].

Cutasevici A., aduce o descriere amănunțită a apariției termenului de securitate personală, care din cele mai vechi timpuri, a constituit un obiect al cunoașterii umane. Epistemologia securității personale își are rădăcinile în ideile gânditorilor chinezi străvechi Lao Zi și Confucius (sec. VI î.Hr.), doctrinele marilor filosofi eleni Platon și Aristotel (sec. IV î.Hr.), ale „omului universal” Cicero (sec. II î.Hr.). Este relevant că, în mitologia romană, *Securitas* era zeița siguranței și securității statului roman. Ea asigură protecția și bunăstarea imperiului. Reprezentarea acestei zeițe s-a regăsit pe reversul unei medalii emise în perioada domniei împăratului Hostilian (anul 251 d.Hr.), având inscripția „libertate în fața amenințării”. Menționăm, în acest sens, că etimologia termenului securitate se trage din limba latină. Prefixul se exprimă separare, eliminare, iar rădăcina vine de la cura – grijă, preocupare – care, la rândul său, descinde din proto-indoeuropeanul *kōis* – grijă. Astfel, originile cuvântului securitate sunt identificate în termenii latini *securitatis* și *securitas*: lipsă de grijă, fără teamă de rău [16].

În psihologie, categoria „siguranță” a fost folosită încă din anii '20. Conform conceptelor de psihologie umanistă a lui Abraham Maslow, Carl Rogers și alții, care considerau dorința de securitate una dintre nevoile umane vitale. Maslow situează nevoia de securitate în viața motivațională a omului cu o treaptă mai sus după trebuințele fiziologice, aceasta îmbină în sine nevoia de securitate, de stabilitate, de apartenență, de apărare, libertatea de frică, anxietate și haos, nevoia în structură, ordine lege și limite, și alte nevoi. Teoria social-culturală a personalității a lui K. Horny, se referă la 2 nevoi esențiale din copilărie: nevoia de satisfacție și nevoia de siguranță. În dezvoltarea unui copil, nevoia principală este o nevoie de siguranță (a fi iubit și protejat împotriva pericolului și a lumii ostile). Iar atunci când nu este satisfăcut, ostilitatea de bază evoluează. Drept urmare, copilul simte frică, neputință și vinovăție care apar în interacțiune cu alte persoane în prezent și în viitor [44, p.15]

Донцов А. И., propune în lucrarea sa, ca termenul de „securitate psihologică” să fie deslușit începând cu nevoile descrise în Piramida lui A. Maslow. Autorul susține, că mulți oameni de știință afirmă că siguranța este o nevoie umană de bază, însă A. Maslow a fost cel care a evaluat securitatea ca fiind o nevoie psihologică, după cele mai elementare nevoi fiziologice, cum ar fi hrana și apa. Ierarhia nevoilor lui Maslow indică faptul că atunci când toate nevoile fiziologice fundamentale sunt satisfăcute, intră în joc nevoia psihologică de securitate [72, p.49-50].

De regulă, securitatea se referă la securitatea fizică, dar nevoia de a te simți în siguranță, starea de securitate sau ideile despre aceasta sunt în primul rând fenomene psihologice, și tocmai această dimensiune explică de ce Maslow a insistat asupra nevoii de securitate, după care urmează nevoile de apartenență, iubire, respect și autorealizare. Potrivit lui Maslow, „aparitia unei nevoi se bazează de obicei pe satisfacerea anterioară a alteia”. În aceeași lucrare găsim o altă abordare a securității și anume a teoriei lui Alfred Adler, filosof și psihiatru, care considera că securitatea unei persoane poate fi privită ca o nevoie de bază. Persoana își alege obiective pentru a preveni sentimentele de inferioritate, pentru a menține stima de sine și pentru a oferi securitate. Conform teoriei lui Adler, nu mediul și ereditatea determină o persoană. Oamenii se străduiesc pentru scopurile pe care le-au ales ei înșiși și care le vor oferi siguranță și le vor menține un sentiment de respect de sine. Stilul de viață, potrivit lui Adler, include scopuri pe termen lung, aspirații, condiții personale și sociale formulate pentru sine, necesare formării securității personale [72, p.50].

În lucrarea lui A. Maslow, citată de autoarea A. Bolboceanu găsim termenul de „miros psihologic” (psychological flavor, 1942), care îi oferă caracterizare sentimentelor de securitate – insecuritate și țin să sublinieze integralitatea acestui construct, care include elemente multiple (stabilitatea, protecția, dependența, ordinea, limitele, regulile, nevoia de a fi liber de frică, de amenințare, anxietatea, haosul, etc.) și universalitatea lui în viața persoanei. „Mirosul securității”, poate fi detectat practic, în orice simte, face sau gândește persoana [7, p.47].

Burcu A., susține, că persoana umană are nevoie nu numai de bunurile care să-i asigure satisfacerea necesităților fundamentale, ci și de protecție împotriva mulțimii de factori distructivi, a agresiunilor de tot felul, împotriva catastrofelor naturale, a bolilor, împotriva oamenilor, a proceselor sociale distructive. Au nevoie de continuitate și în viitor a condițiilor care îi asigură prezentul în viața veniturilor sigure, asistență socială și sanitară în caz de incapacitate de muncă, de boală, de accidente, de bătrânețe. Într-un cuvânt, are nevoie de securitate. Trebuința de siguranță cuprinde ansamblul condițiilor și factorilor, deopotrivă externi și interni, determinanți pentru realizarea unei stări de echilibru, stabilitate, certitudine a existenței atât pentru prezent cât și pentru viitor. Ceea ce poate însă afecta aceste din urmă aspecte, este dezordinea produsă în organizarea vieții individului. Setul de conduite/ atitudini și manifestări prin care individul le stabilește în măsură ai permite să-și conducă viața după propriile principii și să-și exprime propriile trăsături interioare. În momentul în care derularea firească a acestei ordini strategice este tulburată de slăbirea coeziunii dintre forțele ce o mențineau, în

momentul acela își vor face loc în sistem diverse gânduri, sentimente sau conduite până atunci respinse [72, p.30-34].

Cercetătorii determină *securitatea psihologică a personalității* prin gradul în care oamenii se simt confortabil să-și asume riscuri interpersonale pozitive, abilitatea de a menține stabilitatea într-un mediu cu anumiți parametri, inclusiv cei cu efecte psiho-traumatice, experiența securității/nesiguranței în anumite situații. Securitatea psihologică la nivel individual este definită ca sentiment în care o persoană se simte confortabil să se exprime și să fie el însuși, fără teama de a se simți jenat și ridicol; convingerea că afirmațiile, ideile, întrebările, preocupările sau greșelile nu vor duce la pedeapsă; subiectiv percepția de securitate și a realității înconjurătoare ca un loc sigur, lipsa de preocupare pentru consecințele negative a mediului [65, p.7].

În prezent, problema securității psihologice devine din ce în ce mai importantă datorită nevoii tot mai mari a statului și a societății față de sănătatea psihologică a individului, ceea ce îi permite acestuia din urmă să depășească cu succes amenințările tehnologice, informaționale și socio-psihologice a lumii moderne. În lucrarea sa, Гончарова, О.В., citează autorul Панариным И.Н., care înțelege siguranța psihologică ca o stare a psihicului, prin care este posibilă realizarea unei dezvoltări armonioase a individului printr-o expunere adecvată la diferite amenințări, atât interne, cât și externe. La fel, autoarea menționează că Еремеев Б.А., definește securitatea psihologică sub aspectul dezvoltării personale, ca o atitudine multilaterală a individului față de propriile condiții de viață, care conduc la echilibrul emoțional și la dezvoltarea progresivă a personalității [70, p.3-5].

În ultimele decenii, datorită pătrunderii tendințelor umaniste în toate sferele vieții, poziția socială și atenția acordată măsurilor de sporire a securității statului, a societății, a fost completată de conștientizarea necesității de a lua măsuri cuprinzătoare pentru a asigura securitatea fiecărui individ. Ca urmare, securitatea a fost studiată pe larg în cadrul mai multor științe, cum ar fi: filozofia, sociologia, economia și cea juridică, fiind treptat completată de studii și instrumente psihologice. Astfel, până în prezent, problema de securitate psihologică este dezvoltată în cadrul mai multor ramuri: psihologia muncii, psihologia socială, militară, economică, juridică și pedagogică [79, p.32].

Societatea actuală are un nivel diferit de cel al generațiilor anterioare, care conform tuturor parametrilor de bază - de la probabilitatea decesului prin violență până la nivelul normal de igienă - este mai mare. Cu toate acestea, în societatea de astăzi se simte nevoia de mai multă securitate, oamenii fiind preocupați de urmărirea diferitelor pericole și amenințări posibile în domeniul social. Conflictele internaționale, pericolul războiului nuclear și amenințările de mediu stârnesc sentimente de frică, incertitudine și lipsa de sens a existenței. Când o persoană experimentează instabilitate în mediul său, bunăstarea sa psihologică se micșorează și este extrem de sensibilă [60].

Natura socio-psihologică a nevoii de securitate este demonstrată de T. Williams și constă în faptul că „securitatea este o reflectare atât a circumstanțelor sociale, cât și a unei trăsături constante de personalitate. Insecuritatea individului este influențată direct de existența insecurității psihologice, datorată unor caracteristici de personalitate, de condițiile externe existente și determinată în mare măsură de experiențele timpurii a individului” [72, p.55]

Siguranța socio-psihologică este strâns legată de interacțiune. Ca rezultat al interacțiunii pe termen lung și pe baza intereselor și aspirațiilor comune, se naște o comunitate socio-psihologică, care se caracterizează prin înțelegere reciprocă, solidaritate și încredere. Astfel, comunitatea, pe de o parte, este o condiție prealabilă și o condiție pentru o comunicare eficientă, iar pe de altă parte, rezultatul acesteia. Și pentru a interacționa cu succes cu diferite părți ale lumii, o persoană trebuie să experimenteze încrederea, bazându-se pe sentimentul de siguranță în această interacțiune [76].

Unul dintre domeniile de actualitate în studiul securității persoanei este studiul securității psihologice. Astfel că securitatea psihologică se referă la:

- securitatea individului, păstrarea integrității sale, posibilitatea acestuia de dezvoltare;
- satisfacție în prezent și încredere în viitor;
- condiții de viață care nu contribuie la încălcarea integrității personale;
- lipsa fricii sau anxietății legate de satisfacerea propriilor nevoi;
- starea de protecție față de dorințele altei persoane, împotriva voinței sale [89, p.36].

Securitatea personală relevă o formațiune psihologică integrală, care reflectă o stare adecvată unei situații, combinând siguranța și deschiderea unei persoane ca individ, subiect și personalitate în mediul înconjurător la nivelul fiziologic, psihic și spiritual al organizației sale. Rolul hotărâtor în asigurarea securității personale aparține individualității umane. Caracteristicile de personalitate stabilesc contextul valoric al percepției unei situații legate de securitatea personală și au impact asupra comportamentului subiectului în această situație”. Termenii *securitate* și *siguranță*, în sensul apropiat accepțiunii psihologice: noțiunea *securitate personală* are un conținut mai extins și include noțiunea de *siguranța personală* [16, p. 48-50]:

<i>Siguranța personală include:</i>	<i>Securitatea personală include:</i>
<ul style="list-style-type: none"> – libertatea individuală a omului; – integritatea fizică (corporală); – integritatea morală; – integritatea psihică. <p>excluzând amenințări externe pentru:</p> <ul style="list-style-type: none"> – viață, – sănătate, – libertate fizică, – onoare și demnitate. 	<ul style="list-style-type: none"> – protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei/individului (inclusiv integritatea personalității); – asigurarea unui nivel decent și a calității vieții persoanei/individului; – crearea condițiilor pentru dezvoltarea potențialului personal; – satisfacerea nevoilor materiale, sociale și spirituale ale persoanei/individului.

Securitatea psihologică, poate fi descrisă ca o stare de pace interioară, încredere, atitudine pozitivă, bunăstare subiectivă, deschidere și relaxare, iar factorii care afectează securitatea — viața, sănătatea, statutul, bogăția, libertatea — sunt mai complicați și mulți dintre ei nu pot fi înlocuiți în cazul pierderii lor. Multe teorii psihologice, într-o măsură mai mică sau mai mare, abordează problema securității încercând să răspundă la aceste întrebări legate de natura securității și pericolul la care poate fi expus individul, totodată să poată identifica caracteristicile comportamentului omului în situații de risc. Pentru acestea și alte întrebări legate de securitate, autorul atrage atenția asupra unei similitudini de opinii:

În primul rând, un număr destul de mare de autori sunt de acord că securitatea este un proces dinamic. Individul în orice clipă poate experimenta un nou tip de pericol și, ca urmare, securitatea psihologică trebuie să fie în mod constant creată din nou.

În al doilea rând, trebuie remarcat caracterul latent al securității. Ne străduim pentru asta numai atunci când apare o amenințare la adresa vieții, sănătății sau bunăstării noastre. De regulă, într-o societate stabilă, problema securității nu este pusă în discuție.

În al treilea rând, un sentiment sănătos de siguranță este o senzație de bază a unei persoane normale. Toate aspectele comportamentului uman din toate sferile vieții pot fi tratate în contextul securității, iar majoritatea acțiunilor noastre sunt ghidate de nevoia noastră de securitate. Fiecare dintre aceste perspective ridică propriile întrebări și tratează fenomenul de securitate luat în considerare dintr-un unghi specific, identificând anumite criterii, niveluri și noțiuni de securitate [19, p.103-104].

Fenomenul securității combină elementele drepturilor omului și ale dezvoltării sale ca personalitate. Astfel, este un concept interdisciplinar care trebuie să îndeplinească anumite cerințe și anume: să fie cuprinzător și multifuncțional; să depindă de condiții specifice; să țină cont de interesele oamenilor și să fie orientat spre viitor. Problema securității trebuie să fie focalizată pe persoană, inclusiv pe fenomenele care amenință supraviețuirea și determină nivelul de insecuritate a vieții individului. Prin urmare, securitatea presupune o înțelegere mai largă a amenințărilor și include cauzele insecurității legate, de exemplu, de economie (sărăcie, șomaj), hrană (foame), sănătate (boli infecțioase mortale, alimente nesigure, malnutriție, lipsa accesului la servicii medicale), mediu (poluare, dezastre naturale), securitate personală (abuz, neglijare, exploatare, terorism, război), publică (identitate etnică, religioasă și de altă natură) și politică (încălcarea drepturilor omului, represie) [72, p.18-21].

În lucrarea sa Баева И.А., menționează despre faptul că mediul este considerat un complex de condiții, forțe externe și stimulente care afectează securitatea psihologică a persoanei. Atenția acordată securității psihologice în cadrul științei psihologiei despre mediu, face posibilă completarea abordărilor tradiționale ale studiului omul ca un tot întreg. Accentul se pune pe existența unei legături între persoană și condițiile în care aceasta trăiește și se dezvoltă. Caracteristicile mediului ar trebui supuse analizei în același mod ca și trăsăturile de personalitate, definind relațiile și influențele reciproce [67, p.16].

Securitatea psihologică reprezintă o stare în care o persoană percepe că mediul său este în siguranță și nu prezintă pericole și amenințări. Persoanele care se simt psihologic sigure, percep, de obicei, că lumea este sigură din punct de vedere emoțional sau fără daune emoționale. Securitatea psihologică reprezintă factorul cheie ce determină securitatea în general atât a copiilor cât și a adulților, pentru că de ea depinde ce decizii va lua subiectul ulterior în viața de zi cu zi, având repercusiuni în funcționarea optimă a oricărui sistem de funcționare începând cu relațiile internaționale interesele naționale, diverse structuri și organizații private și de stat, terminând cu funcționarea sănătoasă a familiei [57, p.6].

Securitatea psihologică este o stare de echilibru dinamic în relația unei persoane cu lumea, cu sine și cu ceilalți, atunci când activitatea și satisfacția sa, nu sunt influențate

de diferite amenințări din exterior sau de ordin intern. Tocmai când o persoană se simte în securitate psihologică, el este capabil să-și mențină integritatea, să manifeste un nivel optim de motivație pentru autodezvoltare și să-și realizeze propriile aspirații în procesul vieții, prin interacțiunea cu mediul. Autorul propune o structură a securității psihologice a persoanei, care este reprezentată în fig.1.1. [80, p.174].

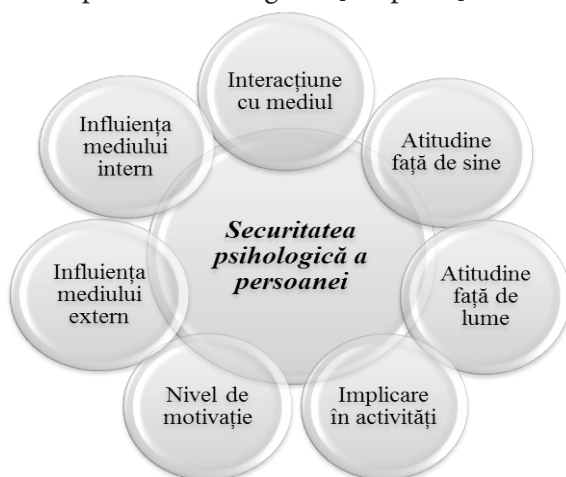

Figura 1.1. Structura securității psihologice a persoanei
(adaptat după Krâlovscăia Ecaterina)

Зотова, О.Ю., afirmă că psihologia modernă caută să găsească caracteristici psihologice integrative, făcând referire la autorii: Журавлев А.Л. și Тарабина Н. И., că securitatea psihologică poate fi definită ca „o caracteristică integratoare a subiectului care reflectă gradul de satisfacere a nevoii sale de securitate și care poate să fie evaluat prin intensitatea pe care o are pentru individ experiența de bunăstare”. Studiul teoretic și empiric al fenomenului de bunăstare psihologică arată că acesta poate fi clasificat prin caracteristici integrative care sunt strâns legate de afectivitatea negativă pe care o prezintă subiectul. Securitatea psihologică este numită de autoare „*Arhitectura bunăstării psihologice*” care este, într-o măsură mai mare, definită și condiționată de o configurație migratoare a relațiilor binare, întrucât, în acest cadru, consistența percepției reunește simultan întreaga colecție de trăsături și legături diverse și contradictorii ale subiectului. Consistența percepției bunăstării este cea care acționează ca o condiție prealabilă și baza pe care se bazează constructul necesar pentru funcționarea normală a unei personalități și securitatea sa psihologică [76].

Cercetătorul, rus Донцов А. И., menționează în lucrarea sa despre E. Fromm, care a vorbit despre sentimentul de inferioritate și a descris *securitatea* ca fiind nevoia de apartenență și evitarea de a fi singur. Interpretarea lui E. Fromm despre „pericol – securitate”, a trezit un mare interes științific. Oamenii precauți, care sunt orientați pe ceea ce posedă, se bucură cu adevărat de siguranță. Dar poziția lor nu este sigură, deoarece depind de ceea ce au: de bani, de prestigiu... cu alte cuvinte, de ceva care este în afara lor. Atunci când o persoană „preferă să fie, mai degrabă decât să aibă, nu experimentează anxietate și nesiguranță, generate de teama de a pierde ceea ce deține, astfel

nimeni nu-i poate amenința securitatea și nu-l poate priva de simțul identității. E. Fromm credea că mulți oameni, în loc să folosească libertatea, încearcă să-i minimizeze consecințele dezvoltând forme de comportament care le oferă securitate [72, p.53].

J. Bowlby a asociat securitatea cu starea de atașament, considerând-o ca pe o sursă de securitate, o stare de siguranță care oferă o sursă de bucurie. Interacțiunea și îngrijirea primită în primii ani de viață a unui copil, este de o importanță fundamentală pentru formarea bunăstării unei persoane de-a lungul vieții. De aceeași poziție era Margaret S. Mahler, care susținea că grija mamei este necesară pentru o dezvoltare echilibrată a copilului în toate sferile vieții. Un copil trebuie neapărat să experimenteze confortul pentru a-și dezvolta convingerea că lumea este un loc sigur. Sentimentul de afecțiune al mamei, oferă copilului un sentiment puternic interior, pe care Mahler l-a numit „*ancora siguranței*” [72, p.58].

M. Ainsworth, afirma că atașamentul, ca legătură emoțională a copilului cu mama îi cultivă nu numai sentimentul de securitate psihologică în fața lumii, dar exprimă și necesitatea lui internă de comunicare. M. Ainsworth (1971) a descris trei modele de atașament care pot fi prezentate în grade variate:

Atașamentul sigur – copilul are încredere că părinții vor fi disponibili, receptivi și îi vor acorda ajutor dacă s-ar ivi situații dificile sau i-ar fi teamă. Acest model este dezvoltat și menținut de către părinți, fiind în primii ani disponibili, atenți la semnalele copilului și capabili să-i ofere liniște și alinare ori de câte ori acesta are nevoie de ea.

Atașamentul anxios- copilul este nesigur pe faptul că părinții vor fi disponibili, receptivi și gata să-i ofere ajutorul când sunt solicitați. Din cauza incertitudinii, copilul trece prin anxietate/teamă de separare. Amenințările cu violența sau cu abandonul sunt folosite în creșterea și educarea copilului, iar acestea pot conduce la trăirea de către copil a sentimentului de nesiguranță, care poate croniciza în timp. Acest tip de atașament poate fi observat la copil „iubit”, cel care-și sacrifică propriile nevoi pentru a le satisface pe cele ale adulților. Crearea sentimentului de nesiguranță inevitabil duce la formarea insecurității psihologice.

Atașament evitant – copilul nu are încredere că părinții vor reacționa în mod pozitiv și vor fi gata să-i ofere ajutor. Copilul se așteaptă la respingere din partea părinților și încearcă să se descurce fără dragostea și ajutorul celorlalți. E luptă pentru a deveni independent emoțional. Acest tip de atașament este văzut în relațiile părinți-copil în care copilul a devenit independent în mod prematur [32, 47, p.8].

Prin prisma teoriei atașamentului familia reprezintă locul de formare a relației de proximitate între copil și figurile de atașament. Modul de comportare a părinților și complexitatea interacțiunilor lor își lasă amprenta atât asupra procesului de creștere a copilului, cât și a formării relațiilor de atașament cu acesta. De aceea calitatea relațiilor conjugale dintre părinți pot fi - sau nu - puntea de siguranță și modelul pe care și-l formează copilul, pe care îl va urma în viața adultă sau din contra care îi va lipsi în relațiile cu alte persoane la maturitate. Cox M. J. și Owen M.T., au menționat că securitatea psihologică a copilului stă la baza atașamentului copilului, iar acesta depinde de prezența sau absența conflictelor în relațiile din familie: soț-soție, mamă - copil, tată -copil, etc., [53, p.85].

În lucrarea sa Баева И.А., menționează despre ideea lui E. Fromm, care evidențiază modul de conexiune cu ceilalți (grup, oameni, sistem social) ca principală condiție pentru existența normală și dezvoltarea mentală a unei persoane. El scrie: „Partea importantă a problemei este că o persoană nu poate trăi fără nici o cooperare cu ceilalți. Această interacțiune cu ceilalți nu este identică cu contactul fizic. Un individ poate fi legat de unele idei, valori morale, sau cel puțin standarde sociale – și asta îi oferă sentiment de comunitate și „apartenență”. Cel mai important în relația unei persoane cu mediul înconjurător este componenta sa socială, legăturile sociale cu ceilalți participanți, astfel că viața socială determină esența psihologică a relațiilor „individ-individ” [66, p.24].

Rolul principal în interacțiunea unei persoane în societate este sistemul în care legăturile și relațiile cu alți indivizi acționează ca condiții esențiale și necesare existenței sale. O anumită persoană este componenta mai multor subsisteme ale societății și este inclusă în multe aspecte ale dezvoltării lor. Postul ocupat de o persoană în societate determină direcția, conținutul și metodele activității sale, precum și domeniul de aplicare și modalități de comunicare cu alte persoane, care la rândul lor afectează dezvoltarea proprietăților psihologice ale personalității sale. Proprietățile psihologice ale unei persoane în afara sistemului de relații, în care este inclusă această persoană, pur și simplu nu există. Important de remarcat faptul că mediul social nu numai că formează proprietățile psihologice ale individului, ci și într-un anumit fel afectează dezvoltarea proceselor mentale. Pentru a înțelege relația dintre persoanele care interacționează, este necesar să se ia în considerare structura mediului dat, acesta având un rol dublu: în primul rând, acționează ca sursă de informații care permit unei persoane să prezică posibilele consecințe și alternative de acțiune; în al doilea rând, este arena în care își desfășoară activitatea umană [66].

Psihologii susțin că siguranța psihologică presupune menținerea unui anumit echilibru între impacturile negative asupra unei persoane, mediul său și stabilitatea sa, capacitatea de a depăși un astfel de impact pe cont propriu. Siguranța este numită starea de securitate a unei persoane, a mediului, precum și capacitatea de a repercuta influențele adverse externe și interne. Siguranța înseamnă existența anumitor condiții necesare vieții, dezvoltării și activității. Siguranța psihologică ca termen se aplică în toate sferile de activitate umană. Prin urmare, mediul educațional nu este o excepție, deoarece prezintă un ansamblu de condiții în care formarea și dezvoltarea unei persoane are loc pe un segment lung al vieții sale [35, p.235].

În ultimele decenii, se lucrează activ în direcția identificării parametrilor securității psihologice în mediul educațional. Siguranța psihologică a mediului este definită de autori ca starea mediului, lipsit de manifestări psihologice violente în interacțiunea oamenilor, contribuind la satisfacerea nevoilor de bază în comunicarea personală și de încredere, crearea unei semnificații referențiale a mediului și, în consecință, asigurarea protecției psihologice a participanților săi. Bazat pe evidențierea unor parametri precum securitatea / insecuritatea personală și emoțională și abilitățile socio-psihologice sau ineptitudine, există patru tipuri de medii: mediu sigur psihologic; mediul liberal; mediu manipulativ-autoritar; mediu permisiv. Condiția principală este crearea unui mediu si-

gur din punct de vedere psihologic este organizarea interacțiunii bazată pe comunicare dialogică, cooperare, respingerea violenței psihologice. Realizat printr-o pregătire socio-psihologică activă specială toți participanții la procesul educațional [21, p.81].

Ениколопов С.Н., se referă în lucrarea sa la probleme legate de siguranță psihologică în școală făcând trimitere la termenul de „*securitate*”. Acesta menționează că termenul de securitate, este un termen foarte larg, care cuprinde un complex de amenințări interconectate - de la conflicte internaționale la diverse probleme personale. Ениколопов, definește securitatea ca o problemă legată de protecția împotriva violenței și frica pe care o trăiește persoana în situații de violență. Securitatea nu este doar despre violență ci și despre sentimentele individului. Autorul, atrage atenția asupra faptului că nu putem face programe izolate pentru o singură persoană, astfel încât să se simtă în siguranță. Este doar un indicator că se simte în siguranță, că aceasta este o problemă în același timp la nivel de relații, când aflăm de ce am adus această schemă cu bunăstare, când facem totul pentru ca copilul să înțeleagă cum interacționează cu alții, care el însuși reprezintă o anumită valoare, cu stima de sine ridicată, cu dorință de creștere personală și autonomie. Atunci când la nivelul comunității, adică școlii, familii, industriei, este tratată în așa fel încât să nu dea temei pentru a construi sentimente negative: sentimente de frică, abia atunci este posibil, să se realizeze unele progrese în sensul securității în procesul educațional [73].

Caracteristicile psihologice ale mediului educațional nu vor fi complete, dacă se va lua în considerație doar condițiile oferite de către școală pentru dezvoltarea copilului. Cu siguranță, totalitatea acestor condiții pot fi determinate de conceptul de „siguranță psihologică”. Securitatea psihologică în mediul școlar, se referă la suplinirea de către instituția de învățământ a nevoilor, intereselor superioare ale copilului în mediul său de dezvoltare. Mediul școlar, este una din cele mai reprezentative instituții sociale, direct implicată în procesul de educație a populației, care își contruiește propriul sistem de Securitate internă bazat pe teoria generală a securității naționale [67, p.9].

Cercetătorul, T. Matran, menționează cu referire la autorii menționați în textul lucrării A. Maslow, V. Garwin etc că mediul școlar face parte din mediul de viață al persoanei, iar siguranța psihologică este una dintre caracteristicile sale psihologice care devine o problemă gravă datorită creșterii violenței psihologice în interacțiunea elevilor, profesorilor și părinților, fapt confirmat de datele diverselor studii. Astfel, violența apare ca dezorganizarea sistemului personal sau social o pierdere a integrității fizice, materiale și psihice [35, p.235-236].

Mediul este sursa imediată pentru interacțiunea și dezvoltarea copilului. Cu toate acestea, factorii de mediu deseori pot priva copilul de la oportunități de autorealizare, ce poate contribui la o schimbare specifică a personalității sale, determinându-l să dezvolte un set de atitudini față de mediu, reieșind din experiențele sale de conexiune și a relațiilor semnificative, astfel dezvoltând un sentiment de nesiguranță. Баева И.А., propune următorii indicatori a securității psihologice în mediului educațional:

- nivel scăzut de violență psihologică;
- predominarea orientării dialogice a subiectelor comunicării;

- atitudine pozitivă față de principalii parametri ai mediului educațional în rândul tuturor participanților acestuia;
- predominarea centrării umaniste între subiecții mediului educațional;
- un nivel ridicat de satisfacție față de mediul școlar [67, p.11].

Mediul educațional face parte din mediul de viață, social al unei persoane. Instituțiile de învățământ ca instituție socială sunt subiecte de securitate, iar importanța studierii securității psihologice a unui individ în mediul educațional este determinată de faptul că instituțiile de învățământ, inclusiv generația mai tânără, adulții și familiile, sunt capabile să construiască propriul sistem de securitate atât prin instruire și educație, cât și prin soluționarea problemelor de dezvoltare. Mediul educațional stă la baza viabilității oricărei comunități și, prin urmare, importanța studierii, modelării și proiectării mediului în care are loc educarea și formarea personalității, este primordial. Crearea și menținerea securității psihologice în mediul educațional poate contribui la dezvoltarea profesională a participanților săi, totodată acționează ca sistem de prevenire a comportamentelor antisociale [67, p.14-15].

Un indicator semnificativ al siguranței psihologice a mediului educațional este satisfacția nevoii de interacțiune. Astfel, putem presupune că indicatorii diagnostici ai siguranței psihologice a mediului educațional sunt:

1. nivelul de atitudine față de mediul educațional;
2. nivelul de satisfacție față de caracteristicile mediului educațional;
3. nivelul de protecție împotriva violenței în interacțiunea interpersonală în condițiile mediului educațional.

Prin urmare, un mediu educațional sigur din punct de vedere psihologic poate fi considerat unul în care majoritatea participanților au o atitudine pozitivă față de acesta, există un nivel de satisfacție prin performanță mediul educațional și protecția împotriva violenței psihologice în interacțiunea interpersonală [78, p.98].

Principalele caracteristici ale siguranței psihologice a mediului educațional includ următoarele: absența manifestărilor de violență psihologică în interacțiunea participanților; satisfacerea nevoilor profesorilor și elevilor în comunicarea personală și confidențială; crearea unei atmosfere confortabile din punct de vedere psihologic în echipă, care determină semnificația referențială și implicarea fiecărui subiect în proiectarea și menținerea confortului psihologic al mediului educațional; implementarea condițiilor care să conducă la păstrarea și întărirea sănătății mintale a indivizilor; prevenirea amenințărilor care împiedică dezvoltarea productivă durabilă a individului; asigurarea caracterului evolutiv al procesului de învățământ, contribuind la functionarea normală a tuturor disciplinelor acestuia [1].

Mediul educațional al unei instituții de învățământ face parte din mediul de viață al unei persoane. Instituțiile de învățământ ca instituție socială a societății sunt subiecte de securitate, iar importanța studierii securității psihologice a unui individ într-un mediu educațional constă în faptul că o instituție (școală, școală profesională, școală tehnică, universitate), inclusiv generația mai tânără, adulții și membrii familiei, își pot crea propriul sistem de securitate atât prin educație, cât și prin rezolvarea problemelor de dezvoltare [74].

Încălcarea siguranței psihologice a mediului educațional poate apărea din cauza acțiunii diferitelor amenințări, care sunt împărțite în mod convențional în două grupe: externe și interne. Amenințările externe sunt de obicei de natură socială, provocată de om, epidemiologice sau naturale. Amenințările interne (intrașcolare) se pot datora *relațiilor inconsistente ale copilului cu colegii de clasă*. Acest lucru se poate datora climatului socio-psihologic negativ care predomină în clasă, dominației unor grupuri mici informale asociale, conflictelor între elevi, tradițiilor și obiceiurilor periculoase pentru viața elevilor, violenței școlare; *trăsăturile de personalitate ale elevului* (comportament deviant; calități individuale-personale negative; dezvoltare psihică afectată și sănătate psihologică); *comportament inadecvat al profesorilor și al personalului școlii* (constrângere, umilire publică, atitudine lipsită de respect, extorcare, hărțuire sexuală, manifestări de grosolanie, agresivitate în interacțiunea cu elevii etc.); *încercătură didactică și organizare inadecvată a procesului educațional* (cantitate mare de încercături didactice, stres informațional etc.) [80, p31-32].

În ceea ce privește mediul educațional, asigurarea siguranței psihologice a acestuia poate desfășurat atât organizațional cât și la nivel profesional și personal, întrucât o instituție de învățământ este o organizație în care se desfășoară activitate pedagogică profesională, al cărei scop poate susține dezvoltarea personală a tuturor aspectelor procesului educațional. Participanții în mediul educațional al unei instituții de învățământ și mediul educațional însuși pot acționa simultan ca subiectele și obiectele securității psihologice, precum și mijloacele de asigurare a acesteia [78, p.99].

1.2. Securitatea psihologică a copiilor în raport cu mediul său de dezvoltare

Abordarea securității psihologice impune implicarea a două aspecte esențiale pentru acest subiect. Primul aspect în constituirea securității psihologice se referă la *trăsăturile de personalitate* ale subiectului securității psihologice, unde acesta poate fi afectat într-o anumită manieră în dezvoltarea proceselor mentale. Al doilea aspect se referă la *mediul cu care interacționează persoana*, care poate fi unul securizant sau din contra nesecurizant [57].

Încă de timpuriu, Platon amintea în scrierile sale de existența unor diferențe în-născute ale aptitudinilor umane, ce trebuie luate în considerare în creșterea și educarea copilului. La fel, de o importanță majoră îl are mediul în care se dezvoltă copilul și nivelul de securitate psihologică de care are parte acesta, acasă, la școală și societate. Odată cu dezvoltarea societății moderne, impactul asupra securității psihologice a copiilor îl au mai mulți factori atât pozitivi, cât și negativi, iar formarea armonioasă a copilului depinde de trăsăturile sale de personalitate și de felul în care acestea pot fi stimulate în interacțiunea sa cu mediul [24].

Trebuința de securitate este deosebită în copilărie, prin impactul pe care îl are asupra personalității, nu numai la moment, ci și pentru viitor. Rolul principal în asigurarea sentimentului de securitate a copilului, inclusiv a celei psihologice, îi aparține familiei. Dar deoarece astăzi copiii încep a frecventa școala sau instituțiile preșcolare de timpu-

riu, acestea devin factori importanți în dezvoltarea personalității și asigurarea sentimentului de protecție [7, p. 48].

În mediul său de dezvoltare copilul interacționează constant cu mediul înconjurător la diferite niveluri, cum ar fi: oameni și evenimente din familie, școală și altele instituțiile publice care alcătuiesc mediul imediat al copilului; structuri sociale care nu constituie mediul imediat al copilului, dar cu toate acestea cele care au mai puțină influență asupra lui (administrațiile locale, mediul în care își desfășoară activitatea părinții copilului etc.); cultura în ansamblu. Fiecare element al mediului are un impact asupra copilului și dezvoltării acestuia.

Cercetătorul ceh M. Chernoushek, consideră mai multe componente ale mediului copilului:

- mediul familial, adică „organizarea fizică și locativă spațiu, precum și relațiile dintre oameni, printre care copilul crește”;
- mediul școlar („de la creșă și grădiniță până la sfârșitul școlii și nu numai”);
- mediu emoțional („atmosfera emoțională care are un rol de dezvoltare multilaterală a unui copil”);
- „mediu în sensul cel mai larg” (cultură, etnie, nivel informațional, geografic) [66, p.49].

Mediul reprezintă totalitatea stimulărilor pe care individul le primește din momentul concepției până la moarte: determinanți de ordin fizic – apă, aer, hrană, condiții de viață și cei sociali – familie, școală, grup, vecinătate, mass-media, cultură. Totodată este un ansamblu a influențelor naturale și sociale, fizice și spirituale, directe și indirecte, organizate și neorganizate, care constituie cadrul în care se naște, trăiește și se dezvoltă copilul. Influențele mediului sunt extrem de variate și se răsfrâng asupra tuturor dimensiunilor vieții psihice, astfel, interacțiunea ereditare-mediu reprezintă rezultatul final, în plan comportamental, al dezvoltării umane și determină proporția fiecărui factor în dezvoltarea armonioasă a personalității [24, p. 124].

I.A. Baeva consideră siguranța psihologică ca o stare a mediului lipsit de abuz psihologic și propice satisfacției nevoilor de comunicare personală și de încredere, creând o referință importantă mediului și asigurarea sănătății mintale a celor incluși în aceasta. Siguranța psihologică include starea de securitate psihologică, capacitatea unei persoane și a mediului de a reflecta influențe externe și interne nefavorabile.

Conceptual sunt propuse trei criterii empirice pentru siguranța psihologică a mediului:

1. atitudine față de mediu (pozitivă, neutră sau negativă) măsurată de scale care conțin componentele cognitive, emoționale și comportamentale ale acestei atitudini;
2. caracteristici semnificative ale mediului și satisfacția față de el, calculată ca o evaluare totală a satisfacției prin anumite caracteristici ale interacțiunii sociale în mediu;
3. protecția împotriva oricărei forme de violență în mediu [44, p.50].

K. Horney a subliniat rolul copilăriei timpurii, în modelarea personalității unui adult, menționând că relația socială dintre copil și părinții săi este un factor cheie. K. Horney a susținut că în copilărie, pentru dezvoltarea normală a personalității copilului, trebuie satisfăcută *nevoia de securitate*, care depinde în întregime de modul în care părinții tratează copilul. Securitatea este asigurată de căldură, dragoste și afecțiune de la părinți către copil. K. Horney credea că copiii ar putea îndura, fără a se răni, multe situații traumatizante, atâta timp cât se simt iubiți și, prin urmare, în siguranță și că copiii știu și înțeleg când dragostea părinților lor este autentică. Demonstrațiile false și expresiile lipsite de afecțiune, de regulă, nu pot înșela un copil. Comportamentul negativ al părinților subminează nevoia copiilor de securitate și se manifestă în ceea ce K. Horney a numit „anxietate de bază”. Anxietatea bazală la un copil duce la formarea nevrozei la un adult. K. Horney a definit anxietatea bazală ca „un sentiment de singurătate, neputință, și creștere într-o lume ostilă” [71].

Definirea rețelilor tratamente asupra copiilor poate porni de la o mare varietate de concepții teoretice care, iau drept punct comun de plecare înțelegerea abuzului ca fiind cauzarea intenționată a unei vătămări ce afectează sănătatea fizică și psihică a copilului. Maltratarea este orice formă voluntară de acțiune sau de omitere a unei acțiuni care este în detrementul copilului și are loc profitând de incapacitatea copilului de a se apăra, de a discerne între ceea ce este bine sau rău, de a căuta ajutor și de a se autodeservi [55].

Abuzul reprezintă orice acțiune voluntară a unei persoane care se află într-o relație de răspundere, încredere sau de autoritate față de acesta, prin care sunt periclitată viața, dezvoltarea fizică, mentală, spirituală, morală sau socială, integritatea corporală, sănătatea fizică sau psihică a copilului și se clasifică drept abuz fizic, emoțional, psihologic, sexual și economic [48].

Organizația Mondială a Sănătății definește abuzul împotriva copiilor ca forme de rele tratament fizic și/sau emoționale, abuz sexual, neglijare sau tratament neglijent, exploatare comercială sau de altă natură, care au ca rezultat real sau potențial vătămarea sănătății copilului, supraviețuirii, dezvoltării sau demnității copilului, în contextul unei relații de responsabilitate, încredere sau putere [72, p.1].

Termenul de abuz asupra copilului folosit pentru prima dată de H. Kempe pentru a descrie copilul bătut, este astăzi folosit pentru toate formele de maltratare, nu doar pentru abuzul fizic, dar și pentru formele de neglijare și abuz emoțional și sexual. „Variațiile abuzului se înscriu pe o gamă largă de intensități, de la maltratarea lejeră, simpla neglijare (indiferență față de nevoile fundamentale ale copilului și față de îngrijire) ori diferitele forme de abuz emoțional (înjurii, ironie, umilire, depreciere, exigențe sau constrângeri nerealiste, violență verbală), până la formele de abuz fizic (bătaie, schingiuire, exploatare prin supunere la munci nepotrivite cu vârsta) și abuz sexual (inclusiv expunerea la situații imorale). Abuzul grav, repetat, mai ales asupra unui copil mic, poate conduce la moarte – accidental sau prin infanticid sadic” [35].

Potrivit manualului de diagnostic *DSM-IV-TR*, American Psychiatric Association, 2000 (versiunea în limba română 2003), indiferent de vârstă, se poate vorbi despre expunerea la un eveniment traumatic atunci când o persoană a experimentat, a fost martoră sau a fost confruntată cu un eveniment/evenimente care au implicat moartea,

amenințarea cu moartea, vătămarea corporală gravă sau periclitarea integrității corporale proprii ori a altora. Inițial, se considera că au valențe traumatice acele evenimente stresante ieșite din comun, declanșate brusc, cum ar fi dezastrele naturale sau provocate de om, războiul, actele teroriste. Definițiile recente largesc însă aria evenimentelor cu potențial traumatic incluzând experiențe repetate, (devenite) cotidiene în viața unor adulți sau copii, precum expunerea la violență familială sau comunitară, abuzul fizic sau sexual recurent [72, p.5-6].

În Dicționarul „American Psychological Association” (APA), găsim termenul de maltratare care se referă a abuzul și neglijarea unei alte persoane, care poate implica acțiune sau inacțiune emoțională, sexuală sau fizică, a cărei gravitate sau cronicitate poate duce la vătămări semnificative. Maltratarea include de asemenea, acțiuni precum exploatarea și negarea nevoilor de bază (hrană, adăpost, asistență medicală) [18].

Sociologii estimează că aproximativ 1,7 milioane de părinți își lovesc, împing sau își mușcă copilul într-un an, între 460.000 și 750.000 își bat copilul, iar aproximativ 46.000 își atacă propriul copil cu un cuțit sau cu alte arme. De asemenea, se estimează că 2,3 milioane de copii au folosit cuțite sau arme împotriva fraților sau a surorilor [32, p.143].

Maltratarea copiilor este definită ca, toate formele de rele tratamente fizice și/sau emoționale, abuz sexual, neglijență sau tratament neglijent sau exploatare comercială sau de altă natură, care au ca rezultat real sau potential vătămarea sănătății, supraviețuirii, dezvoltării sau demnității copilului în contextul unei relații de responsabilitate, încredere sau putere. În Raportul mondial privind violența și sănătatea, cât și în Consultația OMS din 1999 privind prevenirea abuzului asupra copiilor, se disting patru tipuri de maltratare a copiilor:

- abuz fizic;
- abuz sexual;
- abuz emoțional și psihologic;
- neglijare [64, p.9].

Abuzul fizic constă în vătămarea corporală a copilului în cadrul interacțiunii, singulară sau repetată, cu o persoană aflată în poziție de răspundere, putere ori în relație de încredere cu acesta, fiind un rezultat al unor acte intenționate care produc suferință copilului în prezent sau în viitor. Copiii abuzați fizic sunt cei care au fost răniți în mod deliberat, precum și pe cei răniți datorită insuficienței supravegheri [p.387]

În Comprehensive Textbook of Psychiatry (2000), abuzul fizic este caracterizat de către Kaplan și Sadock drept producerea cu bună intenție de suferințe și vătămări corporale prin lovirea copilului cu pumnul, piciorul sau cu obiecte, prin arderea, înțeparea, tăierea sau otrăvirea acestuia. Unele acte de abuz fizic apar ca rezultat al unor severe și nejustificate pedepse corporale [41, p.10].

Conduita unui copil este o manifestare exterioară a stabilității și securității interioare a acestuia. Este o lentilă prin care poate fi observată dezvoltarea copilului de-a lungul vieții sale. Paul Howes și Dante Cicchetti au observat că „familiile care maltratează din punct de vedere fizic sunt caracterizate de tulburări generale în relațiile dintre mem-

brii familiei atât în relațiile părinte-copil, cât și în relațiile adult-adult. În mod specific, membrii familiilor care maltratează manifestă o frecvență mai mare a sentimentelor negative și par să aibă dificultăți în reglarea afectelor negative.” În mod similar, Belsky a observat: „În mod repetat s-a constatat că părinții abuzivi fizic sunt mai puțin susținători și direcționează mai puține comportamente pozitive (de exemplu, instruirea, participarea la joc, vorbirea cu copilul, lăudarea) către copiii lor; sunt mai puțin receptivi la inițierile copiilor; și exprimă mai puțină afecțiune pozitivă față de copil decât părinții de comparație” [31].

Din perspectiva copilului, abuzul fizic este un atac venit din partea celei mai importante și mai iubite persoane de pe pământ. Abuzul provocat de către părinți este mai dăunător decât abuzul provocat de un străin. Copilul care este abuzat de un străin apelează la părinți pentru dragoste, mângâiere și protecție, însă acest ajutor nu-l poate solicita în cazul unui părinte abuziv, devenind vulnerabil în fața unui străin cu manifestări violente [31].

O formă a abuzului fizic, care afectează securitatea psihologică a copilului, este considerată și impunerea copilului de a consuma alcool, substanțe narcotice sau medicamente cu efect negativ asupra sănătății copilului. De obicei aceste situații se pot întâmpla copiilor în familii în care părinții sau alți membri sunt consumatori de alcool sau alte substanțe periculoase. În mare parte, sărăcia și abuzul de substanțe, sunt considerate factori care influențează creșterea riscului de abuz fizic a copiilor, acestea fiind strâns legate de percepția negativă a adultului față de lumea din jur, a valorilor și normelor sociale, însă nu în toate familiile social vulnerabile copiii sunt supuși abuzului fizic, cum și în familiile cu venit înalt nu putem spune că nu există situații de violență fizică venite din partea părinților [32].

Preocuparea părinților de propria lume și nevoile sale, îi expun pe copii unor situații de risc privind sănătatea, cât și viața acestora. Alcoolul reduce stăpânirea de sine, care altfel ar putea preveni abuzul. Copiii, ai căror părinți sunt consumatori de diferite substanțe, sunt expuși atât abuzului emoțional cât și abuzului fizic, iar în cele mai grave forme și abuzului sexual. Copilul poate fi supus abuzului de către părinți sau alte persoane străine cu care își petrec timpul părinții și de cele mai multe ori părinții nu realizează cele întâmplate copiilor lor, fiind departe de realitate din cauza substanțelor consumate. Copiilor le este greu să înțeleagă comportamentul părinților și a unor situații neprevăzute, considerând că el este vinovat pentru decăderea părinților și va avea o percepție distorsionată asupra sa și asupra lumii înconjurătoare [32, p.26-36].

Categoria copiilor abuzați fizic îi include pe cei care au fost răniți în mod deliberat, precum și pe cei răniți datorită insuficienței supravegheri. Semnele uzuale ale abuzului fizic sunt contuziile și arsurile. Rănile lăsate copilului în urma abuzului fizic, uneori pot fi vizibile și ușor localizate, spre deosebire de cele provocate pe plan emoțional, însă de cele mai multe ori loviturile sau alte forme de pedeapsă fizică a copiilor, pot avea consecințe severe în dezvoltarea acestuia și efectele pot fi resimțite mai târziu după producerea abuzului, fără a fi asociate direct cu o formă a abuzului la fel, traumele produse copilului din neatenție de către părinți, sunt considerate și ele o formă a abuzului, care atrag după sine de multe ori consecințe tragice, cum ar fi decesul [23, p.26].

Abuzul sexual asupra copiilor este un fenomen nou cu care se confruntă specialiștii și opinia publică în general. Este greu de estimat incidența acestui fenomen, mai ales din cauza faptului că acesta nu este raportat de obicei datorită mentalității părinților sau persoanelor care îngrijesc copiii, conform căreia trebuie păstrat secretul presiunilor exercitate de abuzator și, nu în ultimul rând, datorită faptului că opinia publică nu este încă pregătită pentru a reacționa în astfel de cazuri [36, p.38].

Abuzul sexual presupune „folosirea” copilului de către părinți sau alte persoane, pentru a-și satisface propriile nevoi sexuale. Cuprinde o paletă largă de comportamente, de la mângâieri, la obligarea copiilor să vizioneze reviste și filme pornografice, până la asistarea adultului în timpul masturbării, participarea la jocuri sexuale, intromisiunea orală, anală sau genitală. Acestea acte se adresează copiilor de toate vârstele, pot fi repetate o perioadă lungă de timp sau pot constitui un incident izolat [23, p.190].

Pentru a studia factorii asociați în cea mai mare măsură cu situația de victimă a abuzurilor sexuale, Finkelhor a examinat 795 de studenți cu ajutorul unor chestionare și a extras următorul grup de factori de risc:

- prezența unui tată vitreg;
- existența unei perioade din copilărie în care mama a fost absentă;
- lipsa de apropiere mamă-copil;
- lipsa studiilor liceale ale mamei;
- comportamentul represiv al mamei în privința sexualității;
- lipsa afectivității din partea tatălui;
- venit redus;
- existența unui număr foarte restrâns de prieteni (cel mult doi).

Acești factori de risc s-au dovedit a fi cumulativi, adăugarea fiecărui factor sau a altora care nu au fost amintiți ridicând gradul de vulnerabilitate la abuz sexual cu 10-12%. După datele altor cercetători, Friedrich (1990) adaugă factori de risc, ca: insatisfacțiile, conflictele maritale și violența domestică, lipsa mamei sau a tatălui natural din familie, plasarea copilului într-o familie, respectiv experiența agresorului de a fi fost plasat în afara propriei familii, numărul mare de copii în familie, lipsa tatălui de lângă copii în primii ani de viață ai acestuia și experiențe de abuzuri în copilărie a agresorului [55, p.55-56].

Copiii sunt dependenți de cei care îi îngrijesc pentru satisfacerea nevoilor fizice și emoționale. Din această cauză abuzul sexual asupra copiilor poate fi săvârșit de părinți, bunici și alte rude aropiate, precum de către alți adulți de „încredere”, prieten de familie, profesor, vecin sau persoană care îngrijește copilul. Abuzul sexual săvârșit de către cei ce îngrijesc copilul cuprinde un larg spectru de activități, de la urmărirea împreună cu copilul a filmelor sau revistelor cu tentă sexuală, până la săvârșirea acțiunilor sexuale. Jocul este cel mai important element din copilărie, prin intermediul căruia copilul descoperă lumea înconjurătoare și învață să socializeze cu cei din jur, însă deseori, jocul devine armă în mâna unui adult și un instrument de manipulare în situații de abuz sexual a copiilor. Rolul copilului în acest joc poate fi divers, i se poate cere să ia parte activ la acest joc sau să fie pasiv [32].

Abuzul sexual se întâmplă când copilul rămâne de unul singur cu abuzatorul, prin amenințări care deseori sunt îndreptate persoanelor dragi copilului, afectând capacitatea de a face față experienței. Burgers și Holmstrom susțin că la copii păstrarea secretului privind abuzul sexual este întotdeauna dublat de un sentiment de teamă profundă. Autorii sus menționați, au identificat la copiii abuzați mai multe manifestări comune: comportament însoțit de iritabilitate, stimă de sine scăzută, frica de agresor, izolarea, scăderea performanțelor școlare, implicare scăzută în relații de prietenie și activități care-i făceau plăcere anterior, capacitate slabă de concentrare, negarea existenței abuzului și confuzie privind înțelegerea rolurilor în familie. Abuzul sexual la o vârstă fragedă, face ravagii și mai târziu în relații de intimitate în adolescență și la vârsta adultă. Experiența abuzului le poate induce o stare de neîncredere, astfel că în viața de adult aceștia pot deveni posesivi, geloși, cu nevoia de reconfirmare a afectivității din partea partenerului sau preferă izolarea și viața trăită în singurătate. Victimile abuzului sexual pot rămâne blocate în timp, trăind repetat trauma abuzului la care au fost supuse [32].

Copiii *abuzați sexual* pot manifesta semne de depresie, anxietate, sentimente de disperare, vinovăție, coșmaruri, pierderea încrederii și stimă de sine scăzută, iar în cazuri de abuz sexual în forme extreme copilul poate fi diagnosticat cu stres post-traumatic. Ca urmare a tulburărilor de atașament, neîncrederii în adulți, copiii vor da dovadă frecvent de comportamente dezadaptative, antisociale, sexualizate, iar unii copii se vor simți în siguranță doar în mediile exploatare, deoarece acestea sunt singurele circumstanțe în care ei percep controlul [49, p.11-16].

Consecințele abuzului sexual sunt derutante pentru copil, îi afectează stima de sine, dezvoltarea personalității și capacitatea de socializare. Abuzul sexual omoară înconștient copilului, invadând granițele copilăriei și instalând în lumea lor frica și durerea despre care le este greu să vorbească. Abuzatorul profită de vulnerabilitatea copilului prin amenințări, instalarea sentimentului de vinovăție și îl obligă pe copil să tacă, astfel îi reușește abuzul în repetate rânduri, uneori timp de mai mulți ani. Un aspect confuz și înspăimântător al abuzului sexual pentru copil este secretul pe care trebuie să-l păstreze și sentimentul complicității care îl domină [23, p.40].

În situația în care agresorul nu este descoperit după primul abuz, acesta va continua să agreseze, deoarece copilul va simți că nu are puterea și ajutorul necesar să oprească abuzul și, prin urmare, va păstra secretul acestuia. Roland Summit menționează că atunci când un nou abuz sexual se produce copilul victimă intră într-o stare modificată de conștiință (disociere) ca să evadeze din propria minte sau poate crea personalități duale în care sentimentele de iubire și furie sunt strămutate. Furia și sentimentul de neajutorare se pot manifesta în comportamentul acestuia care poate deveni autodistructiv, antisocial sau delinvent și care îi consolidează percepția că este un copil "rău" și nu merită să fie iubit sau protejat. La fel, Summit menționează și despre faptul că un copil supus în trecut abuzului sexual, în adolescență este predispus la delincvență și tentative de suicid, în majoritatea cazurilor fiind tratat de adulți, în special de specialiști într-un mod eronat, considerându-se cele relatate de copil ca fiind situații inventate, ca semn de protest și răzbunare împotriva părinților. În special aceste situații se pot produce în urma unui conflict familial, când poate ieși la suprafață abuzul tatălui, iar relatarea

acestor întâmplări de către copil și comportamentul delincvent al acestuia poate crea o imagine confuză despre trăirile victimei în timpul abuzului [39].

Abuzul emoțional reprezintă o acțiune cronică a părinților sau a altor persoane de îngrijire, care dăunează sau împiedică dezvoltarea unei imagini de sine pozitive a copilului. Este un comportament intenționat al unui adult, care jignește, batjocorește, ironizează, devalorizează sau umilește copilul în momente semnificative, afectându-i imaginea de sine și echilibrul psihologic. Această formă de abuz reprezintă unul din cele mai vătămătoare atacuri ale adultului asupra dezvoltării conștiinței de sine și a evoluției sociale ulterioare a copilului.

Abuzul emoțional nu se referă la situațiile singulare, în care copilul este respins, de un părinte preocupat și tensionat, pe parcursul unei perioade scurte de timp, ci vizează un comportament stabil, care definește relația dintre cei doi, care nu lasă urme fizice, dar este cu atât mai periculos. Aceasta face ca abuzul emoțional să fie greu de demonstrat. Copilul abuzat emoțional simte că nu este dorit și iubit, trăiește izolarea, teroarea, refuzul, agresivitatea. Copilul este respins ca ființă, îi sunt ignorate trăirile pozitive sau negative, îi sunt impuse reguli stricte, a căror necesitate nu o înțelege, este izolat de ceilalți. El se confruntă cu grave probleme afective și supraviețuiește interiorizând imaginea oferită de părintele abuziv. Din repertoriul abuzului emoțional fac parte modalități diverse, ușor de identificat la copil: neîncredere, ostilitate, manifestări agresive, inhibiție socială, dificultăți de adaptare, incapacitate de a se juca sau de a se exprima prin joc [32, p.387-388].

Încercând să definească abuzul emoțional, J. Garbarino afirmă că, asemenea tuturor celorlalte atitudini intenționate și aceasta este una ostilă și de respingere a copilului. Mai mult, autorii au stabilit o ierarhie a diferentelor categorii de abuz emoțional:

- *respingerea*: absența manifestării afective și a interesului și considerației;
- *izolarea*: interdicția contactului social, limitarea accesului fizic la spațiul propriei camere;
- *terorizarea*: agresarea verbală a copilului, întreținerea unui climat de teroare și intimidare;
- *ignorarea*: neglijarea satisfacerii oricărei necesități fundamentale, privarea copilului de stimuli și de răspunsurile esențiale necesare normale dezvoltării emoționale și intelectuale;
- *coruperea*: încurajarea și antrenarea copilului în acte antisociale, distructive, delecvente;
- *agresarea verbală defăimătoare*: afirmații care privesc integritatea și aparența fizică a copilului, care îi denegrează existența;
- *oprimarea*: impunerea de responsabilități exagerate de exigență, ceea ce determină copilul (în situație de eșec) să se autovalorizeze negativ [46].

Abuzul emoțional este cel mai greu de definit dintre toate formele de maltratare și poate să apară în situații foarte diferite de viață. Pe scurt, poate fi definit ca o atitudine sau acțiune cronică a părinților sau a altor persoane îngrijitoare, care dăunează sau împiedică dezvoltarea unei imagini de sine pozitive a copilului. Abuzul emoțional

desemnează un comportament impropriu al adultului față de copil, ce constă în supunerea repetată a copilului la situații al căror impact emoțional depășește capacitatea sa de integrare psihologică, cu efecte negative asupra personalității în formarea acestuia, incluzând acele acte adresate copilului, capabile să-i afecteze sănătatea sau dezvoltarea fizică, mintală, spirituală și socială [32].

Deseori, conflictele dintre părinți au o influență profundă asupra dezvoltării adolescenților și a comportamentului lor ca adulți și este cel mai puternic predictor al delincvenței violente. Copiii care trăiesc într-un mediu violent sunt martori ai amenințărilor verbale, aruncării obiectelor, bătăilor, amenințărilor cu arme, torturării sexuale, încercărilor de sinucidere, crimelor. În timpul acestor conflicte dintre părinți, copii pot fi nu doar martorii unor manifestări violente dintre adulți, dar și cei care pot fi supuși direct acțiunilor violente. Studiile au arătat că adolescenții care trăiesc într-un mediu violent sunt următoarea generație de agresori și victime. Astfel, copiii din familiile violente învață că: este acceptabil ca un bărbat să lovească o femeie și prin așa mod sunt masculi adevărați; exprimarea sentimentelor este o slăbiciune și că nu trebuie să fii sensibil; violența este modul de a obține ce vrei și că nu se merită să ai încredere în cineva [61, p.34-35].

În afară de moartea unuia dintre părinți, divorțul este considerat cel mai îngrozitor eveniment din viața unui copil, care are efecte negative asupra stării emoționale a copilului. În majoritatea situațiilor de divorț părinții nu realizează suferința la care sunt expuși copiii lor, iar interesele fiecărui dintre părinți îi poziționează pe copii în mijlocul unui conflict, în care de multe ori unul din părinți folosește copilul ca obiect de manipulare pentru celălalt copil. Pierderea unui părinte copilul o trăiește cu greu, are o stare confuză, pe de o parte sentimentul de vină, care de cele mai multe ori este influențat de unul dintre părinți, sau neputința de a obține informații care l-ar ajuta să depășească confuzia pe care o trăiește. În timpul divorțului copilul trăiește sentimentul că a pierdut controlul asupra lumii sale, intuind criza care apare în familie cu mult timp ca aceasta să se producă, confuzia pe care o trăiește fiind legată de faptul că nu este capabil să înțeleagă urmările și cum ar putea face față acestor evenimente traumatice pentru el. [45].

Este de o importanță vitală, în momentul în care părinții se separă sau divorțează, ca deciziile luate să fie bazate pe nevoile de dezvoltare și temperamentale ale copilului și nu pe ce este convenabil pentru părinți. Copiii au nevoie de un contact strâns cu ambii părinți, mai ales pentru copiii mici. Problemele de securitate sunt de importanță supremă în cazul copiilor foarte mici, întrucât aceștia trebuie să se simtă iubiți de ambii părinți, pentru a-și forma atașamente sănătoase. Pe măsură ce copiii cresc și se separă de unul din părinți, este ca și cum o parte din ei este rea, întrucât ambii părinți sunt întruchipați în copil [45].

Pentru a trece cu succes prin etapele copilăriei, aceștia au nevoie de îngrijire sensibilă și hrănitoare pentru a construi capacități de încredere, empatie și compasiune. Timpurile familiale care subminează grija față de copii, pot duce la compromisuri semnificative atât în ceea ce privește capacitățile cognitive, cât și emoționale. Pe de altă parte, interacțiunile emoționale de susținere, ajută sistemul nervos central să crească corespunzător, iar aceasta este cea mai importantă bază, atât pentru creșterea intelectuală, cât și pentru cea socială [31].

Neglijarea, o ată formă de abuz, poate fi definită ca: “incapacitatea sau refuzul adultului de a comunica adecvat cu copilul, de a-i asigura nevoile biologice, emoționale, de dezvoltare fizică și psihică, precum și limitarea accesului la educație”. Neglijarea reprezintă „condițiile în care persoana responsabilă de îngrijirea copilului, fie intenționat, fie din neatenție permite copilului să experimenteze suferințe care pot fi evitate și/sau nu reușește să asigure una sau mai multe condiții care sunt esențiale pentru dezvoltarea capacităților fizice, intelectuale și emoționale ale unei persoane [36, p.116-117].

Neglijarea este definită în Legea nr.270/2014 „Instrucțiunile privind mecanismul intersectorial de cooperare pentru identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea copiilor victime și potențiale victime ale violenței, neglijării, exploatării și traficului” – omisiunea sau ignorarea voluntară sau involuntară a responsabilităților privind creșterea și educarea copilului, fapt care pune în pericol dezvoltarea lui fizică, mintală, spirituală, morală sau socială, integritatea lui corporală, sănătatea lui fizică sau psihică. Neglijarea poate lua următoarele forme:

1. *neglijarea alimentară* - privarea de hrană, absența mai multor alimente esențiale pentru creștere, mese neregulate, alimente nepotrivite sau administrate necorespunzător vârstei copilului;
2. *neglijarea vestimentară* - haine nepotrivite pentru anotimp, haine prea mici, haine murdare, lipsa hainelor;
3. *neglijarea igienei* - lipsa igienei corporale, mirosuri respingătoare, paraziți;
4. *neglijarea medicală* - absența îngrijirilor necesare, omiterea vaccinărilor și a vizitelor de control, neaplicarea tratamentelor prescrise de medic, neprezentarea la programe de recuperare;
5. *neglijarea educațională* - substimulare, instabilitatea sistemului de pedepse și recompense, lipsa de urmărire a progreselor școlare;
6. *neglijarea emoțională* - lipsa atenției, a contactelor fizice, a semnelor de afecțiune, a cuvintelor de apreciere;
7. *părăsirea copilului/abandonul de familie*, care reprezintă cea mai gravă formă de neglijare.

K. Killen distinge două forme de neglijare, fizică și emoțională. În primul caz, copiii pot fi murdari, urât mirositori, înfometați, palizi la față, slabi, uneori lăsați ore sau zile întregi fără hrană și fără a fi schimbați, plângând după mâncare, căldură sau datorită disconfortului sau durerii. Această formă afectează serios dezvoltarea copilului, ducând la întârziere în dezvoltarea psihomotorie și a limbajului și la o slabă concentrare. Neglijarea legată de un tratament medical poate avea consecințe deosebit de grave. A doua formă, definită ca slaba abilitate a părinților de a se angaja pozitiv, emoțional, în îngrijirea copilului, poate fi prezentă chiar de la nașterea copilului, prin abuzul de drog sau de alcool sau prin proasta hrănire. O formă aparte a neglijării emoționale o constituie cazul părinților care, fiind incapabili să se angajeze într-o relație emoțională cu propriul copil, încearcă să compenseze prin satisfacerea nevoilor materiale în mod exagerat. [41, p.18].

Neglijarea copilului este una dintre cele mai grave abuzuri pe care le pot face cei care au copii în grijă. Un minor neglijat poate prezenta o dezvoltare psihică inferioară vârstei cronologice, dar și semne fizice care arată neîngrijirea acestuia. Neglijarea co-

pilului este definită ca slabă abilitate a părinților de a se angaja pozitiv, emoțional în creșterea copilului. În cazul neglijării va trebui parcursă o cale lungă până se va ajunge în momentul de criză. Așa cum spunea Grittenden (1992) ”printre copiii neglijăți nu rămân supraviețuitori care să se plângă sau să protesteze” [48].

Consecințele neglijării copilului pot fi diverse și pot avea un impact considerabil asupra dezvoltării sale la nivel emoțional, cât și sociale. În plan emoțional, tabloul poate fi extrem de diferit. Copilul neglijat este marcat de o atitudine de indiferență sau timiditate și de incapacitatea de a-și organiza activitatea liber. Nu este curios, are tulburări de atenție, un prag prea scăzut sau, dimpotrivă, prea ridicat de toleranță a frustrărilor, somatizează ușor (cefalee, grețuri, vărsături, dureri abdominale, diverse cenoestopatii), nu este dispus să facă efort cognitiv, nu are nivel de aspirații pe termen lung (nu se poate proiecta în viitor). În plan social stabilește contacte interpersonale fragile, are dificultăți de adaptare și încearcă să-și suplinească nevoile nesatisfăcute, uneori prin fapte antisociale (individual sau aderând la grupuri de delicvenți) cu consum de droguri, fuga de acasă, absentism, însușire deficitară a normelor etico-morale [37, p.24].

Mai mult de atât, neglijarea severă, mai ales a copiilor de vârstă mică, afectează major creșterea și dezvoltarea fizică și intelectuală a copilului, iar în cazurile extreme, poate conduce la spitalizarea, instalarea unei dizabilități și/sau decesul copilului. În plan emoțional copilul neglijat, poate avea tulburări de atenție, un prag prea scăzut sau, dimpotrivă, prea ridicat de toleranță a frustrărilor; acuză frecvent dureri și probleme de sănătate nejustificate (cefalee, grețuri, vărsături, dureri abdominale); nu manifestă inițiativă în activitățile propuse; își imaginează cu dificultate viitorul sau are dificultăți majore în planificarea propriului program. Consecințele neglijării în plan social se manifestă prin dificultăți de relaționare; stabilirea contactelor interpersonale fragile; suplinirea nevoilor nesatisfăcute, uneori, prin fapte antisociale (individual sau aderând la grupuri de delicvenți) cu consum de droguri, fugă de acasă, absentism, însușire deficitară a normelor etico-morale [50, p.119].

Toate formele de abuz îi fac pe copii să sufere. Tabloul de reacții ale copilului la experiența de abuz sau neglijare variază în funcție de mai mulți factori, printre care: vârsta copilului, frecvența abuzului, sprijinul pe care îl primește copilul, persoana agresorului ș.a. Reacțiile imediate la experiența abuzului se manifestă în plan afectiv, cognitiv, comportamental, corporal (somatic). Abuzul are consecințe la nivel:

Fizic: echimoze, hematoame, fracturi, răni, leziuni interne, suprafețe de piele înroșite, arsuri însoțite de greață;

Psihic: teama, fobii, sentiment de vinovăție, jenă, insecuritate, depresie, neîncredere în propria persoană, anxietate determinată de persoane, situații, evenimente ce au caracterizat situația de abuz;

Corporal: stări de vomă, dureri de cap, amețeli, enurezis, tulburări ale somnului, tulburări alimentare, boli de piele, atacuri de sufocare, senzația de nod în gat;

Comportamental: reușita școlară scăzută/ dificultăți de învățare, absentism, abandon școlar, impulsivitate, neîncredere, consum de substanțe, suicid sau tentativă de suicid, comportament sexualizat, hiperactivitate și deficit de atenție, tulburări de vorbire, bâlbâiala, fuga de acasă [25].

Frecvența și perioada de timp, pe parcursul căreia se repetă episoadele abuzive, reprezintă variabile importante, care influențează decisiv percepția adultului de către cel abuzat și evoluția sa ulterioară. Abuzul unic va avea consecințe negative mai reduse, dar va putea fi explicat și rememorat de către copil prin intermediul unor întâmplări și personaje magice. Abuzarea copiilor timp îndelungat are consecințe profunde, precum pasivitatea cronică, distanțarea de cei din jur, anestezia emoțională, toate fiind forme de apărare împotriva traumelor; aceste simptome alternează cu momente de furie împotriva propriei persoane, vizibile în acțiunile de autorânire și în tentativele de suicid sau acțiuni agresive îndreptate împotriva celorlalți [23, p.384].

Ponderea factorilor psiho-sociali variază în raport cu vârsta. Astfel, în perioada copilăriei ei au un rol esențial formativ de structurare a psihicului. În acest sens familia ocupă un rol important, iar de cele mai multe ori familia reprezintă mediul aproape exclusiv în care se desfășoară socializarea copilului în primii trei ani de viață, ca mai târziu aceasta să constituie suportul adaptării sociale. Modul în care copilul traversează această primă perioadă a vieții este crucială pentru dezvoltarea intelectuală, structurarea afectivității și formarea personalității în general. Copilul este influențat de capacitatea părinților de a-l înțelege și de a-i satisface nevoile, de căldură și stabilitatea legăturii afective, a experiențelor de cunoaștere, a deprinderilor și șanselor educaționale oferite. Toate acestea creează o relație sensibilă și stabilă cu copilul, asigurând sentimentul de siguranță și încredere în lumea ce-l înconjoară [22].

Adesea, părinții abuzivi și neglijenți nu reușesc să le ofere copiilor dragostea necondiționată și sprijinul esențial pentru o dezvoltare sănătoasă. Astfel, unul dintre motivele pentru care maltratarea crește șansele ca copiii să crească pentru a oferi o educație inadecvată sau abuzivă este că maltratarea provoacă răni psihologice profunde. Brazelton și Greenspan notează că părinții care provoacă abuz fizic cronic, abuz sexual sau neglijare trimit un mesaj clar copiilor lor că nu merită să fie iubiți. Astfel, copiii sunt privați de elementele esențiale ale dezvoltării sănatoase și cresc fără abilitățile necesare pentru a-și hrăni propriii urmași [31].

Consecințele unui mediu violent, cum ar fi violențele dintre părinți, pot dezvolta la copii un comportament agresiv cu colegii, prietenii și profesorii, sunt ușor de iritat distrug obiecte și au tendința de a se implica în conflicte. Aceste comportamente, pot fi mai pronunțate la băieți, dar au fost identificate în număr semnificativ și la fete. La fel, acești copii pot trăi intens emoții și conflicte interioare, anxietate, depresie, stima de sine scăzută și închidere în sine. Ca urmare a tensiunii interne, copii care nu își pot exprima conflictele sau nu pot cere ajutor, prezintă afecțiuni somatice (suferințe corporale, dureri și îmbolnăviri fără o cauză medicală). Fiind preocupați de ceea ce li se întâmplă în mediul familial, acești copii sunt foarte triști, anxioși și nu se pot concentra asupra cerințelor educaționale [61, p.36].

Mediul familial constituie un microunivers care este responsabil să asigure copilului un climat protector și afectiv, sprijin și căldură sufletească, condiții pentru o relaționare sănătoasă în viitor, iar securitatea psihologică a copiilor începe din familie, de

la părinți iubitori și grijulii, iar interacțiunea dintre părinți și copii este una decisivă pentru felul cum se percepe copilul pe el însuși și lumea din jurul său [32].

Chiar dacă maltratarea copiilor apare în toate sectoarele socioeconomice, factorii de stres asociați cu trăirea în circumstanțe economice nefavorabile cresc probabilitatea ca maltratarea să apară în familiile care se luptă cu sărăcia. În 1978, Leroy Pelton a publicat critica definitivă a ceea ce el a numit „mitul lipsei de clasă”. Pelton a scris: „Există dovezi substanțiale ale unei relații puternice între sărăcie, abuz și neglijare a copiilor. Însă, sărăcia nu este doar „asociată” cu abuzul și neglijarea copiilor; există motive întemeiate să credem că problemele sărăciei sunt agenți cauzali în comportamentele abuzive și neglijente ale părinților și în prejudiciul rezultat asupra copiilor.” Maltratarea copiilor îi învață pe copii să-și adapteze comportamentul și gândirea la faptul dur că cei care se ocupă de îngrijirea lor sunt aceiași oameni care îi rănesc, îi îngrozesc, îi ignoră și îi atacă. Tocmai această adaptare devine în cele din urmă sursa problemelor lor în anii următori. Copiii care sunt maltratați au șanse să dezvolte un model cronic de comportament agresiv și violent [31].

Din cele mai vechi timpuri, comportamentul abuziv al părinților era considerat de către societate o normalitate, iar situațiile de abuz și neglijare nu erau percepute ca o încălcare în instanță. Primul caz de abuz asupra copiilor, a fost înregistrat în SUA, în 1874. La vârsta de 9 ani, Mary Ellen Wilson, era tratată cu cruzime de către părinții adoptivi, copila era bătută, legată de pat și hrănită cu pâine și apă perioade îndelungate de timp. Fondatorului „Societății New York pentru prevenirea cruzimii față de animale”, Henry Berg, acționând în calitate de cetățean, a pledat în instanță pentru ca fata să fie îndepărtată din mediul abuziv și neglijent în care se afla, fiind aplicată legea ce interzicea violența asupra animalelor. Astfel, în anul 1875 a fost adoptată legea care interzicea exploatarea și abuzul copiilor, iar mai târziu a fost creată ”Societatea New York pentru prevenirea abuzului asupra copiilor”. Cazul fetei servit punct de reper pentru protecția copiilor în situații de abuz [62].

Consecințele experiențierii traumei de către copii sunt mult mai pervazive decât în cazul adulților, afectând multiple arii de funcționare: cognitivă, socială, emoțională și fizică. Aceste consecințe multidimensionale sunt cu atât mai pronunțate cu cât copilul nu este victimă a unor incidente traumatice izolate, ci este supus unor experiențe abuzive repetate, complexe, prelungite, în interiorul mediului familial, fiind violat astfel, sentimentul de securitate necesar dezvoltării sale normale (Hansen & Saxe, 2009). Pentru a surprinde caracteristicile unor astfel de copii - victime ale abuzului de durată, au fost propuse noi categorii nosologice precum *tulburarea complexă de stres posttraumatic* (Herman, 1992) sau *tulburarea traumatică de dezvoltare* (van der Kolk, 2005). Impactul unor astfel de evenimente traumatice cronice, repetitive, este diferit, în funcție de perioada de dezvoltare în care se află copilul [8, p.5-6].

Abuzul familial este comis de membrii familiei copilului - în special de către cei în care copilul are încredere, cei însărcinați cu îngrijirea copilului; de aceea, abuzul asupra copilului în mediul familial prezintă un grad mai mare de gravitate decât abuzurile comise asupra copilului în instituții de ocrotire, școli etc., datorită unei „duble” traumatizări în urma abuzului propriu-zis și trauma legată de „lezarea” atașamentului

față de persoanele în care avea încredere și pierderea sentimentului de securitate oferit de familie. Există familii în care relațiile dintre membrii ei (părinți-copii) sunt afectate de diferite probleme care influențează ciclul normal de viață și crează tensiuni cărora părinții și copiii lor le fac față cu greu. Astfel, principalele funcții ale familiei este de a asigura confortul prin satisfacerea nevoilor copilului și a unei creșteri sigure în mediul familial. [36. p.54]

Încercând să facă față situației de abuz, copiii dezvoltă mecanisme de supraviețuire, care îi ajută să se apere atât de agresor și de mediul înconjurător, cât și de propriile gânduri și sentimente, ei creându-și astfel iluzia de control asupra situației. Grey și Kempe au identificat la copiii abuzați două strategii de supraviețuire utilizate, de cele mai multe ori, alternativ:

1. *strategia de a fi exagerat de bine adaptat* este utilizată de copiii care se poartă în așa fel încât să fie pe placul adulților, îndeplinindu-le toate dorințele, făcând eforturi pentru a le preîntâmpina reacțiile violente și a se ridica la înălțimea așteptărilor lor; din această categorie fac parte copiii inteligenți, care au învățat să observe gesturile părinților, pentru a afla dacă sunt nervoși sau nu, care „citesc” pe fața lor semnele a ceea ce ar putea să se întâmple, vorbesc neîncetat în anumite situații pentru a le distrage atenția. Utilizând o astfel de strategie, copiii dobândesc abilități și competențe superioare celor ale congenerilor, dar își vor pierde definitiv copilăria, devenind niște adulți în miniatură, care învață să se descurce de timpuriu, dar cu un preț mult prea mare;
2. *strategia de a fi hiperactiv și distructiv* este aplicată de copiii care sunt constant provocatori, agresivi, deranjează jocul celorlalți, distrug lucruri, creează agitație, se întrec deseori din activitățile începute, sunt sfidători; ei încearcă să atragă astfel atenția asupra lor, dar, din păcate, efectele sunt contrare celor așteptate. Există diferențe între cele două sexe în abordarea strategiilor de supraviețuire: în timp ce băieții se bazează mai mult pe propria forță și creativitate, fetele apelează și la alte persoane, care le-ar putea sprijini în efortul lor de a face față împrejurărilor [32, 23, p.384].

Consecințele maltratării copiilor asupra sănătății și relaționării sociale sunt mai ample decât numai deces și vătămare și includ vătămări majore asupra sănătății fizice și mentale. Studiile au indicat că expunerea la maltratare și alte forme de violență în timpul copilăriei sunt asociate cu factori de risc și asumarea riscurilor comportamentale mai târziu în viață. Acestea includ victimizarea violentă și comiterea de violență, depresia, fumatul, obezitatea, comportamentele sexuale cu risc ridicat, sarcina neintenționată și consumul de alcool și droguri. Astfel de factori de risc și comportamente pot duce la unele dintre principalele cauze de deces, boli și dizabilități – cum ar fi bolile de inimă, boli sexual transmisibile, cancer și sinucidere. De aceea, maltratarea copiilor contribuie la o gamă largă de rezultate adverse asupra sănătății fizice și mintale [64].

Șerban Ionescu observă că maltratarea poate avea cauze multiple: patologia părinților, carențele relaționale copil-părinte, problemele familiei. Trecând în revistă o serie de cercetări ale fenomenului, autorul constată existența mai multor factori etiologici și de risc: patologia autorului maltratării (scoruri ridicate la măsurătorile psihopatolo-

gice, distorsiuni cognitive, percepții negative și așteptări nerealiste de la copil), transmiterea transgenerațională a maltratării, în cazul familiilor cu mod de viață haotic, cu relații dezorganizate, în care carențele, maltratările și confundarea rolurilor se repetă de-a lungul mai multor generații, contextul familial și de mediu (șomajul, sărăcia, lipsa susținerii sociale, rețelele sociale reduse și nesatisfăcătoare, lipsa accesului la resursele comunității, participarea socială), situațiile de criză familială (divorț, adopție, recompunere familială, doliu, sinucidere, alcoolism, toxicomania [32, p.7].

În societatea modernă, problema violenței și a abuzului asupra copiilor este una dintre cele mai dureroase și acute. Consecințele abuzului au un impact negativ asupra dezvoltării oricărui copil. De aceea, identificarea cauzelor și semnelor violenței, precum și reflectarea consecințelor asupra formării personalității și psihicului copilului necesită o atenție deosebită și o cercetare atentă din partea cercetătorilor. Фирсова Е.В., menționează că abuzul asupra copiilor necesită un studiu profund și sistematic al acestui fenomen al relațiilor umane, deoarece această formă de tratament a copiilor influențează negativ dezvoltarea și comportamentul copiilor [88].

Abuzul asupra copilului este explicat ca un fenomen multicausal, în care factorii care privesc dezvoltarea și personalitatea copilului interacționează cu factorii personalității părinților, interacțiune ce trebuie analizată din perspectiva nivelurilor individuale, interpersonale, instituționale și macrosociale. Palicari, (2001) sunt propuse trei categorii a factorilor de risc, cei mai frecvenți în maltratarea copilului:

Caracteristici ale factorilor de risc

(Adaptat după Jourdan-Ionescu, 1998)

COPILUL	PĂRINȚII	MEDIU
<i>Probleme de sănătate fizică;</i>	<i>Nivel redus de școlarizare;</i>	<i>Handicap important sau boală cronică a unuia din familie;</i>
<i>Naștere prematură/greutate mică la naștere;</i>	<i>Probleme de sănătate mintală;</i>	<i>Sărăcie;</i>
<i>Probleme perinatale;</i>	<i>Probleme legate de consumul de alcool/drog;</i>	<i>Instabilitatea structurii familiale;</i>
<i>Probleme de dezvoltare a copilului de la vârstă mică;</i>	<i>Vârsta mică a mamei la nașterea primului copil;</i>	<i>Frecvența ridicată a mutărilor;</i>
<i>Probleme de comportament de la vârstă mică;</i>	<i>Nivel intelectual scăzut al mamei;</i>	<i>Număr mare al copiilor în familie;</i>
<i>Statutul copilului(din alte relații);</i>	<i>Maltratări în copilărie;</i>	<i>Violență conjugală</i>
<i>Nu corespunde copilului imaginar.</i>	<i>Încarcerarea unuia dintre părinți;</i>	<i>Izolare socială.</i>

[Sursa: 36, p.73]

Rețeaua socială disfuncțională a familiei poate deci participa la etiologia maltratării copilului, iar diverse situații de criză familială (divorț, adopție, recompunere familială, doliu, sinucidere, alcoolism, toxicomanie) care sunt generatoare de angoase pot constitui baza maltratării copilului [36, p.73].

Perioada copilăriei are o importanță deosebită, deoarece, în funcție de experiența afectivă trăită, dragostea și grija cu care a fost crescut, se va contura viitorul de adult. Când spunem „copilărie” ne ducem cu gândul la un termen general care face referire la o sumă de acțiuni petrecute într-o perioadă de timp, pe când termenul „copil” se referă la individ în sens propriu. În prima parte a vieții, copilul este influențat de mediul în care trăiește, experiența afectivă având o importanță semnificativă în dezvoltarea fizică și psihică a acestuia. Conceptul de „calitate a vieții” este unul multidimensional, care include o serie de domenii, respectiv: condiții materiale de viață, sănătate, locuire, viață de familie, relații cu comunitatea în care trăiește. Așadar, calitatea vieții copilului se referă la bunăstarea socială a familiei din care face parte [34, p.23].

Abuzul, este un fenomen complex care generează multă suferință, iar dacă în familie copilul simte durere, atunci nu mai poate fi considerat un mediu sigur pentru dezvoltarea acestuia. Copiii martori ai violenței domestice devin victime din umbră, ei învață astfel că violența este o modalitate de a rezolva conflictele și de a-i controla pe ceilalți, că aceasta face parte din relațiile de familie, iar perpetuarea violenței în familie este adesea nepedepsită. Selma Freiberg a introdus sintagma ”fantomă în camera copiilor”, desemnând mecanismul prin care suferința căreia părinții au fost victime trece în ființa copiilor lor. [24, p.142].

Părinții deseori fiind în stare de agresivitate le pot atribui copiilor calități sau comportamente bolnăvicioase, ca mai apoi copiii să se manifeste prin aceste comportamente preluate de la părinții lor. Una din problemele de bază este că majoritatea copiilor nu sunt percepuți ca personalități aparte, ci mai mult sunt priviți de către părinți ca niște proteze. Kari Killen, menționează, că lipsa percepției copilului și proiectarea propriilor nevoi asupra lui limitează posibilitățile copilului de dezvoltare a securității de bază și a autonomiei [23, p.148].

Consecințele pe termen lung ale maltratării, asupra dezvoltării copilului, depind de o serie de variabile: tipul de maltratare; gravitatea și frecvența episoadelor de maltratare; autorul maltratării (important mai ales în cazurile de abuz sexual, urmele incestului fiind mai grave decât ale altor forme de abuz sexual); plasarea în afara familiei din motive de maltratare; sexul copilului (mai ales în cazurile de abuz sexual); sprijinul existent; particularitățile sistemului familial. Citându-l pe Latimer H., autorul menționat remarcă faptul că adolescentul poate deveni delincvent, se poate prostitua sau poate avea comportamente antisociale, probleme legate de consumul de droguri sau alcool, tulburări alimentare. De asemenea, același autor observă, pe termen lung, tendința de cumul a diverselor consecințe ale maltratării. Copilul foarte mic, victimă a neglijării și violenței, poate părea că are o întârziere doar pe planul dezvoltării motorii. Crescând, însumarea diverselor consecințe ale abuzului sau neglijării va apărea pe diferite planuri: relațional, al limbajului, școlar etc. Aceste întârzieri și tulburări vor da naștere unui handicap social, care se va repercuta asupra construirii identității. Adultului care a fost neglijat sau abuzat în copilărie îi va fi greu să se atașeze de altcineva și să trăiască în intimitate. Va fi izolat din punct de vedere social și va avea tendința de a reproduce ciclul transgenerațional al maltratării [41, p.26].

Provocările apărute în timpul dezvoltării copilului depind de cum aceste nevoi au fost satisfăcute la părinți în copilărie, iar lipsa acestora pot trezi reacții de furie atunci când aceste nevoi sunt solicitate de la copiii lor. Unii părinți având traume din copilărie își pot pierde controlul, chiar și în situații minore, în încercarea de a-și rezolva inconștient propriile conflicte interne. Părinții care au fost lipsiți de un mediu securizant în familie, nu ar fi capabili să ofere o dezvoltare sigură copiilor, atâta timp cât lipsesc cunoștințele și abilitățile necesare [45, p.22].

Pornind de la criteriile medicale, s-a considerat că abuzul asupra copilului este o boală suficient de bine delimitată pentru a fi considerată o unitate specifică de diagnostic. Patologia specifică a acestei „boli” constă, primordial, în tulburări de personalitate ale părinților, tulburări care se manifestă în relația lor cu propriul copil, sub acțiunea unor factori stresori specifici relației părinți-copii: imaturitate, izolare socială, stima de sine redusă, obținere dificilă a plăcerii, percepție falsă despre copil, adesea cu schimbarea rolurilor, frica de a răsfăța copilul, încredere în valoarea pedepsei, incapacitatea de a dovedi emoție privind nevoile copilului și de a răspunde adecvat [36, p. 41-42].

Confruntarea cotidiană a copilului cu frica distruge încrederea în sine și sentimentul fundamental de securitate. Frica subminează mediul ocrotitor de care copilul are nevoie ca să crească, să exploreze lumea și să învețe. Frica trăită de către copil în fiecare zi îi formează un sentiment persistent de aprehensiune, anxietate crescută care îi poate afecta în mod fundamental atitudinea față de oameni și de situații noi [39, p. 49].

O importanță aparte la evenimentul traumatic în conformitate cu Bonanno, Papo și O'Neill îl au factorii de reziliență, care se clasifică în factori individuali și de mediu. Studiile sugerează că, deși copiii rezilienți vor avea unele reacții tranzitorii în raport cu evenimentul traumatic (preocupare accentuată, somn neliniștit), ei nu vor dezvolta patologie de tip stres posttraumatic; dimpotrivă, se vor caracteriza prin emoții pozitive și funcționare psihologică sănătoasă o dată cu trecerea timpului. În mod unanim, este acceptat faptul că reziliența există dinaintea traumei [Apud 8, p. 15]. După Cloitre, Morin și Linares, Rice, Groves, dintre factorii asociați cu reziliența la copii, cei mai consistenti sunt:

- *abilități superioare cognitive, verbale, de rezolvare de probleme;*
- *capacitatea de autoreglare a comportamentului;*
- *capacitatea de a cere ajutor adultului;*
- *optimism legat de propria persoană și de viitor ;*
- *talente, hobby-uri, abilități speciale;*
- *părinte sau persoană de îngrijire stabilă, plină de afecțiune, familie extinsă suportivă, experiențe școlare pozitive;*
- *modelarea reacțiilor pozitive de către părinți;*
- *mediu familial consistent;*
- *conexiuni culturale puternice, identitate culturală.*

Dintre toți, cel mai puternic factor de reziliență pare a fi relația cu părintele sau un alt adult de referință. Atașamentul părinte-copil oferă resurse care cresc abilitățile de

coping: optimism, încredere în sine, încredere în ceilalți, capacitatea de a dezvolta relații cu ceilalți. Atașamentul permite reglarea stresului, dezvoltarea mecanismelor atenționale (selectivitate, focalizare a atenției), dezvoltarea capacității de procesare psihologică a materialului traumatic, structurându-l într-o narațiune coerentă, cu sens [8, p.15].

Copiii au nevoie de ajutor și de îndrumare pentru a se putea integra într-o lume plină de legi și de reguli. Însă, rușinea și vina sunt niște sentimente destul de puternice pentru copil, care îl face să se simtă inferior și duce la neîncredere în sine sau pot dezvolta sentimentul lipsei de valoare, atât de importantă dezvoltării sale [39, p.35].

Freud, cnsideră că relația cu mama este legătură „primordială”, creată prin dezvoltarea atașamentului față de o ființă apropiată – mamă, dar și tată, bunică sau o altă persoană de îngrijire, devenită prin constanța legăturii „substitutul matern”. La fel, M. Rutter considera că, pentru a obține un atașament durabil, pozitiv, legătura trebuie să aibă calități corespunzătoare „funcției” de mamă: să fie o relație de dragoste stabilă, oferită de aceeași persoană. Interacțiunea părinte-copil nu trebuie să fie de lungă durată, dar în mod necesar plăcută, să atragă copilul, să-l răsplătească. În acest context este importantă responsivitatea, promptitudinea cu care adultul răspunde la chemările copilului sau la nemulțumirile lui [22].

Mai multe cercetări efectuate au studiat modelele de atașament asociate cu abuzul și neglijarea. Schneider, Braunwald, Carlson și Cicchetti (1985), au arătat că un copil maltrat, spre deosebire de alți copii, are un atașament nesigur față de persoanele care îi oferă îngrijire. Crittend (1985) a descoperit că toți copiii abuzați și neglijați au prezentat atașament nesigur față de părinții lor, iar Main și Golwyn (1984), în studiul lor au arătat că acei copii care au fost respinși fizic de la naștere, își resping mama și pe alți adulți, înainte de un an [32, p.191].

Teoria atașamentului este cadrul de bază pentru înțelegerea aspectelor esențiale și funcționalității relațiilor umane și este utilizată în studiul maltratării copiilor în general și a consecințelor pe termen lung, până la maturitate. Ținând cont de complexitatea formării atașamentului, teoreticienii sugerează că traversarea în copilărie a experiențelor de maltratare poate - și va - afecta modelele interne de lucru ale copilului și ulterior, la maturitate, marcând relațiile cu ceilalți. Impactul abuzurilor traversate în copilărie fie psihologice sau fizice modifică sugestiv atât sentimentul de securitate, cât și echilibrul interior al copilului, ecourile acestor situații resimțindu-se până în viața adultă, influențând-o [54].

În lucrarea sa, K. Killen îl citează pe Lamb M.: ”Copilul mic are deprinderile necesare pentru a observa comportamentul altora și pentru a aplica această informație în vederea inițierii, modelării și întreruperii interacțiunii cu adulții”. Copilul semnalizează nevoile sale și părinții răspund la semnale, iar răspunsul copilului este un stimul nou, care generează reacțiile părinților. Interacțiunea dintre părinți și copilul lor este decisivă pentru felul cum se percepe copilul pe el însuși și lumea din jurul său, și cum se dezvoltă. Interacțiunea este importantă pentru gradul și calitatea atașamentului copilului față de părinți. Un comportament de atașament poate fi observat atunci când copilul sau adultul este obosit, speriat, bolnav sau are nevoie specială de îngrijire. K. Killen, menționează că însăși calitatea interacțiunii decide calitatea atașamentului [32, p.185-189].

În lucrarea sa Bivol A., menționează că emoțiile părinților pot afecta securitatea emoțională a copiilor, citând autorii Davies P. și Cummings N. A. care au sugerat că expunerea copilului la conflictele din familie are ca rezultat insecuritate emoțională, care influențează reglarea emoțională și adaptarea la noile condiții. Cercetătorii susțin că securitatea emoțională este un scop care motivează procesele reglatoare ale copilului. Problemele asociate cu insecuritatea emoțională se pot transforma într-un patern al unei disfuncții de reglare emoțională. Emoțiile negative exprimate de părinți, în special emoțiile de ostilitate, vor reduce sentimentul de securitate al copiilor care pot compromite atât reglarea emoțională într-un context specific, cât și dezvoltarea capacităților de reglare emoțională la copii [32, p.201].

Relațiile de atașament au – conștient sau inconștient – misiunea de a proteja persoana mai slabă, vulnerabilă în raport cu factorii sau agenții externi sau interni. În această perspectivă, atașamentul poate fi definit drept mecanism de protecție, în legătură directă cu diferitele mecanisme de autoapărare ale individului în cauză - retragerea în sine, uitarea etc. Un atașament față de cineva înseamnă să fii absolut dispus să cauți apropierea și contactul cu persoana în cauză și, mai presus de toate, atunci când situația este nesigură [36, p.46].

1.3. Aspecte psihoterapeutice în lucrul cu copiii abuzați, aflați în insecuritate psihologică

Maltratarea reprezintă o disfuncție a relației dintre copil și adultul în puterea căruia se află copilul. Dacă adultul nu își asumă responsabilitatea îngrijirii și puterea pe care o deține este utilizată pentru a face rău copilului, atunci copilul devine victimă în această relație. Consecințele maltratării ating toate laturile bio-psiho-socio-culturale ale ființelor umane implicate, de aceea intervenția va fi axată pe toate aspectele existențiale a copilului victimizat, în același timp având un aspect corectiv și o serie de măsuri de reabilitare pentru familia sau mediul generator de producerea situației de maltratare. Nu întotdeauna, însă, este posibilă schimbarea externă a mediului abuziv și neglijent, de aceea intervenția trebuie să se concentreze în primul rând pe copilul maltratat. Evitând dezvoltarea unui sindrom de adaptare periculos și ajutându-l pe copil să facă față experiențelor traumatizante, intervenția va fi axată pe:

- calitatea interacțiunilor sociale de care are parte copilului;
- participarea adultului la suferințele copilului [30, p.131].

Percepția și evaluarea securității la copii sunt procese psihologice; prin urmare, ele sunt supuse diferențelor individuale și de grup. La nivelul unui individ, chiar și membrii aceluiași grup, securitatea este percepută diferit, de la o persoană la alta. Cu alte cuvinte, percepțiile de securitate sau pericol în cadrul unuia și aceluiași grup pot să nu urmeze un model anume. De aceea, în viziunea cercetătorului Bar-Tal D. pentru a combate diferite percepții de securitate și viziuni asupra problemei, este necesară analiza diferențelor în experiența oamenilor, capacitatea lor de a percepe un pericol și modurile individuale de procesare a informațiilor, a motivației și cunoștințelor, toate acestea influențând interrelațiile dintre informațiile percepute și capacitatea pentru a face față amenințărilor [60].

Miftode (2002), menționează că intervenția eficientă în cazul copilului victimă a abuzului sau neglijării necesită timp, resurse umane și materiale, pentru a putea răspunde atât nevoilor care generează situația în care copilul este maltratat, cât și consecințelor care apar, la nivelul tuturor celor implicați, și care se reflectă dramatic în procesul de dezvoltare a copilului [36, p.141].

Scopul intervenției terapeutice este identificarea problemelor sau conflictelor apărute în relaționarea copilului cu adultul și cele care pot afecta interacțiunea acestuia în viitor. În cadru intervenției psihoterapeutice a copilului abuzat sau neglijat, se pune accent pe formarea de abilități necesare copilului pentru a face față evenimentelor traumatice. Intervenția pornește de la identificarea particularităților de dezvoltare a copilului și apariția disfuncțiilor ce pot determina necesitatea intervenției psihoterapeutice. *O evaluare atentă a copilului în mediul său de dezvoltare este cheia acestui proces* [3].

Familia reprezintă mediul natural de viață al copilului, iar acesta are nevoie de familie. Dacă intervenția se face pentru interesul suprem al copilului, atunci familia copilului trebuie să redevină funcțională și aptă de a primi și crește copilul. Lucrul cu părinții copiilor devine o verigă obligatorie a intervențiilor pentru rezolvarea situațiilor de abuz a copilului. Ceea ce poate diferi de la un caz la altul, în legătură cu familia, sunt modalitățile de intervenție [36].

Suportul terapeutic oferit copiilor care suferă în urma relexor tratamente poate porni din momentul sesizării fenomenului către serviciile specializate în protecția copilului și poate traversa mai multe etape intermediare, care alcătuiesc împreună procesul complex al evaluării. Pe lângă aspectele legale și a celor terapeutice ale evaluării, este de o importanță analiza situației prezente, fiind evaluată și istoria cazului, pentru a putea identifica problemele care au condus la abuz și neglijare. Întregul proces este axat pe necesitățile primordiale ale copilului și pe oferirea suportului necesar în depășirea stărilor ce îi afectează dezvoltarea [30, p.168].

Intervenția psihoterapeutică se bazează pe înțelegerea aprofundată a copilului și a factorilor proveniți din familie și mediul social, fiind o bază pentru identificarea celor mai eficace metode de intervenție. Indiferent de istoricul copilului, ameliorarea simptomelor cauzate de abuz reprezintă obiectivul central al intervenției. Primul obiectiv al intervenției psihoterapeutice îl reprezintă simptomele sau comportamentele de risc (suicide, homicid sau alte forme de violență), identificate pe parcursul evaluării și care reprezintă o prioritate, necesitând o intervenție imediată. Un alt obiectiv, se referă la ameliorarea simptomatologiei, psihoterapia centrându-se pe: reducerea distresului, controlul emoțional, creșterea stimei de sine, prelucrarea emoțiilor și cognițiilor asociate traumei, îmbunătățirea abilităților de relaționare și atașamentului, controlul comportamentului, psihoeducația [41, p.42].

Mulți copii maltratați au experiența unor situații traumatizante, ceea ce le-a lăsat răni adânci și îi face să trăiască un haos interior de sentimente puternice și contradictorii. Copilul are nevoie să dobândească sentimentul că el este valoros prin el însuși și nu prin ceea ce ar putea face pentru ceilalți. K. Killen menționează despre importanța câtorva principii, în lucrul cu copiii maltratați:

- readucerea haosului interior și a efortului de a înțelege situația;
- împărtășirea durerii și preătirea pentru a face față situației;
- atenuarea sentimentului de responsabilitate și vinovăție pentru situația întâmplată;
- exprimarea suferinței și a sentimentelor trăite de către copil.

Copiii maltratați au nevoie de „experiențe vii” și nu de „experiențe care învie”. Ei au nevoie de experiențe care să le dea o trăire bună despre sine în contact cu alți oameni. Problemele comportamentale pe care le au mulți copii maltratați fac ca relațiile lor cu alți copii să fie dificile. Ei nu sunt tovarăși de joacă doriți, au dificultăți în a se apropia de alți copii într-un mod în care să trezescă reacții pozitive. Mulți dintre ei au abilități sociale limitate. Învățarea în cadrul terapiilor poate contribui la formarea unor relații mai bune cu mediul, iar posibilitatea de a interacționa cu cei din jur va crește [32, p. 347-356].

Complexitatea fenomenului traumei la copii impune luarea în considerare a unor multipli factori atunci când este analizat răspunsul individual la un eveniment traumatic. Din această perspectivă, modelul propus de Webb (2004, 2007) oferă o operaționalizare utilă atât pentru diagnostic cât și pentru intervenția individualizată. Conform acestui model, trei categorii de factori aflați în interacțiune influențează răspunsul particular al unui copil la un eveniment sau o serie de evenimente traumatice:

Natura evenimentului traumatic. Atunci când evenimentele traumatice sunt consecințele unor acte umane provocate deliberat, impactul lor negativ este mai puternic. Riscul de a dezvolta simptome de stres posttraumatic crește atunci când copiii sunt victime ale violenței, față de situația în care sunt doar martori ai unor astfel de acte. Dar, ipostaza de martor poate să ducă la experiențierea neajutorării și confuziei, mai ales dacă este vorba despre acte umane de violență, venite din partea celor apropiați. Și în ceea ce privește acest factor, este critică vârsta copilului. În cazul unui stres acumulat pe o durată mai mare de timp (de exemplu, abuz fizic repetat), se creează o stare de vulnerabilitate, care face ca un eveniment altfel minor (o notă proastă) să declanșeze criza copilului. Terr (1991) a propus distincția între trauma de tip 1, datorată unui singur eveniment/șoc versus trauma de tip 2, precipitată de o serie de evenimente traumatice. Uneori cele două tipuri de traumă coexistă. Deși ambele tipuri pot determina dezvoltarea patologiei, trauma de tip 2 de regulă duce la o severitate mai mare a simptomatologiei și la o durată mai mare a intervenției terapeutice.

Factorii individuali. Deși manifestările tulburării de stres posttraumatic sunt diferite în funcție de vârsta cronologică și de nivelul de dezvoltare al copilului, nu s-a putut demonstra că ar exista vârste de vulnerabilitate maximă. În general vârsta interacționează cu alți factori, cum ar fi variabilele familiale și tipul de traumă. Un alt moment ce ține de factorii individuali ar fi că, în urma unor situații de abuz fizic/sexual, fetele sunt mai afectate decât băieții; însă, poate fi vorba de manifestarea mai multor simptome de internalizare, inclusiv speciice stresului posttraumatic, în cazul fetelor, față de băieți, la care se manifestă mai degrabă simptome de externalizare (ADHD, agresivitate) și probleme de relaționare. Conform unor modele temperamentale multidimensionale cum este cel al lui Rothbart, nu doar hiperreactivitatea la stimuli negativi ci prezența în ace-

lași timp a dificultăților în autoreglare determină vulnerabilitatea crescută a unui individ la stresori, inclusiv traumatici.

Factorii de mediu. Cultura, poate avea un impact negativ asupra unui eveniment traumatic, inclusiv reacția adulților la simptomele copiilor este filtrată prin credințele lor culturale și religioase. De aceea, este esențială luarea în considerare aspectul cultural în diagnosticul și intervenția asupra traumei la copii. Familia nucleară – părinții - reprezintă adesea sursa primară de reziliență a copilului. Când însă aceștia sunt la rândul lor traumatizați sau copleșiți, ori sunt cei care au provocat trauma copilului, se apelează la familia extinsă, pentru a identifica acele persoane care pot oferi suport copilului alături în criză. Pentru aceasta, este utilă realizarea genogramei, cu marcarea acelor persoane care sunt cele mai importante pentru copil și își pot asuma statutul de persoane de referință/figuri de atașament. Dincolo de cercul familial, școala/prietenii pot reprezenta un refugiu sau dimpotrivă o sursă de amenințare pentru copil, în funcție de cât de confortabil se simte el în mijlocul tovarășilor săi de vârstă, respectiv de preponderența relațiilor pozitive sau negative cu aceștia.

Atât factorii individuali cât și cei de mediu pot fi factori de risc sau de reziliență. De aceea, este importantă cunoașterea și exploatarea lor în abordarea terapeutică individualizată [8, p.6-10].

Terapia este arta și știința de a ajuta copiii să dea sens sentimentelor și gândurilor lor și să învețe cum să-și controleze comportamentul și să îmbunătățească interacțiunile cu ceilalți. Este artă pentru că terapeutul în timpul acestui proces, apelează la creativitate, intuiție și spontaneitate. Scopurile care trebuie îndeplinite și tehnicile care îi ajută pe copii abuzati și neglijați să crească dincolo de experiența de abuz și neglijare, trebuie să fie selectate cu prudență, pentru a nu dăuna și maim ult stării psihoemoționale, ținând cont de specificul evenimentului traumatic trait de către copil și mediul său de dezvoltare [8].

Terapeutul are un rol important în recuperarea copilului în urma unui eveniment traumatizant. Funcția inițială a terapeutului este de a stabili o relație de încredere care să-l ajute pe copil să-și exprime gândurile și sentimentele generate de abuz și neglijare. Copilul, învață în timpul ședințelor să abordeze problemele legate trauma sa și să facă alegeri corecte. Psihoterapia îi oferă copilului oportunitatea de a explora problemele de încredere, acceptare, intimitate emoțională, de a verbaliza și de a explora mai multe probleme sau preocupări tipice copiilor supuși abuzului și neglijenței. De asemenea, oferă copilului posibilitatea de a exersa exprimarea sentimentelor și să învețe comportamente care pot genera răspunsuri adecvate de la adulți și semenii. Terapeutul ajută copilul să interacționeze în mod corespunzător și oferă modele alternative de rezolvare a problemelor de relaționare. Copilul care a fost abuzat sau neglijat poate să nu știe cum să interacționeze corespunzător cu semenii și adulții, care ar putea fi potrivit pentru interacțiunea sa socială. Terapia individuală poate începe acest proces oferind un mediu de sprijin în care să se adreseze experienței, nevoilor și abilităților copilului, care să fie disponibil pentru copil chiar și atunci când terapia se încheie [8].

Pentru identificarea nivelului de reziliență, Steele și Kuban au propus utilizarea unui set de întrebări care pot avea valoare euristică în evaluarea rezilienței unui copil:

- *În ciuda a tot ce s-a întâmplat, ce te face totuși să zâmbești? Măcar puțin?*
- *În ciuda a tot ce s-a întâmplat, ți s-a întâmplat să râzi, când ți-ai dat seama că lucrurile sunt distractive/caraghioase?*
- *Pe o scară de la 1 la 10, unde 10 înseamnă „cel mai bine”, cât de bine te simți după această criză/acest moment diicil din viața ta? (eventual termometrul emoțiilor, sau alte reprezentări vizuale)*
- *Pe o scară de la 1 la 10, unde 10 înseamnă „cel mai stresant”, cât de mult stres ai trăit?*
- *Crezi că îți vei reveni la „linia de plutire”? Ai început deja să o faci?*
- *Planurile tale de viitor s-au schimbat de când ți s-a întâmplat acest lucru sau nu?*

În cazul copiilor de vârste mai mici, se sugerează că reziliența poate fi identificată și prin analiza desenelor [8, p.16].

Deși există abordări psihoterapeutice foarte diferite, majoritatea terapeuților sunt de acord cu Reisman (1973) că trebuie respectate următoarele principii:

1. O înțelegere clară a naturii dificultăților psihologice ale copilului și a mecanismelor care stau la baza acestora.
2. Terapeutul trebuie să-l asculte cu multă răbdare pe copil și să-i ofere posibilitatea de a-și exprima sentimentele și credințele sale. Aceasta înseamnă că terapeutul nu trebuie să-și impună propriile opinii, iar situația terapeutică trebuie astfel structurată pentru a facilita comunicarea.
3. Terapeutul trebuie să arate copilului că înțelege problemele sale și că are dorința sinceră de a-l ajuta.
4. Atât terapeutul cât și copilul trebuie să definească scopul și obiectivele întâlnirilor lor.
5. Terapeutul trebuie să precizeze clar ce anume este inefficient sau neadecvat în comportamentul copilului.
6. Atunci când are de-a face cu un comportament care este dependent de un anumit tip de interacțiune socială, terapeutul trebuie să modifice respectivul comportament concentrându-și atenția asupra interacțiunii.
7. Terapeutul trebuie să decidă încheierea terapiei atunci când avantajele încheierii acesteia sunt mai mari decât avantajele continuării ei.
8. În timpul psihoterapiei este bine să se precizeze limite exacte pentru comportamentul copilului și, cu excepția unor situații extreme, nu trebuie permis copilului să desfășoare un comportament agresiv sau distructiv [27].

Un rol important îl are terapia de grup, care poate contribui la acest proces, permițându-i copilului să participe la un grup de colegi care la fel au trăit experiențe similare cu ale sale. Această experiență de grup poate ajuta copilul să realizeze că multe dintre comportamentele sau reacțiile sale sunt tipic pentru copiii care au fost abuzați sau neglijați. Terapia de grup permite copilului să practice și să modifice multe dintre abilitățile pe care le-a învățat în terapia individuală. Aceste abilități includ ascultarea, împărtășirea, răspunsul cu interes și empatie, demonstrând îngrijorare și afecțiune adecvate vârstei. Este mult mai ușor de introdus informații sau acțiuni corective atunci când un terapeut este martor la o interacțiune problematică decât atunci când învață despre acea problemă mai

târziu. Multe dintre aceste abilități care pot fi utilizate într-un cartier sau într-un cadru școlar cresc probabilitatea copilului de a găsi prieteni potriviți și receptivi [3].

Pentru a putea gândi, învăța și explora, copiii au nevoie să simtă și să înceapă să creadă că sunt în siguranță și că pot avea încredere. Au nevoie de susținere pentru a nu trăi o stare continuă și copleșitoare de dezechilibru emoțional, stimulare intensă și frica de supraviețuire. Prin urmare, trebuie să acordăm prioritate și să plasăm în centru nevoile de siguranță multinivelare a copilului. Stabilitatea, menținerea și dezvoltarea siguranței pe mai multe paliere reprezintă fundația, care trebuie construită și ancorată în etapa de intervenție, deoarece siguranța fizică, emoțională și relațională, încrederea și securizarea sunt elementele cheie ale oricărei relații terapeutice pozitive. Copiii care nu se simt în siguranță, cărora le este frică și au fost nevoiți să-și petreacă o bună parte de timp funcționând mai intens la etajele inferioare ale creierului de tip luptă-fugi-îngheață, ca urmare zona reptiliană fiind constatnt activă și întărită cu experiențe negative. În aceste experiențe trăite de copil ei au investit energie pentru a-și asigura supraviețuirea, este foarte posibil să nu fi avut multe oportunități de a explora, de a juca, de a fi curioși de a se implica în orice activitate și de a învăța.

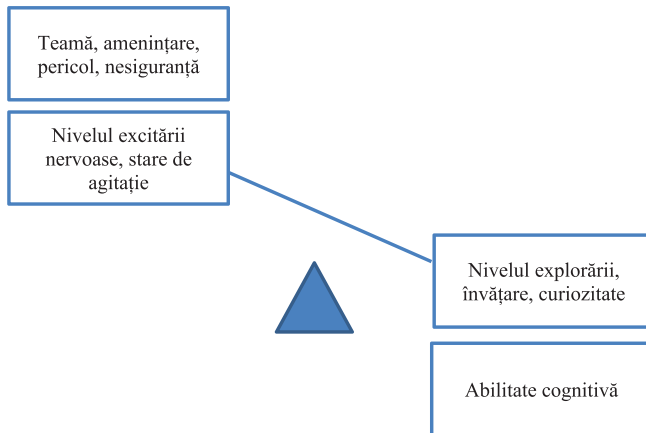

Figura. 1.2. Balansoarul

Figura de mai sus explică cum ajung copii care trăiesc experiențe traumatice, să aibă sisteme de apărare extrem de sensibile, să fie hipervigilenți pentru a detecta orice amenințare și pentru a supraviețui, să aibă o capacitate mai scăzută de a se autoregla emoțional, de a procesa stimuli senzoriali. Așa se explică de ce copiii care sunt expuși în mod repetat la un stres toxic sunt mai ușor stârniți, au un prag mai jos de toleranță pentru emoții intense, au nevoie de mai mult timp pentru a reveni la nivelul de bază, având de multe ori un echilibru emoțional instabil. În plus mulți dintre acești copii s-au aflat deseori în situații cu un grad mare de imprevizibilitate, nesiguranță și contradicție, rămânând cu o senzație copleșitoare de neputință și lipsă de control. Prin urmare, sentimentul de frică și nesiguranță, devin ca un fel de haină a traumei, ajungând să-i

însoțească în diverse medii de dezvoltare. Prin urmare terapeutul îi va oferi siguranța de relaționare și de a ajuta copilul să trăiască experiențe pozitive, unde poate fi valorizat, perceput, înțeles și susținut de o minte reflexivă și un spațiu în care să se simtă în stare să fie el însuși [33].

Spre deosebire de adulți, copiii nu au opțiunea de a raporta, de a se îndepărta sau de a se proteja – ei depind de îngrijitorii lor pentru supraviețuirea lor. Atunci când trauma pornește din interiorul familiei, copiii experimentează o criză de loialitate și își organizează comportamentul pentru a supraviețui în cadrul familiei. Când se confruntă cu semnale de amenințare, copiii răspund în moduri care nu sunt adecvate cerințelor mediului social. Procesarea informațiilor percepute de copil sunt adesea dezorientate sau dezorganizate [10].

Plasarea copilului în centrul intereselor unei societăți trebuie să constituie o prioritate a tuturor factorilor implicați și responsabili cu protecția lui. Prin sistemele de servicii sociale destinate bunăstării copilului, o societate exprimă valoarea și drepturile pe care le acordă copiilor. Datorită specificului vârstei, lipsei de experiențe sociale și mai ales datorită dependenței totale de adult, copiii reprezintă cea mai vulnerabilă categorie socială. Copilul este o ființă cu însușiri calitativ diferite de cele ale adultului și are în mod legitim dreptul de a ocupa o poziție privilegiată și de a se bucura de un tratament specific lui [36].

Зорова, О.Ю., consideră că nu întotdeauna, un copil înțelege nivelul pericolului sau nu știe cum să facă față amenințărilor existente. Pericolele și amenințările pot proveni *din natură* în formă de inundații, tornade, uragane, cutremure, incendii, alunecări de teren, etc.; *din lumea materială*: explozii de gaze în locuință, ciburi de sticlă, case vechi, mobilier deteriorat, spații destinate construcțiilor, etc.; de la persoane din preajmă, care ar putea fi părinți, profesori, colegi din același mediu social, sau alți adulți din societate. Ca urmare, orice pericol existent în fața unui copil, aduce cu sine lipsa de siguranță și securitate psihologică în perioada sa de dezvoltare, astfel că este nevoie în permanență desfășurarea activităților educative și de protecție a copiilor [44].

1.4. Concluzii la capitolul 1

Securitatea psihologică a persoanei, în ultimele decenii, a suferit mai multe schimbări, ce se datorează modificării priorităților în întreaga societate la nivel global. Această schimbare, la rândul ei a contribuit la extinderea unor amenințări a securității psihologice a individului. Prin urmare, examinarea securității prin prisma psihologiei poate fi văzută ca un instrument pentru crearea bunăstării nu numai pentru un singur individ, ci și pentru societate în ansamblu.

Am remarcat că procesul de formare și dezvoltare a securității psihologice implică reflectarea de către o persoană a condițiilor externe sub forma unui anumit model subiectiv, care servește drept bază pentru programarea psihologică preliminară a acțiunilor, pentru reglarea lor în orice activitate. În același timp, diferiți subiecți din același mediu pot experimenta un grad diferit de securitate psihologică, care este determinată

de particularitățile înțelegerii individuale a realității în totalitatea proceselor, evenimentelor și relațiilor sale sociale.

Am identificat că securitatea psihologică a individului este strâns legată de securitatea întregii societăți, a instituțiilor și presupune existența unei responsabilități reciproce atât a statului, cât și a individului în toate sferile sociale. Iată, de ce în procesul de interacțiune cu mediul, copilul are nevoie de sprijinul adulților, atât în mediul familial, cât și în mediul școlar. Totodată, ca persoană integră, el are nevoie de încurajare pentru a depăși de unul singur și cu încredere limitele sale și să-și lărgescă orizonturile în drum spre viața de adult.

Am constatat că mediul familial, este unul din actorii principali în creșterea și menținerea nivelului de securitate optim dezvoltării copilului, cât și în a-i oferi acestuia primele experiențe de voință și muncă într-o comunitate. Experiențele și relațiile de care are parte individul în copilărie și în anii de formare ca personalitate vor constitui fundalul relațiilor lui de mai târziu - în căsnicie, în viața de familie, în societate. La fel, un rol important în dezvoltarea personalității copilului și asigurarea unui sentiment de securitate, îl are interacțiunea copilului cu mediul școlar. Mediul educațional stă la baza viabilității oricărei comunități și, prin urmare, importanța studierii, modelării și proiectării mediului în care are loc educarea și formarea personalității, este primordial. Astfel, putem concluziona că mediul și experiențele copilului legate de interacțiunea sa cu mediul, influențează dezvoltarea personalității și nivelul de securitate psihologică a acestuia.

În acest sens, este de o importanță studierea mediului de dezvoltare a copilului și factorii ce pot declanșa comportamente violente a adulților în grija cărora se pot afla copiii, pentru a facilita accesul copilului la un mediu sigur de dezvoltare.

CAPITOLUL 2.

STUDIUL SECURITĂȚII PSIHOLOGICE LA COPIII ABUZAȚI FIZIC ȘI NEGLIJAȚI

2.1. Metodologia cercetării

În studiul dat ne-am propus să cercetăm nivelul de securitate psihologică la copii în raport cu mediul de dezvoltare.

Experimentul de constatare vizează investigarea relației dintre factorii de personalitate, securitate psihologică și nivelul de stres la copii aflați în insecuritate psihologică.

Pregătirea pentru demersul de constatare, colectarea și prelucrarea datelor obținute au fost realizate în perioada ianuarie-aprilie 2021-2022. Experimentul de constatare s-a desfășurat în două etape: prima (de colectare a datelor) și a doua (de prelucrare cantitativă și calitativă a datelor).

În acest capitol sunt analizate rezultatele studiului constatativ cu referire la incluzivitatea problematica diferențelor de gen, în ceea ce privește securitatea psihologică a copiilor abuzați și neglijați.

Toate aceste măsuri au condiționat reliefați variabilelor ce trebuie luate în calcul în organizarea experimentului formativ și crearea programului de consolidare a securității psihologice la copii.

Experimentul de constatare a fost efectuat în cadrul unei instituții de învățământ preuniversitar. Au fost supuși cercetării 72 subiecți experimentali.

Scopul experimentului de constatare: studierea securității psihologice la copii abuzați fizic și neglijați și găsirea modalităților de consolidare a securității psihologice a copiilor de diferite vârste.

Pentru realizarea experimentului de constatare am înaintat următoarele **ipoteze**:

Ipoteza generală: Trăsăturile de personalitate ale copiilor diferă în funcție de nivelul de securitate psihologică a acestora în mediul său de dezvoltare.

Ipoteze de lucru reieșind din obiectivele propuse:

- Abuzul fizic și neglijarea influențează direct securitatea psihologică a copiilor;
- Există o relație între: securitate psihologică a copiilor, factori de personalitate și nivelul de stres a copiilor;
- Există diferență a gradului de securitate a copiilor abuzați și cei neabuzați;
- Există diferență dintre gradul de securitate psihologică în funcție de gen;

Scopul și ipoteza de cercetare au determinat formularea următoarelor **obiective**:

- investigarea relației dintre: securitate psihologică, factori de personalitate și nivelul de stres;
- determinarea diferențelor dintre copiii abuzați și cei neabuzați;
- determinarea diferențelor de gen la securitatea psihologică a copiilor;

Variabilele cercetate: VI – (trăsături de personalitate); VD – securitatea psihologică; VM- nivelul de stres.

Instrumente de cercetare. Pentru realizarea scopului și a obiectivelor propuse am utilizat următoarele instrumente de cercetare:

- Chestionar de diagnosticare a securității psihologice la copii (*Sanduleac Sergiu, Carolina Perjan. Culegeri de teste pentru diagnosticarea securității psihologice la copii*);
- Scala de depistarea abuzului și traumei B. Sanders, E. Becker – Lausen 1995, (*Sanduleac Sergiu, Carolina Perjan. Culegeri de teste pentru diagnosticarea securității psihologice la copii*);
- Scala de percepție a stresului, elaborat de Levenstein și colab. 1993, (*Sanduleac Sergiu, Carolina Perjan. Culegeri de teste pentru diagnosticarea securității psihologice la copii*);
- Chestionarul 16 PF Cattell, forma C, (*Sanduleac Sergiu, Carolina Perjan. Culegeri de teste pentru diagnosticarea securității psihologice la copii*)

Descrierea metodelor de cercetare

Chestionar de diagnosticare a securității psihologice la copii (*Sanduleac Sergiu, Carolina Perjan. Culegeri de teste pentru diagnosticarea securității psihologice la copii*);

Chestionarul dat constă în diagnosticarea securității psihologice la copii în cadrul familiei și poate fi administrat începând cu vârsta 12-18 ani. Suma răspunsurilor negative versus pozitive indică nivelul securității psihologice a copilului, pe următoarele categorii: nivel scăzut 0 – 12 p; nivel mediu 12 – 24 p.; nivel înalt 24 – 36 p. [56]

Scala de depistarea abuzului și traumei (B. Sanders, E. Becker – Lausen 1995)

Evaluarea prezenței abuzului în copilărie a fost posibilă prin aplicarea Scalei pentru depistarea abuzului și traumei elaborată de B. Sanders. E. Becker – Lausen, care evaluează atmosfera generală de acasă și surprinde ceea ce simte persoana privitor la felul în care este tratată de părinți. Scala de abuz și traumă asupra copilului, cuantifică frecvența și amploarea diferitelor experiențe nefericite suferite în timpul copilăriei și adolescenței de către persoanele cărora le este administrat testul.

Acest chestionar, preluat după B Sanders, E. Becker-Laussen, urmărește evaluarea atât a atmosferei generale din familie, cât și elementele distructive ale abuzului și neglijării copiilor. Autorii consideră că instrumentul lor poate fi folosit ca indice pentru a măsura aceste traume psihologice a copiilor și adolescenților.

Scala cuprinde 35 de întrebări cu 5 tipuri de răspunsuri: 0 - niciodată, 1 - rar, 2 – uneori, 3 – foarte des, 4 – întotdeauna, distribuite în 3 scale cu număr concret de întrebări și alte întrebări libere. În cazul unei atitudini diferite a părinților față de copil, se va lua în considerare comportamentul celui mai sever părinte. Prelucrarea scalei se efectuează prin însumarea punctelor la fiecare subscala: abuzul fizic – 5 itemi, abuzul sexual – 4 itemi, abuzul prin neglijare – 12 itemi și abuzul emoțional – 12 itemi.

Autorii recomandă următoarele categorii pentru interpretarea rezultatelor:

- scara de pedeapsă fizică peste 5 puncte la întrebările 12, 15, 17, 21, 34.
- scara de abuz sexual peste 4 puncte la întrebările 9,13, 29,30.
- neglijare, atmosferă stresantă peste 12 de puncte la întrebările 2,7,10, 11, 14, 16, 19, 27, 30, 31, 33, 35. [56]

Scala de percepție a stresului, elaborat de (Levenstein și colab. 1993)

Chestionarul elaborat de Levenstein și colab. (1993) reprezintă un instrument eficient pentru stabilirea nivelului de stres perceput. Scala de percepție a stresului a fost dezvoltată ca instrument pentru evaluarea evenimentelor și circumstanțelor stresante din viața unui adolescent, care tind să declanșeze anumite tulburări (*ex. tulburărilor de somn*).

Scala conține 30 de itemi, care necesită între 10 și 15 minute pentru completare. Pentru a completa chestionarul, respondenții primesc instrucțiuni de a menționa în ce măsură fiecare item se potrivește cu experiențele stresante din ultimile 6 luni. Respondenții indică pe o scară de la 1 („aproape niciodată”) la 4 („de obicei”) cât de des experimentează anumite sentimente legate de stres.

Scorurile mai mari indică niveluri mai mari de stres. Un punctaj total se găsește prin numărarea fiecărui item, iar cota dată de subiect se inversează la itemii: 1, 7, 10, 13, 17, 21, 25 și 29. Scorul cuprins între 30 și 120, permite încadrarea subiectului în una dintre cele 3 categorii: stres redus (30-59), stres moderat (60-89) și stres intens (90-120). [56]

Chestionarul 16 PF Cattell, forma C

În procesul de creare a unui chestionar de personalitate multifactorial 16PF, R. Cattell a identificat 16 trăsături de personalitate diferite. Fiecare dintre ei a primit un nume dublu care caracterizează gradul de dezvoltare - puternic și slab. Chestionarul de personalitate multivariat 16PF constă din 105 întrebări, la care subiectul răspunde alegând una dintre cele trei alternative. Într-o foaie specială de răspuns, subiectul notează alternativele alese pentru fiecare dintre cele 105 întrebări. La sfârșitul testării, scorurile sunt calculate pentru fiecare dintre cei 16 factori de personalitate. Conform datelor de testare se trasează profilul de personalitate al subiectului. Pentru fiecare dintre factorii chestionarului 16PF. În acest formular, indicii 1 și 2 indică scorurile pentru răspunsurile alternative corespunzătoare (a, b, c) pentru fiecare dintre cele 105 întrebări ale testului. Autorul prezintă următorii factori:

Factor A: Introversiune vs. Comunicare

Scorurile joase (între 0-3) definesc o persoană caracterizată prin aspecte precum schizotomie, orgoliu, spirit cristic, răceală, indiferență, rigiditate, suspiciune, spirit de opoziție.

Scorurile Înalte (7-10) indică o persoană: ciclotomă, amabilă, prietenoasă, servilă, cu interes pentru ceilalți, blândă, încrezătoare, adaptabilă, caldă.

Factor B: Inteligența

Scorurile scăzute indică o abilitate mentală slabă, care atrage după sine și o moralitate oarecum redusă, tendința de a abandona cu ușurință sarcinile începute, lipsa de interes, pentru subiecte intelectuale și lipsa de cultură în general.

Scorurile înalte indică o înțelegere vie, conștientizare și perseverență în rezolvarea sarcinilor sau problemelor, tendința de a fi cultivat și de a gândi în plan abstract, logic.

Factor C: Instabilitate emoțională vs. stabilitate emoțională

Scorurile scăzute definesc un eu slab, caracterizat prin: emotivitate, imaturitate afectivă, instabilitate, reacții emoționale în fața frustrărilor, înconstanță în atitudini și interese, excitabilitate și hiperreactivitate, lipsa de responsabilitate, tendința de abandon, neliniște, conflictualitate, agitație, risc de accidente. Persoana cu eu slab tinde să fie ușor contrariată de lucruri și oameni, are dificultăți în a-și păstra calmul sau în a se bucura, se descurajează ușor, prezintă reacții nevrotice generalizate (tulburări psihosomatice: digestive, de somn, sexuale, anxietate, obsesii).

Sorurile înalte definesc un eu puternic, caracterizat prin: stabilitate, maturitate, calm (chiar flegmatic), constanță în interese, adaptabilitate, lipsa conflictelor, tonus psihic (lipsa manifestărilor ușoare ale oboselii).

Factor E: Supunere vs. dominanță

Scorurile scăzute indică blândețe, o persoană supusă, naturalețe, bunăvoință, o persoană conformistă, ușor de dominat, autosuficientă. Scorurile scăzute se întâlnesc adesea la nevrotici.

Scorurile înalte indică un comportament agresiv, combativ, încăpăținat, sigur pe sine, afirmativ, sever (chiar dur sau ostil), auster, cu gravitate, nonconformist și dornic să capteze atenția. Scorurile ridicate se asociază de asemenea cu comportamentele de tip intelectual din perioada adolescenței.

Factor F: Expansivitate vs. nonexpansivitate

Scorurile scăzute indică o persoană neexpansivă, moderată, prudentă, taciturnă, introspectivă, cu tendința spre deprimare și reverie, necomunicativă, mulțumită de sine, legată de valori personale, lentă, reflexivă, moderată. Sunt oameni care apar ca visători, își rod unghiile.

Scorurile înalte indică un comportament expansiv, impulsiv, entuziast, vesel, direct, plin de viață, guraliv, expresiv, legat de grup, spontan în reacții. Expansivitatea corelează cu preferința pentru aglomerări urbane și cu vârsta în relațiile de familie (cel mai tânăr tinde spre a fi mai expansiv decât cel mai vârstnic).

Factor G: Supraeu slab vs. forța supraeului

Scorurile scăzute indică o persoană cu un supraeu slab, lipsit de toleranță la frustrare, schimbătoare, influențabilă, emotivă, caracterizată prin oboseală nervoasă, inconstantă și nesigură, care neglijează obligațiile sociale, cu dezinteres general față de normele morale colective.

Scorurile ridicate indică o persoană cu supraeu puternic, coștincioasă, perseverentă, responsabilă ordonată, consecventă, atentă la oameni și lucrurile din jur, respectuoasă, metodică, cu bună capacitate de concentrare, care reflectă înainte de a vorbi, care preferă compania celor eficienți.

Factor H: Thredia vs. parmia

Scorurile scăzute indică un individ cu tendința de a se replia asupra propriei persoane, prudent, rezervat, distant, contemplativ, cu tendința de a apărea acru și rece, dezinteresat de sexul opus, moderat, conștiincios, cu interese limitate, absența interesului pentru domeniul artistic sau afectiv, tendința spre perceperea rapidă a pericolelor.

Scorurile înalte indică sociabilitate, o persoană îndrăzneată, căreia îi place să întâlnească oameni, activă, curajoasă, cu interes pentru sexul opus, impulsivă, frivolă, neliniștită, nu sesizează ușor pericolele, cu interese artistice și puternică rezonanță emoțională. Sunt persoane care se simt libere să participe la activități sociale, dar par prolix și insensibile iar în grup tind spre remarci de ordin personal, mai degrabă decât privind problema în cauză.

Factor I: Harria vs. premsia

Scorurile scăzute indică un comportament realist dar dur, o persoană care se bazează pe sine și nu așteaptă foarte multe de la ceilalți, cu spirit practic și inițiativă, relativ insensibil față de ceilalți, matur emoțional, aspru, fără simț artistic, reacționează puțin la aspecte estetice (fără a fi lipsit de gust), nu ia în seamă incomoditățile fizice.

Scorurile înalte indică un individ sensibil la estetic, exigent, nerăbdător, relativ imatur emoțional, care acută ajutorul și simpatia altora, prietenos, blând, indulgent cu sine și cu ceilalți, dificil de satisfăcut în probleme artistice, introspectiv, imaginativ, cu viață interioară bogată, acționează prin intuiție sensibilă, pe plan social este relativ frivol, dornic să atragă atenția, neliniștit chiar ipohondru.

Factor L: Alexia vs. protension

Scorurile joase definesc indivizi caracterizați prin încredere, adaptabilitate, cooperare, absența geloziei sau invidiei, interes față de ceilalți, o gravitate amabilă și plină de spirit. Este un subiect care se acomodează ușor, nu caută rivalitate, se preocupă de oameni, excelează în munca de echipă.

Scorurile înalte prezintă un individ tensionat, neîncrezător, gelos, îdărătnic, suspicios, timid, rigid în relații și gândire, indiferent față de ceilalți, egocentric, interesat mai ales de viața sa interioară decât de oameni. Sunt în genere elemente tensionate în cadrul grupurilor.

Factor M: Praxernia vs. autia

Scorurile scăzute definește un individ practic și conștiincios, care ține la formă, este capabil să-și păstreze sângele rece, este relativ lipsit de imaginație. În același timp are spirit logic, este expresiv, deschis, cu sânge rece în situații de urgență. Este o persoană preocupată de a face lucrurile „cum trebuie”, care acordă importanță aspectelor practice, nu acționează hazardat, este atentă la detalii.

Scorurile înalte definesc un tip neconvențional eccentric, imaginativ boem, mai puțin preocupat de conștiență, cu aspect exterior calm, cu izbucniri emoționale isterice ocazionale. Este imaginativ centrat pe instanțele interioare, puțin preocupat de contingente, original, ignoră realitățile cotidiene, își urmează calea proprie, este dotat cu imaginație creatoare, preocupat de marile idei, dezinteresat de valorile materiale, motivațiile interne îl pun uneori în posturi ciudate acompaniate de reacții emoționale violente, este conștient de propria personalitate și poate ignora activitățile colective.

Factor N: Naivitate vs. subtilitate

Scorurile joase indică un individ direct în comportament, naiv, sentimental, natural, uneori stângaci și neîndemânat, se interesează de alții și este ușor de satisfăcut. Este o persoană care prezintă lipsa de afectare, naturalețe și spontanitate, uneori o anumită bruschetă a reacțiilor.

Scorurile înalte indică un individ perpicace, lucid în opinii, cu un mod de a fi rafinat și subtil, rece, indiferent față de ceilalți, dificil de satisfăcut. Este un subiect politic, experimentat, subtil, modern, cu spirit analitic, cu alură intelectuală și o viziune nesentimentală asupra lucrurilor și vieții, uneori aproape cinic.

Factor O: Încredere vs. Tendință spre culpabilitate

Scorurile joase indică un comportament calm, cu încredere în sine, liniștit, senin, rezistent la stres, eficient, viguros, uneori brutal, fără fobii, care se angajează în genere în activități simple.

Scorurile înalte (polul culpabilitate) indică lipsa de securitate, un mod anxios, depresiv, agitat, de a se raporta la existență, fără încredere în ceilalți, bănuitor cu sentimente de culpabilitate. Factorul poate fi definit ca tendința depresivă, sensibilitate emoțională, depreciere de sine sau chiar nevrotism. Persoana obosește repede în situații excitant, se descurajează ușor, face față cu greu exigențelor cotidiene, este plină de remușcări și deprimată în relațiile interpersonale. La copii cu scoruri ridicate apare un sentiment de solitudine și insuficiență.

Factor Q1: Conservatorism vs. lipsa de respect pentru convenții

Scorurile joase indică un mod relativ necritic de acceptare a normelor iar scorurile înalte un comportament deschis spre nou, inovator, critic cu o pregnantă orientare spre analiză.

Factor Q2: Dependență de grup vs. independență personală

Scorurile scăzute definesc o persoană care merge odată cu grupul, caută aprobarea socială, urmează moda. Scorurile scăzute corelează cu profesii din sfera cercetării, cadrelor de conducere și decizie, scorul scăzut indicând în genere persoane care gândesc mult prin ele însele.

Scorurile ridicate definesc o persoană rațională, capabilă să decidă singură. Sunt indivizi care trăiesc insatisfacții legate de integrarea în grup, fac remarci care adesea sunt soluții iar grupurile au tendința să-i refuze.

Factor Q3: Sentiment de sine slab vs. sentiment de sine puternic

Scorurile scăzute indică un individ cu emotivitate necontrolată, care se aseamănă cu factorul D. În comportament se manifestă prin lipsa de control. Notele scăzute sunt asociate cu delecvența juvenilă.

Scorurile înalte indică disciplina de sine, autoexigență. O voință dezvoltată. Copilul cu Q3 ridicat prezintă un bun autocontrol, încearcă să aplice și să aprobe normele etice acceptate, dorește să facă bine, are considerație pentru ceilalți, este prevăzător și dispus să-și controleze exprimarea emoțiilor.

Factor Q4: Tensiune energetică slabă vs. tensiune energetică ridicată

Scorurile scăzute indică un mod destins, calm, nonșalant, satisfăcut de a trăi.

Scorurile înalte indică un individ încordat, tensionat, excitabil și cu sentimente de frustrare. Q4 înalt caracterizează un comportament neliniștit fără motiv, încordat, iritabil, agitat.

Procesarea rezultatelor testelor începe cu verificarea sincerității răspunsurilor testatului (conform indicatorului MD). Dacă valoarea indicatorului MD > 9, se consideră că subiectul nu a răspuns sincer la întrebări sau nu a dorit să coopereze cu experimen-

torul și a dat răspunsuri la întâmplare, fără să se gândească la ele. Valoarea indicatorului MD de 1–4 puncte caracterizează veridicitatea subiectului. În continuare, se efectuează transferul pe pereți (scoruri condiționate de o scală de 10 puncte), construirea profilului personal al subiectului, analiza și interpretarea datelor cercetării.

Scorurile condiționate din pereți (termenul provine din combinația cuvintelor „zece standard”) sunt distribuite pe zece puncte cu o valoare medie a eșantionului de 5,5 pereți. Pereții 5 și 6 alcătuiesc cea mai mare parte a probei (se presupune că distribuția este normală). Scorurile „brute” obținute pentru fiecare dintre factori sunt convertite în pereți (scoruri condiționate pe o scară de 10 puncte). În tabel. 2 prezintă o astfel de traducere a scorurilor brute în pereți. Pereții, la rândul lor, sunt împărțiți pe niveluri: 1-4 perete - nivel scăzut; 5-6 pereti - nivel mediu; 7-10 pereti - nivel înalt. Pereții sunt datele inițiale pentru construirea unui profil de personalitate [56].

2.2. Interpretarea rezultatelor – experiment de constatare

În scopul studierii nivelului de securitate psihologică la copii, am aplicat *Chestionarele de diagnosticare a securității psihologice la copii în familie și mediul școlar*. Chestionarele date ne oferă informații privind securitatea psihologică a copiilor pe trei nivele: nivel scăzut, nivel mediu, nivel înalt, în familie și mediul familial.

Mai jos prezentăm ilustrarea grafică a rezultatelor obținute la copiii supuși experimentului, pentru a identifica nivelul securității psihologice în familie.

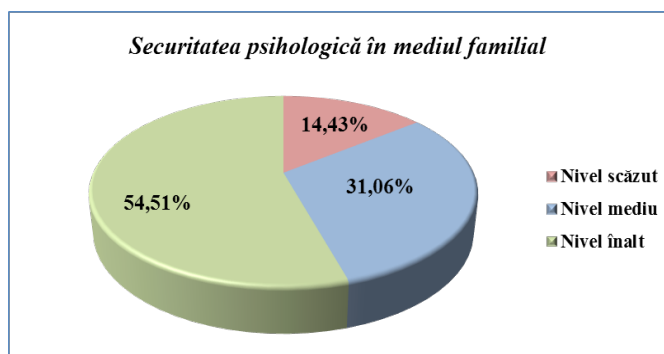

Fig. 2.1. Securitatea psihologică la copii în mediul familial

Din figura 2.1. putem observa că valorile medii ale nivelului securității psihologice în familie au determinat următoarele rezultate, și anume, 11 copii (14,43%) manifestă nivel scăzut al securității psihologice în familie, 24 copii (31,06%) manifestă nivel mediu de securitate psihologică în familie și 42 copii (54,51%) manifestă nivel înalt de securitate psihologică în familie.

Constatarea pe care o putem emite este că există o rată foarte înaltă în rândul copiilor cu nivel scăzut al securității psihologice.

În conformitate cu obiectivele propuse în continuare am încercat să stabilim care este nivelul de securitate psihologică în funcție de gen, pentru a consemna dacă fetele sau eventual băieții manifestă un nivel mai înalt al securității psihologice.

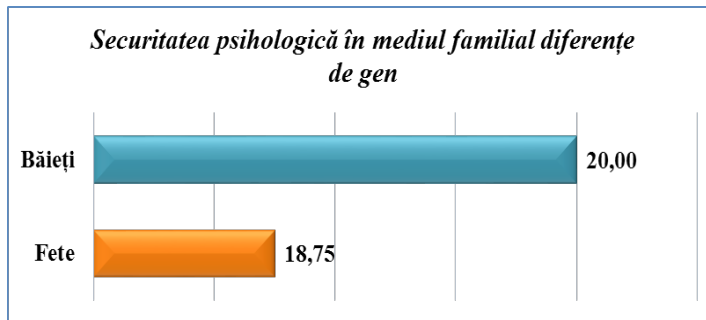

Fig. 2.2. Securitatea psihologică la copii în mediul familial diferențe de gen

Conform figurei 2.2., putem observa că valorile medii ale nivelului securității psihologice la copii pe diferențe de gen, diferă. Astfel că, 36 fete reprezintă un grad de 18,75 al securității psihologice în mediul familial, iar 36 băieți sunt reprezentați printr-un grad de 20,00 unități medii de securitate psihologică în familie.

În conformitate cu obiectivele propuse, mai jos, prezentăm datele obținute în cadrul experimentului, cu referire la nivelul securității psihologice la copii în mediul școlar, pentru a determina gradul de securitate psihologică în mediul școlar la copii.

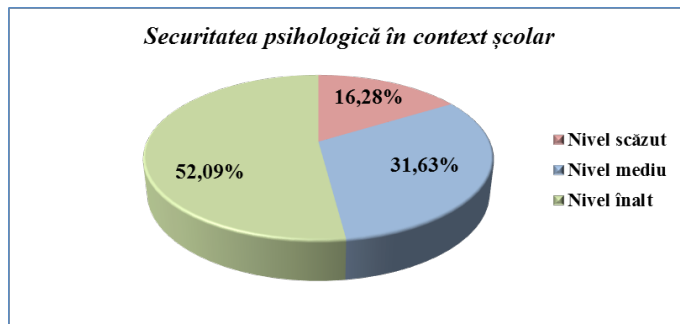

Fig. 2.3. Securitatea psihologică la copii în context școlar

Din figura 2.3. putem observa cum nivelului securității psihologice în mediul școlar au determinat următoarele rezultate, și anume, 11 copii (16,28%) manifestă nivel scăzut al securității psihologice în mediul școlar, 23 copii (31,63%) manifestă nivel mediu de securitate psihologică în mediul școlar și 37 copii (52,09%) manifestă nivel înalt de securitate psihologică în mediul școlar.

În conformitate cu obiectivele propuse au fost stabilite diferențe de gen la copii în context școlar. Din figura 2.4. putem observa că, 36 fete reprezintă un grad de 18,19 al securității psihologice în context școlar, iar 36 băieți un grad de 20,66 al securității psihologice în context școlar.

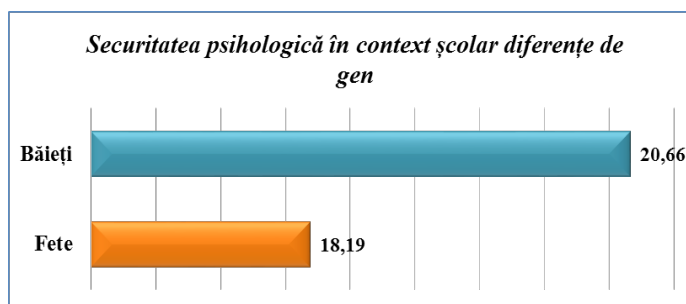

Fig. 2.4. Securitatea psihologică la copii în context școlar diferențe de gen

Conform datelor prezentate mai sus, putem menționa că atât în mediul familial, cât și în context școlar, copiii manifestă același nivel de securitate psihologică. Din figura 2.5. putem observa că valorile medii ale securității psihologice a copiilor în mediul familial nu diferă de valorile medii a securității psihologice la copii în context școlar.

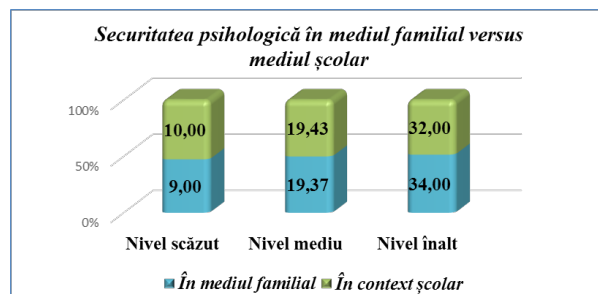

Fig. 2.5. Securitatea psihologică la copii în familie vizavi mediul școlar

Totodată în figura 2.6. putem observa că nivelul de securitate psihologică la copii pe diferențe de gen se manifestă la același nivel. Astfel că, în mediul familial băieții manifestă un grad de 20,00 unități medii, iar în context școlar 20,66 unități medii. La fete, cu o diferență mai mică față de băieți, securitatea psihologică în mediul familial se manifestă cu un grad de 18,75 unități medii, în context școlar într-un grad de 18,19 unități medii. De aici rezultă, că fetele se simt în securitate mai scăzută față de băieți, atât în mediul familial, cât și în context școlar.

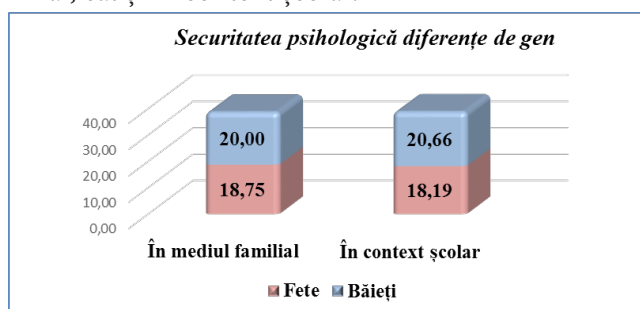

Fig. 2.6. Securitatea psihologică la copii pe diferențe de gen comparativ pe medii

În conformitate cu obiectivele propuse în continuare vom prezenta datele referitor la prezența abuzului la copii pentru a consemna dacă prezența abuzului influențează direct securitatea psihologică a copiilor în mediul de dezvoltare.

Mai jos prezentăm ilustrarea grafică a rezultatelor obținute de subiecții supuși experimentului, pentru a identifica prezența abuzului la copii.

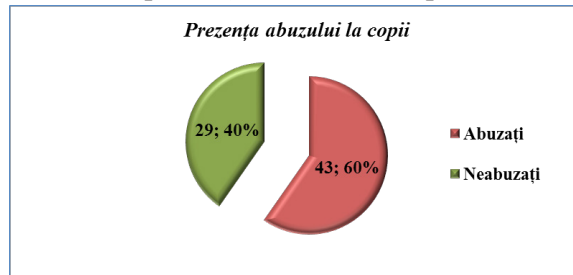

Fig. 2.7. Prezența abuzului la copii

Din figura 2.7. putem observa că 43 copii (60%) sunt supuși abuzului, iar 29 copii (40%) dintre subiecții experimentali (72), nu au fost supuși abuzului.

În figura 2.8. putem observa că majoritatea copiilor prezintă mai multe forme de abuz, una din ele fiind dominantă. Astfel, se observă că 12% dintre subiecții investigați au fost supuși pedepsei fizice (7 copii), 36% (20 copii) dintre copiii supuși experimentului au suferit de abuz emoțional, iar aceasta 52 % se confruntă cu neglijare, aceasta fiind forma dominantă (29 copii).

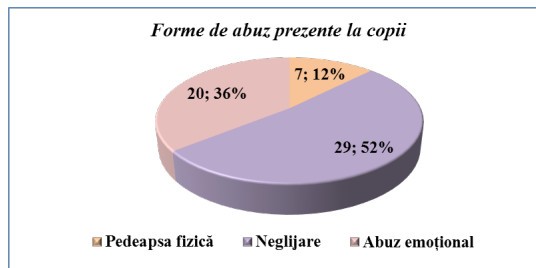

Fig. 2.8. Forme de abuz prezente la copii

Neglijarea este cea mai răspândită formă de abuz manifestată împotriva copiilor, fiind conturat rezultatul de 29; 52%, urmată fiind de abuzul emoțional, pentru care a fost obținut rezultatul de 20; 36%, iar 7; 12% suferă din cauza pedepsei fizice.

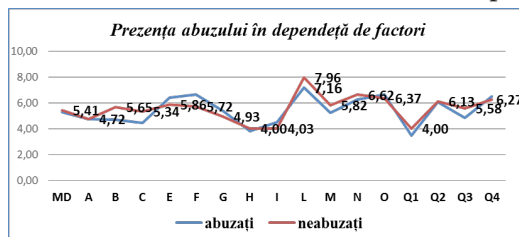

Fig. 2.9. Prezența abuzului în dependență de factori

Din figura 2.9 putem observa rezultatele obținute pentru trăsăturile de personalitate (*Chestionarul 16 PF Cattell Forma C*), a copiilor abuzați și neabuzați. Astfel, putem observa nivel ridicat al factorului L, pentru ambele categorii de copii, abuzați (7,16) și neabuzați (7,96), indică un individ tensionat, neîncrezător, gelos, îndărătnic, suspicios, timid, rigid în relații și gândire, indiferent față de ceilalți, egocentric, interesat mai ales de viața sa interioară decât de oameni. La general există elemente tensionate în cadrul grupurilor.

Tabelul 2.1. *Relația dintre securitatea psihologică și abuzul fizic, neglijarea, nivelul de stres și factorii de personalitate*

		Nr.	În mediul familial	În context școlar	Pedeapsa fizică	Abuz sexual	Neglijare	Nivelul de stres
Nr.	Pearson Correlation	1	,052	,059	-,138	-,315**	-,317**	-,210
	Sig. (2-tailed)		,663	,621	,246	,007	,007	,077
	N	72	72	72	72	72	72	72
În mediul familial	Pearson Correlation	,052	1	,617**	-,675**	-,295*	-,664**	-,395**
	Sig. (2-tailed)	,663		,000	,000	,012	,000	,001
	N	72	72	72	72	72	72	72
În context școlar	Pearson Correlation	,059	,617**	1	-,395**	-,262*	-,516**	-,437**
	Sig. (2-tailed)	,621	,000		,001	,026	,000	,000
	N	72	72	72	72	72	72	72
Pedeapsa fizică	Pearson Correlation	-,138	-,675**	-,395**	1	,429**	,727**	,424**
	Sig. (2-tailed)	,246	,000	,001		,000	,000	,000
	N	72	72	72	72	72	72	72
Abuz sexual	Pearson Correlation	-,315**	-,295*	-,262*	,429**	1	,581**	,325**
	Sig. (2-tailed)	,007	,012	,026	,000		,000	,005
	N	72	72	72	72	72	72	72
Neglijare	Pearson Correlation	-,317**	-,664**	-,516**	,727**	,581**	1	,621**
	Sig. (2-tailed)	,007	,000	,000	,000	,000		,000
	N	72	72	72	72	72	72	72
Nivelul de stres	Pearson Correlation	-,210	-,395**	-,437**	,424**	,325**	,621**	1
	Sig. (2-tailed)	,077	,001	,000	,000	,005	,000	
	N	72	72	72	72	72	72	72

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Conform tabelului 2.1 se face evident faptul că datele obținute pentru abuzul fizic și neglijarea copiilor, influențează în mod direct securitatea lor psihologică. Fiind vizibilă legătura dintre *pedeapsa fizică* și *abuzul sexual* ($r=0,429$, $p \leq 0,05$), și având o valoare semnificativă, iar în acest mod se conturează și relația dintre *abuzul fizic propriu-zis* și

neglijarea, având valoarea corelațională de ($r=0,727$, $p\leq 0,05$). Astfel, *securitatea în mediul familial* în primul rând are o legătură direct proporțională cu *securitatea în mediul școlar*, fiind obținută valoarea de ($r=0,617$, $p\leq 0,05$), care este una semnificativă. Copilul duce cu sine povara insecurității psihologice de acasă la școală și invers, acest sentiment urmându-l și într-un mediu familial, cât și într-un mediu academic.

Variabila *securitatea în mediul familial* a corelat cu variabila *pedeapsa fizică* ($r=-0,675$, $p\leq 0,05$) și cu *neglijarea* ($r=-0,664$, $p\leq 0,05$).

În acest sens putem menționa cu încredere că securitatea psihologică a copiilor are o însemnătate puternică, aliniată fiind cu abuzul și neglijarea prin efectul care-l produc copilului acele suferințe cauzate de tratamentul abuziv (fizic, sexual) și neglijent. Copii care trăiesc experiența abuzului fizic manifestat prin pedepse fizice, violență sexuală, cât și realitățile comportamentului neglijent direcționat împotriva lor, au de suferit și la capitolul securității psihologice fie în mediul familial, cât și în cel școlar. Copii nu vor trăi sentimentul de siguranță, atâta timp cât sunt supuși formelor de violență fizică, psihologică, sexuală și desigur neglijării.

Având în vedere valorile obținute, putem contura cu încredere că ipoteza care susține că abuzul fizic și neglijarea influențează direct securitatea psihologică a copiilor este confirmată în urma experimentului practic realizat.

Securitatea psihologică în mediul familial are o legătură vizibilă cu *nivelul de stres* al copiilor, fiind obținută valoarea semnificativă de ($r=-0,395$, $p\leq 0,05$). Aceste date conturează evident faptul că atât fetele, cât și băieții, cărora nivelul de stres este unul ridicat afectează securitatea lor psihologică. Acest fapt este reflectat calitativ și în cadrul informațiilor prezentate în capitolul 1 al tezei.

Există o legătură între securitatea psihologică în mediul școlar și nivelul de stres al copiilor, valoarea obținută ($r=-0,437$, $p\leq 0,05$), fiind una semnificativă. Așadar, nivelul de stres poate determina în mod direct securitatea psihologică a copiilor și în mediul academic.

Tabelul 2.2. *Relația dintre securitatea psihologică nivelul de stres și factorii de personalitate*

		Nivelul de stres	În mediul familial	În context școlar	A	Q3	Q4
Nivelul de stres	Pearson Correlation	1	-,395**	-,437**	-,178	-,289*	,304**
	Sig. (2-tailed)		,001	,000	,135	,014	,010
	N	72	72	72	72	72	72
În mediul familial	Pearson Correlation	-,395**	1	,617**	,130	,417**	-,149
	Sig. (2-tailed)	,001		,000	,278	,000	,211
	N	72	72	72	72	72	72
În context școlar	Pearson Correlation	-,437**	,617**	1	,395**	,280*	-,210
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,001	,017	,076
	N	72	72	72	72	72	72

SECURITATEA PSIHOLICĂ A COPIILOR ABUZAȚI FIZIC ȘI NEGLIJAȚI

A	Pearson Correlation	-,178	,130	,395**	1	,131	-,293*
	Sig. (2-tailed)	,135	,278	,001		,273	,013
	N	72	72	72	72	72	72
Q3	Pearson Correlation	-,289*	,417**	,280*	,131	1	-,528**
	Sig. (2-tailed)	,014	,000	,017	,273		,000
	N	72	72	72	72	72	72
Q4	Pearson Correlation	,304**	-,149	-,210	-,293*	-,528**	1
	Sig. (2-tailed)	,010	,211	,076	,013	,000	
	N	72	72	72	72	72	72
** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).							
* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).							

Valoarea obținută pentru Factorul Q3 sentiment de sine slab vs. sentiment de sine puternic ($r=0,417$, $p\leq 0,05$), atestă o relație semnificativă cu securitatea psihologică a copiilor în mediul familial. În acest sens se evidențiază faptul că sentimentul slab de sine are o legătură puternică cu sentimentul de securitate în mediul familial al copiilor, indiferent de gen. Mai mult de atât, se face vizibilă legătura Factorului Q3 cu securitatea psihologică a copiilor în mediul școlar, a cărei valoare este de ($r=0,280$, $p\leq 0,05$). Valorile critice pentru sentimentul de sine slab al copilului poate dezvolta insecuritate psihologică în grupul de colegi.

Tot aici prinde contur și relația dintre securitatea în mediul școlar și Factorul A. Introversiune vs Comunicare, valoarea fiind de ($r=-0,395$, $p\leq 0,05$). Iar în acest sens este clar faptul că nivelul securității psihologice la copiii în mediul școlar se bazează pe comunicarea însăși. (Vezi anexa 15)

În concluzie, referitor la cele menționate mai sus, se face confirmată ipoteza formulată, precum că există o relație între: securitate psihologică a copiilor, factori de personalitate și nivelul de stres a copiilor.

Pe parcursul experimentului de contatare au fost evidențiate și alte corelații semnificative, care sunt necesar de menționat. Așadar, există o legătură semnificativă între neglijare și Factorul Q4 Tensiune energetică slabă vs. tensiune energetică ridicată, valoarea identificată fiind la un prag de semnificație ($p=0,05$), scorul înalt pentru Q4 întărește ideea că un copil neglijat se caracterizează printr-un comportament neliniștit fără motiv, încordat, iritabil, agitat.

Alte observații făcute în cadrul experimentului practic sunt: există o legătură între nivelul de stres și Factorii de personalitate Q3 Sentiment de sine slab vs. sentiment de sine puternic ($p\leq 0,05$), de asemenea cu Factorul Q4 Tensiune energetică slabă vs. tensiune energetică ridicată, având valoarea semnificativă la un prag de semnificație $p\leq 0,05$.

La fel, o corelație semnificativă a fost identificată între Factorul L - Alexia vs. pro-tension și Factorul O - Încredere vs Tentață spre culpabilitate, ceea ce indică la faptul că tendința depresivă, sensibilitate emoțională, depreciere de sine sau chiar nevrotismul copiilor se aliniaza cu felul de a fi neîncrederea, rigiditatea în relații și gelozia.

Se face observată și relația semnificativă dintre Factorul L Alexia vs. Protension și Factorul Q1 Conservatorism vs. lipsa de respect pentru convenții, prin valoarea obținută la un prag de semnificație de $p=0,05$.

Există o relație semnificativă și între Factorii A Introversiune vs. Comunicare și Q4 Tensiune energetică slabă vs. tensiune energetică ridicată, valoarea fiind de $p=0,05$, iar scorurile joase denotă faptul că individul/copilul care manifestă răceală, indiferență, rigiditate, suspiciune, se caracterizează și prin iritabilitate, încordare, agitație.

O concluzie în acest sens ar fi că trăsăturile de personalitate care se evidențiază la copii în forma lor negativă, creează interdependență atât între ele, cât și cu alte laturi ale vieții copilului precum sentimentul de insecuritate psihologică în mediul familial și școlar, predispunerea către suferința abuzului fizic, neglijării și trăirii unui nivel de stres ridicat, acest fapt întărind puternic ipoteza formulată în care securitatea psihologică a copiilor, factori de personalitate și nivelul de stres a copiilor ar fi într-o strânsă relație.

Tabelul 2.3. Diferențe dintre nivelul de securitate psihologică în funcție de gen

	Feminin	Masculin	T	p
Securitatea în mediul familial	18,75	20,00	1,06	0,29
Securitate în context școlar	18,19	20,66	1,81	0,07
Pedeapsa fizică	2,75	1,22	2,09	0,04
Abuz sexual	2,08	0,77	3,79	0,00
Neglijare	13,61	6,83	4,84	0,00
Nivelul de stres	65,77	55,75	2,65	0,01
MD	5,36	5,36	0,00	1,00
A	4,50	4,97	0,82	0,41
B	4,72	5,44	0,89	0,37
C	4,58	5,05	1,10	0,27
E	6,08	6,27	0,50	0,61
F	6,38	6,16	0,54	0,58
G	5,55	4,83	1,45	0,51
H	3,47	4,27	2,05	0,04
I	4,72	3,91	1,86	0,06
L	7,47	7,50	0,05	0,96
M	5,36	5,58	0,42	0,67
N	6,38	6,38	0,00	1,00
O	7,19	5,88	2,48	0,01
Q1	3,33	3,52	0,38	0,70
Q2	5,94	6,22	0,55	0,57
Q3	5,16	5,11	0,15	0,87
Q4	6,41	6,38	0,083	0,93

Se înregistrează diferențe semnificative dintre respondenții de gen feminin și cei de gen masculin la scalele Pedeapsa fizică, Abuz sexual, Neglijare, Nivelul de stres, Thredia vs. Parmia (H), Încredere vs. Tendință spre culpabilitate (O).

Pedeapsa fizică este mai des prezentă în familiile unde cresc și se educă subiecții de gen feminin decât în familiile în care cresc și se educă subiecții de gen masculin. Valorile medii pentru subiecții de gen feminin este de 2,75, iar pentru subiecții de gen masculin este de 1.22., $t=2.09$ $p\leq 0,01$.

Abuzul sexual la fel este mai frecvent întâlnit în familiile subiecților de gen feminin, valoarea medie fiind de 2.08, iar la subiecții de gen masculin – 0,77. În urma aplicării testului T independent am obținut diferențe semnificative la aceste categorii ($T=3,79$, $p\leq 0,01$).

De asemenea, neglijarea, un fenomen des întâlnit în familii, în cazul de față se atestă mai ales unde cresc și sunt educate subiecții de gen feminin, valoarea medie fiind de 13.61, iar la subiecții de gen masculin – de 6,83, $T=4,84$, $p\leq 0,01$.

Valoarea medie a nivelului de stres măsurat în grupul de studiu de față este unul semnificativ mai mare la subiecții de gen feminin decât la cei de gen masculin, valorile medii la subiecții de gen feminin fiind de 65,77, iar la cei de gen masculin – de 55,61, $T=2,65$, $p\leq 0,01$.

Situația se schimbă un pic la scala H (Thredia vs. Parmia), unde se înregistrează la subiecții de gen masculin valorii medii de 4,27, iar la subiecții de gen feminin – de 3,47. Această diferență este semnificativă, $T=2,05$, $p\leq 0,01$. Aceste valori ne vorbesc despre faptul că băieții au tendința de a fi ceva mai neliniștiți, mai frivoli, trăsătură inversă a fetelor fiind prudența, distanța.

Rezultatele obținute la scala O, care reprezintă doi poli, Încredere vs. Tendință spre culpabilitate, ne sugerează faptul că există diferențe semnificative dintre fete și băieți, valorile medii fiind de 7,19 la fete și 5,88 la băieți. $T=2,48$, $\text{sig}=0,01$. Dacă e să analizăm această diferență, reiese faptul că fetele au scoruri ceva mai înalte la această scală, ceea ce scoate în evidență anumite tendințe anxioase, depresive, spre deosebire de sentimentele de calm și încredere aflate la polul opus.

La general profilul care s-a conturat reieșind din datele obținute mai sus ne vorbește despre faptul că cel mai des sunt abuzate fetele, care sunt crescute în familii unde pedeapsa fizică, abuzul sexual, neglijarea sunt la ordinea zilei, ceea ce cauzează un nivel mai înalt de stres comparativ cu băieții. Tot în comparație cu băieții, fetele manifestă mai des prudență, distanță față de ceilalți și au tendințe anxioase și depresive mai frecvent decât băieții. În acest sens, putem menționa cu fermitate că *ipoteza formulată precum că există diferență dintre gradul de securitate psihologică în funcție de genul copiilor a fost confirmată prin valorile obținute în urma experimentului desfășurat.*

Tablelul 2.4. Diferența medianei variabile semnificative: Neglijare

	Neglijare	Mediana	Mann-Whitney	p
În mediul familial	Da	46,98	300,00	0,01
	Nu	20,97		
În context școlar	Da	44,31	300,00	0,01
	Nu	24,91		
Nivelul de stres	Da	27,28	277,50	0,01
	Nu	50,17		

Conform datelor obținute, există o diferență semnificativă dintre medianele variabilei *securitatea în mediul familial* în ceea ce privește prezența neglijării (prezența/absența se accentuează prin opoziția Da/Nu). Aceasta semnifică faptul că subiecții implicați în cercetare care au experimentat neglijarea au per general (46,98) un nivel mai înalt de securitate în mediul familial decât cei care nu au trăit neglijare (20,97). Această diferență reiese din faptul că familia este percepută drept un refugiu pentru copiii neglijăți, unde speră să găsească suport și susținere, adică să se simtă în siguranță.

Similar, s-a observat o diferență semnificativă dintre medianele variabile *securitatea în context școlar* în ceea ce privește prezența neglijării. Aceasta semnifică faptul că subiecții implicați în cercetare care au experimentat neglijarea au per general (44,31) un nivel mai înalt de securitate în context școlar decât cei care nu au trăit neglijare (24,91). Această diferență reiese din faptul că școala este percepută drept un posibil loc sigur pentru copiii neglijăți, unde speră să găsească un mediu securizant, unde se pot dezvolta și pot învăța.

De asemenea, în ceea ce privește *nivelul de stres*, situația este similară, copiii care au experimentat neglijarea au per general (50,17) un nivel mai scăzut de stres decât cei care nu au trăit neglijare (27,28). Explicația ar putea fi faptul că neglijarea a fost normalizată, iar copiii care au experimentat-o îndeajuns de mult timp sunt adaptați la astfel de circumstanțe și nu mai sunt într-atât de stresați de aceasta.

Tabel 2.5. Diferența medianei variabile semnificative: *Pedeapsa fizică*

	Pedeapsa fizică	Mediana	Mann-Whitney	p
În mediul familial	Da	39,95	3,00	0,01
	Nu	4,43		
În context școlar	Da	38,87	73,50	0,01
	Nu	14,50		
Nivelul de stres	Da	34,55	100,50	0,01
	Nu	54,64		

Datele obținute din tabelul de mai sus indică la faptul că există o diferență semnificativă dintre medianele variabilei *securitatea în mediul familial* în ceea ce privește prezența pedepsei fizice (prezența/absența se accentuează prin opoziția Da/Nu). 39,95 indică faptul că atât fetele cât și băieții sunt supuși pedepselor fizice în cadrul familiei, diferența dintre răspunsurile Da/Nu fiind una impunătoare. Mediana variabilă obținută în acest tabel, indică la faptul că respondenții au răspuns sincer și posibil chiar au normalizat abuzul fizic la care sunt supuși din partea îngrijitorilor.

De asemenea, tabelul de mai sus indică la faptul că există o diferență semnificativă dintre medianele variabilei *securitatea în context școlar* în ceea ce privește prezența pedepsei fizice. Diferența dintre mediana pentru prezența (38,87) și absența (14,50) pedepsei fizice indică faptul că subiecții care au fost pedepsiți fizic se simt mai în siguranță la școală.

Nu în ultimul rând, există o diferență semnificativă dintre medianele variabilei *nivelul de stres* prin prisma variabilei pedeapsa fizică. Copiii care au fost pedepsiți fizic au un nivel mai mic de stres (34,55) decât cei care nu au fost pedepsiți fizic (54,64). Aceste date pot semnifica faptul că în momentul aplicării pedepsei fizice a avut loc o detașare emoțională ca mecanism de apărare.

Tabelul 2.6. Diferența medianei variabile semnificative: Abuzat/neabuzat

	Abuzat/ neabuzat	Mediana	Mann-Whitney	p
În mediul familial	Da	48,36	279,50	0,01
	Nu	28,50		
În context școlar	Da	45,88	351,50	0,01
	Nu	30,17		
Nivelul de stres	Da	25,33	299,50	0,01
	Nu	44,03		

Conform datelor obținute, există o diferență semnificativă dintre medianele variabilei *securitatea în mediul familial* în ceea ce privește abuzat/neabuzat (prezența/absența se accentuează prin opoziția Da/Nu). Aceasta semnifică faptul că subiecții implicați în cercetare care au experimentat abuzul în mediul familial (48,36), cât și în contextul școlar (45,88), diferența medianelor pentru răspunsul Da fiind una nu foarte mare. Acest fapt amplifică ideea că există diferență a nivelului de securitate a copiilor abuzați și cei neabuzați, iar în acest mod fiind confirmată ipoteza nr. 4.

Tabelul 2.7. Diferența medianei variabile semnificative: Neglijare și factorii de personalitate

	Neglijare	Mediana	Mann-Whitney	p
MD	Da	36,50	623,50	1,00
	Nu	36,50		
A	Da	39,22	506,50	0,17
	Nu	32,47		
B	Da	39,78	482,50	0,10
	Nu	31,64		
C	Da	40,47	453,00	0,04
	Nu	30,62		
E	Da	34,09	520,00	0,22
	Nu	40,07		
F	Da	32,58	455,00	0,05
	Nu	42,31		
G	Da	34,94	556,50	0,43
	Nu	38,81		
H	Da	39,47	496,00	0,13
	Nu	32,10		

I	Da	34,64	543,50	0,35
	Nu	39,26		
L	Da	36,05	604,00	0,81
	Nu	37,17		
M	Da	39,09	512,00	0,19
	Nu	32,66		
N	Da	36,98	603,00	0,81
	Nu	35,79		
O	Da	34,70	546,00	0,36
	Nu	39,17		
Q1	Da	41,70	400,00	0,00
	Nu	28,79		
Q2	Da	38,87	521,50	0,23
	Nu	32,98		
Q3	Da	44,14	295,00	0,00
	Nu	25,17		
Q4	Da	30,52	366,50	0,00
	Nu	45,36		

Conform tabelului de mai sus există o diferență semnificativă dintre medianele variabilei *instabilitate/stabilitate emoțională (factorul C de personalitate)* și neglijarea ca experiență trăită. Pentru cei neglijăți s-a obținut valoarea 40,47, iar pentru cei care nu au fost neglijăți - 30,62. Această diferență semnifică faptul că subiecții care au trăit neglijarea sunt mai instabili emoțional, iar cei care nu l-au trăit – sunt mai stabili.

De asemenea, este evident faptul că există o diferență semnificativă dintre medianele variabilei *factorul F de personalitate – expansivitate/nonexpansivitate* în ceea ce privește prezența neglijării. 32,58 indică faptul că atât fetele cât și băieții supuși neglijării sunt mai prudenți, au mai multă grijă la cum își exprimă emoțiile, iar 42,31 – faptul că subiecții care nu au trăit neglijarea se manifestă mai veseli, mai exuberanți.

Diferența semnificativă dintre medianele obținute la factorul Q1 *conservatorism/lipșa de respect pentru convenții* dintre copii neglijăți (41,70) și cei care nu au fost neglijăți (28,79) semnifică faptul că subiecții neglijăți au tendința de a căuta alte norme, alte valori, sunt deschiși spre nou, iar cei care nu au fost – acceptă ușor normele și nu le critică.

Diferența semnificativă dintre medianele obținute la factorul Q3 *sentimentul de sine slab/sentimentul de sine puternic* dintre copii neglijăți (44,14) și cei care nu au fost neglijăți (25,17) semnifică faptul că subiecții neglijăți au o emotivitate necontrolată, autocontrol slab, iar cei care nu au fost neglijăți prezintă un bun autocontrol.

Diferența semnificativă dintre medianele obținute la factorul Q4 *tensiune energetică slabă/tensiune energetică ridicată* dintre copii neglijăți (30,52) și cei care nu au fost neglijăți (45,36) semnifică faptul că subiecții neglijăți au tendința de a trăi nonșalant, calm, cât mai satisfăcător (pentru a compensa suferința de a fi neglijăți), iar cei care nu au fost neglijăți sunt mai încordați, tensionați, agitați.

Tabelul 2.8. Diferența medianei variabile semnificative:
Abuzat/neabuzat și factorii de personalitate

	Abuzat/neabuzat	Mediana	Mann-Whitney	p
MD	Da	35,45	593,00	0,71
	Nu	37,21		
A	Da	36,48	623,00	0,99
	Nu	36,51		
B	Da	39,76	529,00	0,27
	Nu	34,30		
C	Da	41,81	469,50	0,07
	Nu	32,92		
E	Da	33,59	539,00	0,23
	Nu	38,47		
F	Da	30,16	439,50	0,03
	Nu	40,78		
G	Da	32,98	521,50	0,23
	Nu	38,87		
H	Da	38,24	573,00	0,55
	Nu	35,33		
I	Da	33,88	547,50	0,37
	Nu	38,27		
L	Da	38,48	566,00	0,50
	Nu	35,16		
M	Da	39,67	531,50	0,28
	Nu	34,36		
N	Da	39,36	540,50	0,33
	Nu	34,57		
O	Da	35,36	590,50	0,70
	Nu	37,27		
Q1	Da	43,02	434,50	0,02
	Nu	32,10		
Q2	Da	37,09	606,50	0,8
	Nu	36,10		
Q3	Da	42,67	444,50	0,03
	Nu	32,34		
Q4	Da	33,50	536,50	0,30
	Nu	38,52		

De asemenea, este evidentă și semnificativă diferența dintre medianele variabilei *factorul F de personalitate – expansivitate/nonexpansivitate* în ceea ce privește prezența abuzului. Cifra de 30,16 indică faptul că atât fetele, cât și băieții supuși abuzului sunt mai taciturni, au tendința de a fi deprimați, au mai multă grijă la cum își exprimă emoțiile, iar cifra de 40,78 – faptul că subiecții care nu au trăit abuzuri se manifestă cu un mai mult entuziasm, spontaneitate, impulsivitate.

Diferența semnificativă dintre medianele obținute la *factorul Q1 conservatorism/lipsa de respect pentru convenții* dintre copii abuzați (43,02) și cei care nu au fost abuzați (32,10) semnifică faptul că subiecții abuzați au tendința de a fi nonconformiști, sunt deschiși spre nou, iar cei care nu au fost – acceptă ușor normele fără a le critica.

Diferența semnificativă dintre medianele obținute la factorul Q3 *sentimentul de sine slab/sentimentul de sine puternic* dintre copii abuzați (33,50) și cei neabuzați (38,52) semnifică faptul că subiecții abuzați au un autocontrol slab, iar cei care nu au fost abuzați prezintă un bun autocontrol, prevăzători, sunt mai dispuși spre a-și controla exprimarea emoțiilor.

2.3. Concluzii la capitolul 2

În cadrul experimentului de constatare a fost realizată investigarea relației dintre factorii de personalitate și nivelul de stres la copii aflați în insecuritate psihologică. În scopul studierii nivelului de securitate psihologică la copii, au fost aplicate chestionarele de diagnosticare a securității psihologice la copii în mediul familial și cel școlar. Chestionarul utilizat ne oferă informații privind securitatea psihologică a copiilor pe trei nivele: nivel scăzut, nivel mediu, nivel înalt, în familie și mediul familial. Valorile medii ale nivelului securității psihologice în familie au determinat că 11 copii (14,43%) manifestă nivel scăzut al securității psihologice în familie, 24 copii (31,06%) manifestă nivel mediu de securitate psihologică în familie și 42 copii (54,51%) manifestă nivel înalt de securitate psihologică în familie. În cadrul studiului experimental au fost stabilite diferențe de gen la copii în context școlar, rezultatele obținute fiind: 11 copii (16,28%) manifestă nivel scăzut al securității psihologice în mediul școlar, 23 copii (31,63%) manifestă nivel mediu de securitate psihologică în mediul școlar și 37 copii (52,09%) manifestă nivel înalt de securitate psihologică în mediul școlar.

Atât în mediul familial, cât și în context școlar, copiii manifestă același grad de securitate psihologică. La fel, compararea valorilor obținute pentru securitatea în mediul familial vs securitatea în mediul școlar, au conturat faptul că fetele se simt în securitate mai scăzută față de băieți, atât în mediul familial, cât și în context școlar.

Abuzul fizic și neglijarea influențează în mod direct securitatea psihologică a copiilor, având în vedere faptul că în cadrul studiului practic valorile obținute au fost semnificative. Respectiv, securitatea psihologică a copiilor se aliniază cu abuzul fizic (pedepse fizice, abuzul sexual) și neglijarea. Atât la fetele, cât și la băieții care au participat în cadrul experimentului de constatare securitatea psihologică în mediul familial are o legătură direct proporțională cu securitatea în mediul școlar, copii trăind aceleași sentimente cauzate de formele de abuz, neglijare atât acasă, cât și în cadrul instituției de învățământ.

Securitatea psihologică (familie/școală) are o legătură puternică cu nivelul de stres al copiilor, valorile corelate la un prag de semnificație ($p \leq 0,05$) fiind semnificative. Îngrijorările legate de teme, jonglarea responsabilităților, problemele cu prietenii, presiunile grupului, mersul la o nouă școală, mutările, problemele de acasă, gândurile negative despre sine, schimbările corporale prin care trec, părinții care traversează o perioadă dificilă ca și cuplu, problemele cu banii în familie – toate aceste lucruri pot fi catalizatori ai stresului, atât pentru fete, cât și pentru băieți.

Factorul Q3 Sentiment de sine slab vs. sentiment de sine puternic atestă o relație semnificativă cu securitatea psihologică a copiilor în mediul familial și în cel școlar, în

acest sens fiind evident faptul că sentimentul slab de sine are o legătură puternică cu sentimentul de securitate în mediul familial /școlar al copiilor, indiferent de gen. Tot aici vorbim și despre Factorul A Introversiune vs Comunicare, care conturează o relație semnificativă în cadrul studiului cu securitatea psihologică a copiilor în mediul școlar, comunicarea fiind cea care crează, dezvoltă și rupe relații în cadrul grupului. Ipoteza formulată, precum că există o relație între: securitate psihologică a copiilor, factori de personalitate și nivelul de stres a copiilor fiind confirmată datorită rezultatelor obținute.

Totodată, pe parcursul experimentului au fost evidențiate și alte corelații semnificative: Neglijare - Factorul Q4 Tensiune energetică slabă vs. tensiune energetică ridicată; Nivelul de stres - Factorii de personalitate Q3 Sentiment de sine slab vs. sentiment de sine puternic și Factorul Q4 Tensiune energetică slabă vs. tensiune energetică ridicată; Factorii de personalitate L. Alexia vs. Pretension - O. Încredere vs Tentință spre culpabilitate; Factorul L. Alexia vs. Protension - Factorul Q1 Conservatorism vs. lipsa de respect pentru convenții; Factorii A Introversiune vs. Comunicare - Q4 Tensiune energetică slabă vs. tensiune energetică ridicată. Factorii de personalitate la copii sunt interdependenți între ei, raportându-se direct la nivelul de stres și securitatea psihologică în mediul familial și școlar, făcând un contur puternic ipotezei precum că securitate psihologică a copiilor, factori de personalitate și nivelul de stres a copiilor ar fi într-o strânsă relație.

Au fost înregistrate diferențe semnificative dintre respondenții de gen feminin și cei de gen masculin la scalele Pedepsa fizică, Abuz sexual, Neglijare, Nivelul de stres, Thredia vs. Parmia (H), Încredere vs. Tendință spre culpabilitate (O), pedeapsa fizică este mai des prezentă în familiile unde cresc și se educă fete decât în familiile în care cresc și se educă băieți. În urma aplicării testului T independent am obținut diferențe semnificative la abuzul sexual, care este mai frecvent întâlnit în familiile subiecților de gen feminine, comparativ cu familiile unde se dezvoltă subiecți de gen masculin. Aceași observație se face valabilă și pentru neglijare și nivelul de stres.

Pentru scala H (Thredia vs. Parmia) a fost înregistrată o diferență semnificativă, comparând valorile obținute pentru fete și băieți. Aceste valori ne vorbesc despre faptul că băieții au tendința de a fi ceva mai neliniștiți, mai frivoli, trăsătură inversă a fetelor fiind prudența, distanța. În concluzie putem spune cu fermitate că există diferență dintre gradul de securitate psihologică în funcție de genul copiilor a fost confirmată prin valorile obținute în urma experimentului practic desfășurat, iar profilul evidențiat denotă faptul că cel mai des sunt abuzate fetele, care sunt crescute în familii unde pedeapsa fizică, abuzul sexual, neglijarea sunt la ordinea zilei, ceea ce cauzează un nivel mai înalt de stres comparativ cu băieții.

În cadrul studiului experimental a fost identificat faptul că există o diferență semnificativă a gradului de securitate a copiilor abuzați și neabuzați. Rezultatul obținut reprezintă faptul că subiecții implicați în cercetare care au experimentat abuzul în mediul familial (48,36), cât și în contextul școlar (45,88), diferența medianelor pentru răspunsul Da fiind una nu foarte mare. Tot aici vorbim și despre factorii de personalitate care au înregistrat o diferență semnificativă în ceea ce privește prezența abuzului. Rezultatul obținut pentru variabilei *factorul F de personalitate - expansivitate/nonexpansivitate* indică faptul că atât fetele, cât și băieții supuși abuzului sunt mai taciturni, au tendința

de a fi deprimați, au mai multă grijă la cum își exprimă emoțiile. Iar cei care au oferit răspunsul Da, denotă faptul că subiecții care nu au trăit abuzuri se manifestă cu un mai mult entuziasm, spontaneitate, impulsivitate. În dependență de factorul Q1 *conservatorism/lipsa de respect pentru convenții*, subiecții abuzați semnifică faptul că au tendința de a fi nonconformiști, sunt deschiși spre nou, iar cei care nu au fost – acceptă ușor normele fără a le critica. O valoare semnificativă a fost obținută și pentru la factorul Q3 *sentimentul de sine slab/sentimentul de sine puternic*, ceea ce reprezintă că subiecții abuzați au un autocontrol slab, iar cei care nu au fost abuzați prezintă un bun autocontrol, prevăzători, sunt mai dispuși spre a-și controla exprimarea emoțiilor. În concluzie putem susține cu încredere că ipoteza privind existența gradului de securitate a copiilor abuzați și cei neabuzați a fost confirmată în cadrul studiului practice.

CAPITOLUL 3.

MODALITĂȚI DE CONSOLIDARE A SECURITĂȚII PSIHOLOGICE LA COPII

3.1. Prezentarea programului de consolidare a securității psihologice la copii

Securitatea psihologică a copiilor abuzați fizic și neglijați în raport cu mediul de dezvoltare și impactul acesteia asupra dezvoltării personalității.

Lumea modernă este însoțită constant de diverși factori, ce influențează sănătatea fizică și psihică a individului. Relevanța identificării unor modalități ce vor asigura securitatea psihologică a copiilor, pe de o parte, la apariția a noi surse de pericol cu care interacționează copilul zi de zi, pe de altă parte caracteristicile de vârstă care nu sunt în măsură să le asigure siguranța în fața unor eventuale situații de pericol.

Abuzul fizic și neglijarea influențează în mod direct securitatea psihologică a copiilor, având în vedere faptul că în cadrul studiului practic valorile obținute au fost semnificative. Respectiv, securitatea psihologică a copiilor se aliniază cu abuzul fizic (pedepse fizice, abuzul sexual) și neglijarea. Atât la fetele, cât și la băieții care au participat în cadrul studiului practic securitatea psihologică în mediul familial are o legătură direct proporțională cu securitatea în mediul școlar, copiii trăind aceleași sentimente cauzate de formele de abuz, neglijare atât acasă, cât și în cadrul instituției de învățământ.

În concordanță cu cele menționate, am elaborat un program de consolidare a securității psihologice la copii.

Scopul programului de consolidare a securității psihologice la copii este orientat spre consolidare a securității psihologice la copii la vârsta preadolescentă. Ne-am propus prin acest program să consolidăm și să contribuim la formarea unei culturi de siguranță a copiilor, care determină posibilitatea dezvoltării multilaterale, prin dezvoltarea independenței și a creativității în toate tipurile de activități ale copiilor, capacitatea de a identifica soluții și de a acționa independent și în siguranță în diferite situații ce prezintă pericol în mediul său de dezvoltare.

Obiectivele programului:

- dezvoltarea și conștientizarea propriei persoane în cadrul interacțiunii cu mediul său de dezvoltare;
- formarea deprinderilor, abilităților și competențelor necesare pentru întărirea unui comportament sigur în diverse situații;
- dezvoltarea capacităților de recunoaștere a unei situații cu potențial pericol, prin identificarea unor posibile consecințe și găsirea unor soluții ce oferă siguranță;
- formarea abilităților de a se identifica ca personalitate aparte în relațiile de familie și cu cei din mediul său de dezvoltare;
- dezvoltarea imaginației și a creativității și a motivației pentru activități sigure;
- dezvoltarea abilităților de a înțelege și verbaliza emoțiile, trăirile și comportamentul celor din jur;

- dezvoltarea capacității de evaluare a propriei activități în ceea ce privește siguranța pentru sine și pentru ceilalți;
- dezvoltarea abilităților de comunicare constructivă și de interacțiune cu copiii și adulții;
- dezvoltarea abilităților de selectare a stilului de comunicare în funcție de situație;

Accentul în cadrul programului a fost pus pe activități psihoterapeutice a copilului abuzat sau neglijat ce reprezintă un proces complex, ce include sesiuni de psihoterapie individuală și de grup, implicând atât copilul, cât și familia acestuia, având ca obiectiv ameliorarea tulburărilor emoționale, cognitive și relaționale. Ford și Cloitre (2003) menționează o serie de principii care ghidează practica intervențiilor terapeutice în cazul copiilor abuzați sau neglijați:

1. *Prioritatea principală o reprezintă asigurarea securității și stabilități copilului și a familiei acestuia.*
2. *Este esențială realizarea unui „pod relațional” triadic între terapeut, copil și părinte sau persoana în grija căreia se află copilul.*
3. *Diagnosticul, planul de intervenție și monitorizarea rezultatelor acesteia sunt relaționale, fiind organizate în funcție de nevoile, resursele și scopurile copilului și ale părintelui.*
4. *Diagnosticul, planul de intervenție și monitorizarea rezultatelor sunt întotdeauna bazate pe punctele tari (factorii de reziliență) ale copilului, respectiv ale părintelui.*
5. *Toate fazele intervenției au ca scop dezvoltarea abilităților de autoreglare: emoțională, cognitivă (atenție, memorie, luare de decizii), a conștiinței și motivației (eliminarea stărilor disociative), somatică.*
6. *Este necesar să se stabilească cum și când sunt abordate amintirile cu conținut traumatic.*
7. *Este important să poată fi prevenite și controlate discontinuitățile relaționale și episoadele de criză psihosocială [41, p.42].*

O importanță deosebită în procesul terapeutic îl au abilitățile terapeutului, care trebuie:

- să răspundă și să dea un sens comunicării verbale și nonverbale a copilului;
- să asculte activ și să adopte o atitudine de curiozitate, respectând poziția copilului;
- să identifice și să numească cu precauție sentimentele și nevoile copilului;
- să evite prezumțiile și judecățile;
- să exemplifice prin propria persoană, sentimentul de empatie, compasiune și înțelegere;
- să punteze și să scoată în evidență temele de interes a copilului;
- să creeze pentru copil un context plin de căldură, prin ajustare ritmului și a tonului vocii;
- să identifice metode și tehnici creative pentru a-i oferi copilului un sentiment de siguranță și spațiu pentru exprimarea emoțiilor sale.

Instrumentele și tehnicile creative, aplicate în cadrul psihoterapiei cu copiii abuzați sau neglijați, permit ca terapia să decurgă într-o atmosferă, prietenoasă, interesantă și interactivă. Tehnicile creative cresc nivelul de implicare a copilului și scad riscul ca acesta să se simtă intimidat sau amenințat. Mijloacele expresive îi permit terapeutului și copilului să se concentreze asupra unui proiect sau sarcini, oferindu-i copilului posibilitatea de a transpune sentimentele și amintirile, fiind mai puțin expus la evenimentul trăit [8].

În activitatea cu copiii ce au trecut prin evenimente teribile, psihologul va contribui la micșorarea și dispariția stărilor traumatice. Specialistul va răspunde la întrebările copiilor și va evita folosirea cuvintelor „groaznic”, „speriat” și sintagmelor cu o conotație extremă, deoarece acestea le pot amplifica neliniștea; psihologul va descrie reacțiile emoționale a copilului prin cuvinte simple: trist, neliniștit, mâhnit etc.

Obiectivele esențiale urmate de psiholog în cadrul consilierii psihologice a copiilor sunt expuse în cele ce urmează:

- să contribuie la micșorarea trăirilor afective intense, sentimentului de vină, neputință la copil;
- să ajute la întărirea sentimentului de valoare personală; a forma noi patternuri comportamentale;
- să contribuie la relaționarea diferențiată cu persoanele din jur; întărirea abilităților de reducere a riscurilor;
- să înlescească dezvoltarea autodeterminării copilului, perceperea „Eu-lui” propriu și a imaginii a „Eu-lui” [5].

În cadrul programului de intervenție am utilizat următoarele tehnici:

Tehnici cogniv-comportamentale

Tehnicile comportamentale scad frecvența schimbărilor de comportament și pot fi urmate de schimbări ale atitudinilor, emoțiilor și cognițiilor, ceea ce va conduce la o ameliorare generală a funcționării copilului. Intervențiile comportamentale presupun invadarea directă și exersarea practică a abilităților în cadrul ședinței de terapie. Activitățile de intervenție psihologică cu copii care au fost traumatizați, includ tehnici cognitiv-comportamentale, cum ar fi:

Tehnici de relaxare

Fiind lipsiți de abilități de autoreglare și de autocalmare, copiii s-ar putea să nu reușească să procedeze conform intervențiilor terapeutice atunci când sunt confrunțați cu niveluri ridicate ale emoțiilor. De aceea, relaxarea este o tehnică comportamentală de bază pe care nu o putem trece cu vederea. Strategiile de relaxare permit o diminuare suficient de mare a simptomelor pentru a permite folosirea cu succes a tehnicilor adiționale. Aceste strategii sunt în același timp atractive pentru tinerii pacienți. Astfel, pe lângă ameliorarea funcționării emoționale, ele întăresc alianța terapeutică.

Modelarea

Modelarea este o tehnică deosebit de eficace pentru construirea comportamentelor noi. Copiii învață mediul în care se dezvoltă. Modelarea poate fi realizată folosind

marionete sau păpuși, ori poate fi ilustrată cu ajutorul personajelor și a fragmentelor din povești. Copilul poate exersa identificarea indicilor verbali și nonverbali urmărind sentimentele personajelor și modificările care survin la acestea. La fel, poate fi folosită și modelarea prin a antrena adulții/părinții să verbalizeze anumite dificultăți sau identificarea unor soluții, pentru a ilustra copilului anumite comportamente [52].

Tehnici de exprimare

Sentimentele copiilor care au trăit o traumă, adeseori trec neobservate și neidentificate de către un adult, astfel ei învață că sentimentele lor nu sunt acceptabile, tolerabile sau importante. În absența unei intervenții corecte, copiii riscă să trăiască într-o stare de dezichilibru emoțional în care sunt copleșiți de stres toxic cumulativ și expuși la schimbări emoționale intense și foarte rapide. Atunci când aceste experiențe relaționale negative au loc în mod cronic și cumulativ, apar o serie de consecințe cu privire la dezvoltarea lumii sociale, emoționale, cognitive și comportamentale a copilului. Fără a avea vocabularul necesar, fără a fi într-un mediu care să-i ajute și fără abilitățile de reglare și coping disponibile și familiare, copiii ajung să fie conduși de aceste emoții coplișitoare, care se manifestă într-o serie de comportamente, izbucniri, agresivitate, dificultăți de atenție, etc.

Iată de ce, intervențiile terapeutice vor avea la bază susținerea copiilor în demersul lor de a-și recunoaște, a-și numi, a-și exprima, a-și eticheta și a-și regla sentimentele, în loc să se simtă pierduți în oceanul emoțiilor și a valurilor senzoriale coplișitoare. Alături de siguranța multinivelară și relație, atenția față de sentimente reprezintă ancora și fundamentul oricăror intervenții ulterioare. Tehnicile de exprimare sunt utile pentru copii pentru a-i învăța să-și exprime sentimentele și trăirile sale și pentru a le umple rezervele emoționale cu experiențe pozitive, astfel ca să se simtă în siguranță [33, p.141-148].

Tehnici creative

Crearea, menținerea și extinderea siguranței multinivelare este baza de la care trebuie să plece, toate celelalte intervenții; siguranța fizică, emoțională și de relaționare sunt pietrele de temelie ale oricărei relații terapeutice pozitive. Cu cât sunt mai organizați și mai ancorați copiii, cu atât sunt mai reglați emoțional, mai capabili să învețe, să se dezvolte, să relaționeze și să prospere. Prima etapă de aplicare a tehnicilor ce sporesc siguranța copilului, este bine ca să se discute cu copilul despre ce înseamnă pentru el siguranța, deoarece este posibil ca pentru copil conceptul de siguranță să fie unul complet străin sau să aibă alte sensuri și asocieri.

În cadrul acestui program sunt propuse un șir de tehnici creative, prin intermediul cărora terapeutul îl ajută pe copil să înțeleagă ce este siguranța și să creeze un spațiu sigur imaginar în lipsa unui real. Locurile sigure trebuie să fie ușor accesibile și să le ofere copiilor un sentiment de calm, un loc în care s-a simțit fericit sau a trăit emoții pozitive. Un loc sigur poate fi asociat nu doar cu un spațiu, ci și cu o persoană, obiect sau ceva imaginar [33, p.97-109].

Tehnici de art terapie

Arterapia presupune utilizarea artei plastice (desen, pictură, modelaj, sculptură) în scop terapeutic sau reeducativ. Arterapia presupune reunirea mai multor activități creative sub acelaș obiectiv. Terapia dată include toate formele de artă: dansterapie, meloterapie, dramaterapie, arte plastice și unele forme de ergo-terapie. În cadrul terapiei cu copiii, aceste activități îi ajută în depășirea barierilor de comunicare verbală. Tehnicile de artterapie permit realizarea unor creații care îl ajută pe copil să depășească starea sa, dar totodată se pot identifica într-o activitate. Conform lui Fabini (2006), principalele efecte ale artterapiei sunt:

1. Stimularea creativității și a unui mod de viață creativ;
2. Le redă clienților încrederea că sunt capabili să creeze ceva;
3. Orientează procesele inconștiente prin acțiunea creativă pentru a obține ameliorarea stării emoționale.

Povestea terapeutică

Atunci când vorbim de povestea terapeutică, în general, logistica sa se îndreaptă spre depășirea suferinței și a durerii de către cei în cauză și mai apoi, elaborarea unor narațiuni ce decurg dintr-o logică bine structurată a gândirii pozitive, pornind de la elemente ca: bucurie, speranță, șansă, atitudine, înțelegere și acceptare. Povestea terapeutică devine astfel un instrument prețios care va scoate la iveală emoții și sentimente ce riscă să rămână ascunse în inconștient: angoase, frici, dorințe, obsesii, culpabilități, invidii, întrebări la care nu le-am găsit dar nici căutat, răspunsuri. Astfel, funcția metaforelor și a poveștilor este aceea, de a ajuta „ascultătorul” să împace propriile sale pulsioni cu cerințele realității externe și regulile societății, deloc ușoare în unele cazuri. Povestea nu face altceva decât transmite pe baza celor relatate, o experiență de viață, o situație problemă, o stare de fapt, toate concurând la găsirea unei soluții implicând de cele mai multe ori, autorul cu întreaga sa personalitate [51, p.14-26].

3.2. Program de consolidare a securității psihologice la copii

Durata și frecvența: Programul include 12 ședințe. Ședința durează 60 - 90 minute, cu frecvența de o dată pe săptămână.

Grupul țintă: programul este adresat copiilor de vîrstă preadolescentă, în număr de 10 -15 persoane.

Sedința I

1. Stabilirea regulilor grupului

Obiective: formarea unor deprinderi de respect reciproc și dezvoltarea abilităților de exprimare în grup.

Durata: 5-10 minute

Materiale: foi de flipchart, marchere.

Desfășurarea activității: Primul pas în cadrul primei ședințe este de a le explica copiilor ce se va întâmpla în mod practic în cabinet și cum îi va ajuta acest lucru pe ei.

Se încearcă astfel să li se insuflă speranța și încredere. Este bine ca la prima ședință să se explice cât timp și cât de frecvent se vor întâlni cu terapeutul. Prima ședință este și momentul când li se explică copilului de confidențialitate. În general copiii găsesc acest concept fascinant și le place faptul că ceea ce spun ei și ceea ce simt ei este tratat cu respect și vor avea o imagine mai pozitivă în privința terapiei și a terapeutului.

La fel, în cadrul primei ședințe vor fi stabilite reguli necesare pentru interacțiunea eficientă a grupului, care se vor respecta pe tot parcursul programului. Regulile grupului vor fi stabilite cu implicarea și de comun acord cu grupul de participanți, dintre care cele mai importante pot fi:

1. Punctualitate și respect.
2. Acceptarea părerii celorlalți.
3. Fără critică și tachinare.
4. Ascultare reciprocă.
5. Respectarea confidențialității.
6. Implicarea activă.
7. Fără telefoane sau alte dispozitive ce pot sustrage.

2. Exercițiu de cunoaștere

Obiective: formarea abilităților de exprimare în grup și identificarea stărilor emoționale.

Durata: 10-15 minute.

Materiale: două zaruri cu reprezentarea unor imagini hazlii.

Desfășurarea activității: Activitatea are drept scop descătușarea grupului și amplifică interacțiunea dintre participanți. Terapeutul propune copiilor să arunce zarurile, pe care sunt reprezentate niște imagini hazlii, să se prezinte și să spună ce îi place și ce nu-i place din ceea ce este reprezentat în imagine ce i-au căzut. Spre exemplu: „Mă numesc Bianca, îmi place să dansez, dar nu-mi place să cânt”. Participanții se aplaudă.

3. „Florile sentimentelor din grădina vindecătoare”

Obiective:

- dezvoltarea abilităților de coping;
- exprimarea adecvată a sentimentelor;
- identificarea gândurilor pozitive ale propriei persoane.

Această tehnică poate fi folosită pentru a permite copiilor să-și identifice corect și să-și exprime adecvat sentimentele. În lucrul cu copiii abuzați această tehnică le permite să proceseze și să depășească experiențele traumatice, care adesea duc la dificultăți în relațiile interpersonale. Folosind jocul ca metodă de a ajuta copilul să exploreze și să împărtășească experiențele, această tehnică ajută la reducerea anxietății.

Durata: 25-30 minute.

Materiale: muzică relaxantă, plastilină coloră, lista emoțiilor

Desfășurarea activității: Terapeutul oferă într-o gamă variată de culori, de lut sau plastelină. Îi prezintă copilului o listă de sentimente (drept exemplu poate lua „Roata emoțiilor”), din care copiii fac o listă a sentimentelor sale asociate cu culorile oferite de terapeut. Copiii sunt îndemnați să modeleze niște flori sau alte forme care îi sunt mai aproape. Spre exemplu: dacă astăzi se simte trist, va face atâtea flori/forme cât de intens simte acest sentiment. Terapeutul va continua să exploreze gândurile și sentimentele copilului trecând prin toate perechile sentiment/culoare. La sfârșitul ședinței copilul va obține un buchet de flori, ce reprezintă emoțiile sale, care l-au ajutat să-și identifice și să-și exprime adecvat gândurile referitoare la experiențele negative. Această tehnică poate fi repetată pe parcursul mai multor ședințe, astfel ca la final de terapie copiii vor putea admira grădina proprie a sentimentelor, care s-a transformat și în care vor persista culori calde.

4. Tema pentru acasă

Obiective: formarea deprinderilor de conștientizare și acceptare a lumii interioare

Durata: 5-10 minute.

Materiale: Fișa de lucru „Jurnalul cufărului meu de comori”, *Anexa 1*

Desfășurarea activității: Această activitate de psihoeucație îi poate ajuta pe copii să identifice și să conștientizeze emoțiile sale. Experiențele pozitive trăite de copil îi oferă o lume în care se poate vindeca și dezvolta curiozitatea față de lumea din jurul său și să-și dezvolte încrederea în sine. Terapeutul propune copiilor o fișă de lucru, „*Jurnalul cufărului meu cu comori*”, în care vor nota gânduri, evenimente, emoții trăite în fiecare zi. La dorința copiilor această fișă poate fi discutată în cadrul ședințelor de terapie, pentru a fostifica încrederea în sine și a gândurilor pozitive.

5. Reflexie asupra ședinței.

Obiective: exprimarea liberă a emoțiilor în legătură cu experiențele noi și formarea încrederii în sine.

Durata: 5-10 minute.

Desfășurarea activității: *Este o modalitate de a verifica dacă am reușit să realizăm activitatea propusă.* Evaluarea activității de către participanți poate fi făcută în diferite moduri, scris/verbal, anonim în dependență de grupul prezent. Important ca copiii să răspundă la trei întrebări: Ce ți-a plăcut? Ce ai învățat? Ce vei lua cu tine de la această activitate?

Ședința II

1. „Identifică emoția”

Obiective: identificare stărilor emoționale și exprimarea liberă a emoțiilor și sentimentelor.

Durata: 5-10 minute

Materiale: carduri ce reprezintă emoții. *Anexa 2*

Desfășurarea activității: Copiii sunt îndemnați să selecteze din mulțimea de carduri care reprezintă emoții, acea care oglindește starea lui de moment. Este invitat ca fiecare copil să-și expună gândurile fiind încurajat cu aplauzele grupuli.

2. „Desenează-ți frica”

Obiective:

- depășirea experiențelor negative;
- reducerea stresului emoțional.

Durata: 20-25 minute

Materiale: creioane colorate, foaie A4.

Desfășurarea activității: Copiii sunt încurajați să-și deseneze frica și să-i dea un nume. Apoi fiecare vorbesc despre desenele realizate și emoțiile trăite. După aceea, copiilor li se oferă mai multe opțiuni și să aleagă să scape de frica lor: să distrugă desenul; să transforme desenul în ceva amuzant, completând desenul; sau poate încerca versiunea sa proprie.

Discuție în baza desenului:

- *Ce ai reprezentat? Spune-ne mai multe despre asta.*
- *Ce ai simțit când ai desenat?*
- *S-a schimbat acum atitudinea ta față de această frică?*
- *Ce metodă de a scăpa de frică ai ales?*

3. ”Etichetele adezive ale sentimentelor” de Liana Lowenstein

Obiective:

- identificarea și exprimarea liberă a sentimentelor;
- normalizarea și validarea sentimentelor copilului.

Durata: 30-35 minute.

Materiale: muzică relaxantă

Desfășurarea activității: Copiii și terapeutul stau pe podea. Pe o coală de hârtie destul de mare este trasat conturul copilului (copiii se pot ajuta reciproc). Terapeutul introduce activitatea spunând: Astăzi, vom face ceva care ne va ajuta să vorbim despre sentimente. Toată lumea are sentimente. Uneori trăim sentimente plăcute, cum ar fi fericirea și mândria. Alteori trăim sentimente neplăcute, cum sunt tristețea sau furia. Este normal să avem sentimente plăcute, cât și neplăcute. Copilul poate personaliza conturul corpului prin culori. Apoi se trece la folosirea de etichete, identificarea sentimentelor plăcute în corp, după care se lucrează cu cele neplăcute. Copiii sunt îndemnați să deseneze fețe în dependență de emoțiile trăite. La fel, sunt utilizate și alte tipuri de etichete, șopârla va reprezenta frica, stelele – mândria. La sfârșit de activitate copiii primesc hârtie și diferite etichete pentru a face un caiet de etichete pe care să-l poată lua acasă. Această activitate oferă copiilor un sentiment de stăpânire și control, dat fiind că ei decid ce emoții și experiențe vor fi discutate. Prin folosirea întrebărilor deschise și a comentariilor de susținere, este încurajată deschiderea copilului.

4. Tema pentru acasă

Obiective: identificarea experiențelor emoționale și formarea concepției despre sine.

Durata: 15-20 minute.

Materiale: Fișa de lucru „*Jurnalul cufărului meu de comori*”.

Desfășurarea activității: Terapeutul propune copiilor să-și exprime păreri referitor la completarea fișei „*Jurnalul cufărului meu cu comori*” și totodată să completeze cu gânduri, emoții trăite în această zi.

5. Reflexie asupra ședinței. (vezi Ședința I)

Ședința III

1. „*Prinde mingea și spune ce simți*”

Obiective:

- identificare stărilor emoționale;
- exprimarea liberă a emoțiilor și sentimentelor.

Durata: 5-10 minute

Materiale: o minge.

Desfășurarea activității: Copii sunt invitați să stea în cerc. Terapeutul le propune ca în timp ce aruncă mingea unui coleg să întrebe cum se simte. Ex: Cum te simți astăzi? Copilul care prinde mingea îi răspunde, ex: astăzi, eu sunt tristă (veselă, îngândurată, etc.), o aruncă după ce spune ce așteptări are de la această întâlnire. Exercițiul continuă până ce fiecare copil și-a exprimat emoțiile. Acest exercițiu ajută copiii să interacționeze și să fie atenți față de emoțiile celor din jur.

2. „*Pietricica din pantof*”

Obiective: dezvoltarea abilităților de comunicare folosind metafora și identificarea stărilor sale.

Durata: 20-25 minute.

Materiale: mai multe petricele de diferite forme.

Desfășurarea activității: Copiii sunt rugați să-și pună în pantof o pietricică, apoi să meargă prin sala de clasă. În timp ce se deplasează, aceștia sunt întrebați:

- Poți să-mi spui ce se întâmplă când simți piatra din pantof?
- Ce sentimente îți trezește aceasta?
- Ce acțiuni ai vrea să întreprinzi ca să schimbi situația?
- Dacă nu-ți reușește îndată cum procedezi?

Poate că această pietricică nu interferează foarte mult cu semnalul pe care îl primești din interior și lăsați totul așa cum este. Se poate chiar întâmpla să uiți de pietricica neplăcută și să te culci, iar dimineața să-ți pui pantofii iarăși, uitând să scoți pietricica din ei. Dar după un timp, observi că te doare piciorul. În cele din urmă, această mică pietricică este deja percepută ca un fragment dintr-o stâncă întregă. Apoi îți scoți pantofii și îl scuturi de acolo. Cu toate acestea, este posibil să existe deja o rană pe picior, iar o mică problemă devine o mare problemă.

Când suntem supărați, anxioși pentru ceva, atunci la început este perceput ca o mică pietricică într-un pantof. Dacă avem grijă să scoatem pietricica la timp, atunci piciorul rămâne în siguranță, dacă nu, atunci pot apărea probleme considerabile. Prin

urmare, este întotdeauna util atât pentru adulți, cât și pentru copii să vorbească despre problemele lor imediat ce le observă. Dacă spui: „Am o pietricică în pantof”, atunci vom ști cu toții că ceva te deranjează și vom putea vorbi despre asta.

Spre exemplu: Nu-mi place că colegul X râde de ochelarii mei. Lăsați copiii să experimenteze cu fraze de acest gen în funcție de starea lor. Apoi discutați despre „pietricile” individuale și despre pașii care urmează să fie întreprinși pentru a scăpa de aceste pietricele.

3. „Prognoză meteo”

Obiective:

- formarea deprinderilor de a vorbi despre emoțiile sale;
- dezvoltarea respectului față de starea de spirit a altei persoane.

Materiale: foaie albă de hârtie, creioane colorate.

Durata: 20-25 min.

Desfășurarea activității: Uneori, fiecare dintre noi trebuie să fie singur cu noi înșine, mai ales atunci când suntem afectați de careva momente din rutina zilnică. Este ceva normal ca ceilalți să te lase în pace pentru o vreme, astfel încât să-ți poți restabili echilibrul interior. Dacă vi se întâmplă acest lucru, puteți să-i anunțați pe cei din preajmă că aveți nevoie să fiți singur pentru un timp. Cum puteți face acest lucru? Folosind metoda „prognoză meteo”.

Terapeutul îndeamnă copii să creeze câteva cartonașe care reprezintă diferite stări pe care ar putea să le folosească în diferite situații de stres. Această imagine poate conține niște cuvinte „Avertisment de furtună” cu litere mari, colorate. Dacă simțiți că vreți liniște, puteți pune o astfel pe masă, pentru ca toată lumea să știe despre asta. Când vă simțiți mai bine, o puteți ascunde, sau puteți desena o imagine în care soarele strălucește cu putere. Încurajarea utilizării „prognozelor meteo” de către copii va ajuta la crearea unei atmosfere mai armonioase în grup, îi va învăța să țină seama de starea de spirit a celuilalt.

4. **Tema pentru acasă** (vezi Ședința I și II)

5. **Reflexie asupra ședinței.** (vezi Ședința I)

Ședința IV

1. „Termometrul sentimentelor și acțiunilor”

Obiective:

- dezvoltarea autoevaluării stării sale;
- formarea controlului comportamental.

Durata: 10-15 minute.

Materiale: fișa de lucru *Anexa 3*, creioane

Desfășurarea activității: Copiii li se propune fișa de lucru, pe care este reprezentat termometrul gradat de la 0 la 10. Terapeutul propune copiilor să-și amintească o

situație când au simțit un a din emoțiile: trist, speriat, furios, rușinat, dezamăgit, frustrat, șocat, stresat, îngrijorat. Pentru următoarea etapă copiii vor desena pe scala termometrului care a fost intensitatea emoției sale. După, copiii împreună cu terapeutul vor analiza această stare în baza următoarelor întrebări:

- *Ce gânduri aveai în acel moment?*
- *Cum te-ai comportat?*
- *Cum ai gestionat emoțiile?*
- *Cine ai fi vrut să te ajute?*

2. „Găsește un loc sigur”

Obiective:

- dezvoltarea strategiei creative de a-și gestiona emoțiile;
- explorarea sentimentului de siguranță internă și externă.

Durata: 5-10 minute.

Materiale: muzică relaxantă

Desfășurarea activității: Copiii sunt invitați să ia o poziție confortabilă. Terapeutul le propune copiilor să-și imagineze un loc care loc sigur. Este ajutat să-și amintească locuri, persoane sau obiecte. O poate face cu ochii închiși. Terapeutul le sugerează să fie atenți la senzațiile fizice care îi apar pe moment, unde sunt simțite și cât de intens. Apoi să se gândească la emoțiile pe care le trăiește atunci când se concentrează la locul său sigur.

- Ce vezi în fața ochilor (forme, culori, obiecte)?
- Ce simți în corpul tău?
- Unde simți aceste senzații?
- Ce emoții apar în acest moment?

Reflexie asupra exercițiului de relaxare.

Durata: 5-10 minute

Fiecare copil este invitat să se expună cu ceea ce a simțit în timpul acestui exercițiu, cum se simte după efectuarea lui și ce ar dori să ia cu el când pleacă de la ședință

3. „Lista mea cu activități plăcute”

Obiective:

- sporirea dispoziției afective pozitive
- fortificarea gândurilor pozitive despre sine

Durata: 20-25 minute.

Materiale: muzică relaxantă, creioane, *Anexa 4*

Desfășurarea activității: Copiii sunt îndemnați să creeze o listă a activităților preferate sau care și li-ar dori să le desfășoare în timpul apropiat. Aceștia primesc o fișă pe care este reprezentată imaginea unui „iPod”, unde va trebui să creeze propria listă de piese, care vor avea un nume al activităților preferate. Se vor axa pe două tipuri de „playlist” unul care va reprezenta activități individuale și altul cu familia sau prietenii.

Această meteforă îl ajută pe terapeut să creeze o relație prietenoasă cu adolescentul și le permite copiilor să se implice în activitate cu ceea ce le este familial. Pentru adolescenții anxioși, această tehnică le oferă confort și o mai bună înțelegere a activităților sale. După crearea acestor liste, copiii sunt rugați să se grupeze câte doi și să-și împărtășească listele pe care le-au creat. O altă modalitate, ar fi ca pe o foaie de flipchart copiii să noteze toate preferințele sale, apoi să formeze echipe prin identificarea activităților comune.

4. Tehnica benzilor desenate Mary Ann Drake și David Drake

Obiective:

- identificarea lumii sale emoționale;
- dezvoltarea abilităților de structurare a evenimentelor din viață.

Narațiunea prin intermediul benzilor desenate încurajează copiii și adolescenții să împărtășească ce se întâmplă în viața și psihicul lor fără să fie nevoie să apeleze doar la abilitățile verbale. Benzile desenate îi permit copilului să intre într-o lume a fanteziei în care personajele și lumile sunt generate de o gamă largă de situații și emoții, într-un mod în care nu este amenințător la nivel personal.

Durata: 30-35 minute.

Materiale: creioane, foi

Desfășurarea activității: Copiii sunt îndemnați să ia câte o foaie, pe care o vor împărți în opt cadrane. Apoi sunt îndemnați să-și aducă aminte un eveniment sau experiență pe care au trăit-o cu intensitate ultima perioadă. Desenele pot fi alcătuite din diverse figurine, linii, personaje, sau ceea ce pentru copil ar semnifica anumite situații, personaje sau emoții legate de acel eveniment. Completarea benzilor începe cu primul cadran de sus spre dreapta, pentru primul rând, iar pentru al doilea rând va continua numerotarea începând de la dreapta spre stânga, ca în exemplul de mai jos.

1.	2.	3.
6.	5.	4.

În fiecare cadran copiii vor primi următoarele indicații:

1. Desenează ce emoții te copleșesc la moment.
2. Desenează emoții pe care li-ai trăit cu o zi înainte de acest eveniment/situație.
3. Desenează emoții trăite în ziua acestui eveniment/situație.
4. Desenează emoții trăite după ziua acestui eveniment/situație.
5. Desenează emoții după o lună de la eveniment/situație.
6. Desenează emoții după un an de la eveniment/situație.
7. Desenează transformarea acestor emoții.
8. Desenează emoțiile care ți le dorești să le trăiești.

Reflexie asupra exercițiului de relaxare.

Durata: 5-10 minute

Copiii sunt rugați să se expună despre ce emoții și sentimente li-a trezit această tehnică, cum se simt după executarea ei și ce au învățat datorită acestui exercițiu.

Care cadran ți-a trezit emoții mai intense?
 Cum s-au schimbat emoțiile din fiecare cadran?
 Ce este important din această situație pentru tine acum?

5. Tema pentru acasă (vezi Ședința I și II)

6. Reflexie asupra ședinței. (vezi Ședința I)

Ședința V

1. „Cum te simți astăzi?”

Obiective:

- identificare stărilor emoționale;
- exprimarea liberă a emoțiilor și sentimentelor.

Durata: 5-10 minute

Materiale: fișe de lucru sau abțibilduri cu reprezentarea emoțiilor. *Anexa 2*

Desfășurarea activității: Copilul primește o fișă cu emoții. Este îndemnat să identifice mimica/emoția pe care o trăiește la moment, sau care a persistat pe întreaga zi. Copilul o poate încercui, sau poate scrie numele său în dreptul acesteia. În dependență de emoția trăită de copil se pot adresa câteva întrebări, pentru a identifica de unde vine această emoție și intensitatea acesteia:

- Ce te face să te simți așa?
- Cine ți-a trezit această emoție/stare?
- S-a mai întâmplat să te simți așa?
- Cum ai vrea să schimbi această stare/emoție?
- Ai trăit și alte emoții reprezentate pe această foie? Care a fost? etc.

Întrebările sunt adresate într-o formă ușoară pentru a nu intimida copilul în exprimarea trăirilor sale. Este încurajat să vorbească despre ceea ce simte într-o formă relaxantă și prietenoasă.

Notă: Este invitat ca fiecare copil să-și expună gândurile fiind încurajat cu aplauzele grupului. Această activitate poate fi utilizată la începutul sau sfârșitul fiecărei ședințe pentru a putea evalua schimbările stărilor emotive în urma fiecărei ședințe.

2. „Scara furiei”

Obiectiv: să-l învețe pe copil să-și controleze puterea emoțiilor.

Durata: 10-15 minute.

Materiale: o punguță cu fasole sau cu altă umplutură, placă sau suprafață dură.

Desfășurarea activității: Pe tablă este reprezentată o țintă. Copilul trebuie să arunce cu o pungă în țintă. La începutul exercițiului, i se explică copilului că iritația este un grad ușor de furie, astfel că punguța nu este aruncat foarte tare spre țintă. Apoi se propune să se gândească și să spună ceva care nu-l enervează foarte tare: „M-am supărat puțin când...”. Cu cuvintele „M-am supărat mai mult când...” – sacul este aruncat cu

mai multă forță. Și în sfârșit, aruncă cu toată puterea sacul: „M-am supărat foarte tare când...”. După aceea, se discută ce simte în momentul iritației, pentru a putea identifica cât mai devreme acest sentiment. Următoarele sunt câteva modalități eficiente de a scăpa de stres.

3. Povestea terapeutică „Pasărea ingenioasă”

Obiective:

- dezvoltarea încrederii în sine;
- identificarea unor soluții în situații dificile.

Durata: 15-20 minute

Materiale: Povestea terapeutică „Pasărea ingenioasă” *Anexa 5*

Desfășurarea activității: Povestea terapeutică permite copiilor să învețe să exploreze diverse opțiuni și să analizeze apoi să acționeze în diferite situații de stress. Terapeutul le propune copiilor spre audiere povestea, după care le propune o discuție în baza unor întrebări:

Ce emoții v-a trazit ascultarea acestei povești?

Ce calități putem identifica la pasărea din poveste?

Cum credeți ce calități a ajutat-o pe pasărea să găsească soluția potrivită?

4. „Scenariul unei emisiuni TV” Loretta Gallo-Lopez

Obiective:

- sporirea unei stări de confort și încredere;
- formarea unui sentiment de siguranță și securitate.

Majoritatea copiilor au rezistență față de discutarea deschisă și dezvăluirea sentimentelor lor legate de probleme sau evenimente perturbatoare. Copiii care au trecut printr-o trauma, sunt deosebit de atenți și precauți în terapie, fiindu-le adesea dificil să aibă încredere în adulți. Totuși s-a demonstrat că acești copii răspund pozitiv la tehnicile prin joc și la terapia expresivă. Tehnica data oferă copiilor traumatizați un mod amuzant, neamenințător, de explorare a problemelor semnificative.

Durata: 30-35 minute

Materiale: foi A4, foi de flipchart, creioane, acuarele, marchere, foarfece, adeziv, foi colorate pentru colaj.

Desfășurarea activității: Înaintea ședinței terapeutul pregătește cadrele scenariului ilustrat. Sunt pregătite mai multe planșe pe care copiii pot realiza un desen despre o situație, iar acestea vor fi alipite pe o planșă mai mare care va reprezenta ecranul unui televizor. Ca și orice emisiune, copiii sunt îndemnați să dea emisiunii un nume. Unii copii pot fi capabili să creeze singuri poveștile lor, însă alții vor avea nevoie să fie ghidați de terapeut prin întrebări: Cum se numește emisiunea ta? Hai să inventăm o poveste despre... Cine sunt invitații, eroii? Ce se întâmplă? Cum se va termina emisiunea? Terapeutul poate începe propoziția, astfel ca copilul să poată continua. Fiecare planșă create, va fi un cadru TV și vor fi create, atâtea cadre TV câte va considera copilul că are nevoie pentru a exterioriza trăirile sale.

5. *Tema pentru acasă* (vezi Ședința I și II)
6. *Reflexie asupra ședinței.* (vezi Ședința I)

Ședința VI

1. „Identifică emoția”

Obiective:

- autocunoaștere;
- conștientizarea nevoilor sale.

Durata: 5-10 minute

Materiale: foi A4, creioane.

Desfășurarea activității: Copiii primesc câte o foaie A4, pe care este reprezentat un cerc împărțit în patru. În interiorul fiecărui spațiu copiii sunt îndemnați să noteze:

1. Preferințele sale
2. Prietenii săi
3. Calitățile sale
4. Amintiri plăcute

După ce au notat, fiecare copil își va împărtăși experiența acestui exercițiu cu ceilalți participanți.

2. „Animalul din sticlă”

Obiective:

- identificarea sa în mediul familial;
- formarea unei conștiințe despre lumea sa interioară.

Această tehnică permite copiilor prin intermediul desenului să-și identifice punctele sale forte și să înțeleagă care este rolul său în mediul familial. Totodată, este o tehnică care permite terapeutului necesitățile copilului în mediul familial și sterile pe care acesta le trăiește în familie.

Durata: 30-35 minute.

Materiale: foi A4, creioane.

Desfășurarea activității: Copiilor li se propune să deseneze un animal într-o sticlă. Pentru realizarea aceste etape se oferă 5-7 minute. După care terapeutul le va propune copiilor să răspundă pe aceeași întrebare la câteva întrebări:

- *Cum se simte animalul în sticlă?*
- *Cum se simte sticla?*
- *Ce vise are animalul?*
- *Ce vise are sticla?*
- *De ce este îngrijorat animalul?*
- *Ce o poate deranja pe sticlă?*

Pentru acest desen terapeutul poate folosi următoarea interpretare:

Animalul - simbolizează autorul desenului. Cât de fermecător, este desenat animalul, atât de pozitiv și bine se simte copilul în familie și invers. Prezența unor coarne și picioarele sunt un semn de încăpățănare, luptă și prezența rezistenței față de părinți. Dacă copilul desenează animalul într-o poziție negativă, vorbește despre neacceptare de sine.

Sticla – simbolizează familia. Liniile văluroase ale sticlei, semnifică atașamentul față de mamă și necesitatea atenției acesteia, însă liniile drepte ale sticlei sunt asociate cu apropierea de tată. În desen se acordă atenție poziționării animalului. Dacă animalul este poziționat pe linia de bază a sticlei, stând ferm în picioare, aceasta semnifică că copilul în familie simte stabilitate și susținere. Animalul poziționat mai aproape de ieșirea din sticlă, semnifică dorința copilului de a părăsi familia sau distanțarea față de părinți, însă dacă e cu spatele la ieșirea din sticlă, vorbește despre frica de a fi independent. Semnificația unei sticle cu capac este hiperprotecția părinților, toate deciziile sunt luate de către părinți, copilul se simte permanent sub control. Dacă interiorul sticlei este completat cu diferite elemente de interior, atunci aceasta ne spune despre confortul oferit de părinți, în care copilul se simte bine și, dar totodată este lipsit de independență. Cioburi de sticlă, sau crăpături, ne spune despre relații defectuoase în familie, sau existența unor situații traumatizante.

3. „Explorarea sentimentului de siguranță”

Obiective:

- dezvoltarea strategiei creative de a-și gestiona emoțiile;
- construirea unei relații sigure cu sine;
- explorarea sentimentului de siguranță internă și externă.

Durata: 30-35 minute.

Materiale: muzică relaxantă, *Anexa 6*

Desfășurarea activității: Pentru prima etapă, copilul este invitat să ia o poziție confortabilă, după care să-și amintească când ultima dată s-a simțit în siguranță. Este ajutat să-și amintească locuri, persoane sau obiecte. O poate face cu ochii închiși. Terapeutul îi sugerează să fie atent la senzațiile fizice care îi apar pe moment, unde sunt simțite și cât de intens. Apoi să se gândească la emoțiile pe care le trăiește atunci când se concentrează la locul său sigur. Pentru a doua etapă, copilului i se propune să completeze un tabelul, alegând metoda care îi este mai confortabilă: să scrie, să deseneze sau să facă aplicații. Pentru etapa finală terapeutul analizează cu copilul răspunsurile sale, sau poate fi dusă o discuție concomitent cu ceea ce realizează copilul în fișă.

4. **Tema pentru acasă** (vezi Ședința I și II)

5. **Reflexie asupra ședinței.** (vezi Ședința I)

Ședința VII

1. „Oglinda”

Obiective:

- crearea unei atmosfere relaxante;
- formarea abilităților de interacțiune.

Durata: 5-10 minute

Desfășurarea activității: Copiii sunt împărțiți în perechi și stau față în față. Primul dintr-o pereche este „om”, al doilea „oglină”. „Omul” începe să-și miște mâinile încet și lin, iar „oglină” încearcă să repete mișcările cât mai precis posibil. „Oglinda” poate simți ritmul respirației al „persoanei” și să-și sincronizeze respirația cu acesta. După câteva minute, se schimbă rolurile. La sfârșitul exercițiului, copiii își împărtășesc emoțiile trăite în acest exercițiu, ce rol li-a părut mai ușor, sau ce deosebiri au simțit.

2. „Dragonul” Таранина Е. «Арт-терапия в работе с детьми»

Obiectiv: eliberarea tensiunii musculare.

Durata: 10-15 minute.

Materiale: ziare sau hârtie.

Desfășurarea activității: Se ia o lefătură de ziar și se rupe pe bucăți mici, 3-4 cm. Copiii pot fi împărțiți pe echipe și li se propune să se implice la maxim, să-și includă toate emoțiile negative, la dorință să vorbească despre starea lor la moment. Apoi toate bucățile de ziar sunt plasate la marginea mesei. Copiii trebuie să sufle în aceste bucăți de hârtie, ziar, în așa fel ca acesta să se mute uniform în capătul celălalt de masă. Sarcinile exercițiului pot fi complicate. Copiilor li se propune ca din aceste bucăți mici prin suflarea să formeze o formă oarecare.

Implicarea în acest exercițiu le permite copiilor scăderea tensiunii musculare și emoționale.

3. „Harta inimii”

Obiective:

- Conștientizarea lumii sale interioare;
- reducerea stresului emoțional.

Durata: 30-35 minute

Materiale: creioane colorate, foaie A4.

Desfășurarea activității: „Imaginați-vă că sunteți niște exploratori care pleacă într-o călătorie magică, iar acest teritoriu nu este unul geografic ci unul despre emoții și sentimente. Scopul acestei călătorii interioare este realizarea unei proprii hărți a inimii. În conturul unei inimi, puteți desena sentimentele pe care le trăiți zi de zi: bucurie, frică, tristețe, curaj, teamă, dezamăgire, curiozitate, etc.” Copiii sunt îndemnați ca în desenul lor fiecare emoție să aibă asociere cu un fenomen al naturii și să-l denumească conform emoției trăite: Munții Fericirii, Vulcanul Furiei, Insula Tristeții, Pădurea Fricii, etc. După realizarea desenelor, fiecare copil își va prezenta harta inimii.

4. „Adăpost”

Scop: inducerea unei stări de pace interioară și confort emoțional.

Materiale: înregistrare audio cu muzică de relaxare.

Timp: 15-20 minute

Desfășurarea activității: Participanții sunt încurajați să intre într-o stare de calm și să își creeze mental un refugiu - un loc confortabil.

„Acum îți cer doar să-ți crezi un refugiu - un loc în care te-ai simți foarte calm, foarte confortabil, în care nimeni din întreaga lume nu te poate deranja fără acordul tău. Poate fi orice: propria ta cameră, o colibă la munte, o colibă în pădure, un mal de mare, o altă planetă. Singura condiție este să te simți calm, confortabil și în siguranță. Și când găsești sau îți imaginezi un astfel de loc, poți da din cap, voi ști că l-ai găsit. Și vă rog să fiți doar acolo... permițându-vă să experimentați pe deplin aceste sentimente plăcute de încredere... pace... confort... Și în această stare, timpul se poate schimba... și câteva momente acum se pot schimba. Întindeți-vă și fiți câteva minute în acest loc..., pentru a vă odihni... a câștiga putere... doar aici puteți descoperi frumusețea voastră interioară. Discuție:

Cum te-ai simțit făcând exercițiul?

Ce ți-a oferit acest exercițiu?

5. Tema pentru acasă (vezi Ședința I și II)

6. Reflexie asupra ședinței. (vezi Ședința I)

Ședința VIII

1. „Caruselul”

Obiectivele activității:

- dezvoltarea abilităților de interacțiune;
- întărirea credințelor despre sine.

Durata: 10-15 minute.

Desfășurarea activității: Participanții formează două cercuri, unul în interiorul altuia și se plasează față în față cu o persoană. Terapeutul anunță de fiecare dată o temă de discuție, iar peste 1 minut cercul din afară se mișcă peste 1 sau 2 persoane în stânga sau în dreapta. Temele de discuție pot fi modifi cate în dependență de specifi cul grupului. Exemple:

- activitățile mele preferate;
- o amintire plăcută;
- anotimpul preferat;
- genul preferat de sport;
- locuri în care aș dori să călătoresc;
- preferințe musicale, etc.

2. „Emoțiile din corpul meu”

Obiectivele activității:

- stimularea exprimării emoționale;
- creșterea încrederii în sine.

Durata: 25-30 minute.

Materiale: foi A4, creioane colorate, *Anexa 7*

Desfășurarea activității: Terapeutul îndeamnă copiii să identifice emoțiile care trăiesc în corpul lor. Pe o foaie fiecare copil trasează conturul corpului uman, sau i se propune un contur deja gata. Apoi prin ghidarea cu întrebări, copiii vor realiza desenul emoțiilor sale din corp:

- *Ce emoții simți la moment? Scrie pe foaie aceste emoții.*
- *Unde simți aceste emoții? Trasează câte o linie spre acel loc din corp.*
- *Ce formă culoare au aceste emoții? Reprezintă lângă ele.*
- *Pe o sacra de la 0 la 10 care este intensitatea acestor emoții? Scrie în dreptul fiecărei.*
- *Cum arată emoțiile date în corpul tău? Realizează acest desen.*

3. „Cartea mea de vizită”

Obiective:

- autocunoaștere;
- îmbunătățirea stimei de sine.

Durata: 25-30 minute

Materiale: foi cartonate, creioane

Desfășurarea activității: Terapeutul îndeamnă copiii să realizeze o carte de vizită care îi reprezintă. Copiii vor desena un simbol care îi reprezintă pe ei, după care îl va prezenta tuturor participanților. Fiecare copil va fi încurajat cu aplauze. Reflexie.

4. Povestea terapeutică „Elanul spre noi înălțimi”

Obiective:

- dezvoltarea încrederii în sine;
- identificarea unor soluții în situații dificile.

Durata: 15-20 minute

Materiale: Povestea terapeutică „Elanul spre noi înălțimi”, *Anexa 8*

Desfășurarea activității: Povestea terapeutică permite copiilor să învețe să exploreze diverse opțiuni și să analizeze apoi să acționeze în diferite situații de stress. Terapeutul le propune copiilor spre audiere povestea, după care le propune o discuție în baza unor întrebări:

Ce emoții v-a trazit ascultarea acestei povești?

Ce calități putem identifica la caractița din poveste?

Cum credeți ce calități a ajutat-o pe caractiță să găsească soluția potrivită?

5. *Tema pentru acasă* (vezi Ședința I și II)

6. *Reflexie asupra ședinței.* (vezi Ședința I)

Ședința IX

1. "Găsirea echilibrului pe placa de echilibristică"

Obiectivele activității:

- experimentarea senzației de control;
- asumarea de riscuri moderate;
- dezvoltarea încrederii în sine.

Durata: 5-10 minute.

Materiale: muzică relaxantă

Desfășurarea activității: Jocul activ, de tip fizic, angrenează copiii simultan la nivel cognitiv, emoțional, social și somatic. Mișcarea expresivă și jocul nonverbal, activ fizic, stârnesc o comunicare imediată și uneori mai autentică (sau mai puțin defensivă). De asemenea, pot fi utile și în formularea unor obiective concrete de lucru, ce implică atât creșterea emoțională, cât și realizările fizice. O placă plană este plasată pe un cilindru. Terapeutul îi poate demonstra copilului drept exemplu de menținere a echilibrului. Copilul este îndemnat să urce pe placă, iar terapeutul îi va oferi suport, treptat lăsându-l pentru a-și controla de unul singur echilibrul. Totodată, oferă copilului și posibilitatea de a învăța să accepte sprijinul – la propriu – din partea unui adult. Cu copiii care își găsesc echilibrul repede se poate încerca și alte trucuri, îndoirea genunchilor, jonglarea cu obiecte, aruncarea mingii. Copilul învață să fie calm și centrat pe ceea ce are de făcut, indiferent de obstacole. Acest joc poate fi folosit în cazul copiilor cu încredere și stimă de sine scăzută.

2. "Te invit sub umbrela mea"

Obiectivele activității:

- dezvoltarea abilităților de interacțiune;
- sporirea unei stări de confort și încredere;

Durata: 20-25 minute.

Materiale: câteva umbrele

Desfășurarea activității: Umbrela este un simbol de protecție, iar faptul că copiii vor auzi cuvinte pozitive sub aceasta, le va crește gândirea pozitivă și dorința de a face bine, totodată acest exercițiu oferă copiilor posibilitatea de a spune lucruri frumoase, celor care poate până acum nu au reușit să o facă. Pentru acest exercițiu este nevoie de o umbrelă. Copiilor li se propune să facă un cerc, unul din ei va sta în mijlocul cercului cu umbrela. Va invita aliatoriu un coleg sub umbrelă, îi va spune o urare de bine, după care se vor schimba cu locul. Se va monitoriza ca fiecare copil să fie înviat sub umbrelă. *Reflecție.* Descrierea stării emoționale (copiii arată emoțiile trăite în exercițiu folosind emoticoane).

3. „Magia din mine”

Obiectivele activității:

- recunoașterea resurselor interioare și fortificarea acestora;
- redescoperirea forțelor interioare și conectarea cu lumea interioară.

Tehnica utilizată:

Durata: 5-10 minute.

Materiale: muzică relaxantă

Desfășurarea activității: Copiilor li se citesc următoarele versuri în tăcere. Apoi, le oferim timp pentru a explora ce poate face corpul lui și să-și perceapă senzațiile. Versurile pot fi citite separat, sau pot fi utilizate ca punct de plecare, utilizând doar ceea ce este relevant pentru acest grup.

O să ne jucăm, dar întâi e mai bine

Să găsești tu magia din tine.

Câteva minute vreau să simți și să vezi

Câte lucruri minunate cu corpul tău poți să creezi.

Să zicem că ești un copac cu ramuri ce se întind atât de ușor,

Încât pot să atingă cerul și să gâdile un nor.

Cum e să fii puternic ca un stejar care a crescut atât de mare,

Curădăcini în picioare și Frunze ce flutură sus în zare?

Propunem copiilor să se înalțe ca un stejar, apoi să tropăie din picioare ca să exploreze legătura cu pământul. După ce a simțit legătura cu pământul sunt rugați să-și miște brațele asemeni unor ramuri bătute de vânt și să observe cât de aproape de pământ pot să ajungă, găsindu-și centrul de echilibru. Continuăm versurile:

Sau poți fi ca un râu care curge limpede și clar...

Din înaltul munților direct în marea de cleștar.

Simți respirația cum trece prin tine ca un torent

Din cap până în picioare simți un current!

Acum ești conectat la pământ și la cer,

Te poate face să râzi, te poate face să plângi.

Dar nu contează, când te lași dus de curen...

Și ai ramurile înălțate sus de tot, iar rădăcinile sunt ancorate adânc în pământ.

Ascultă respirația din corpul tău, dacă ești atent ea începe să cânte,

Acum ești pregătit pentru orice în viață ar putea să îți se întâmple!

Poate fi conectată muzică, cu brize ușoare sau furtuni tropicale. Este important ca copiii să vadă implicarea noastră, astfel le putem sugera câteva mișcări. Ne asigurăm că acest exercițiu este o distracție pentru copii. Se discută răspunsurile și întrebările adresate de către fiecare copil.

4. **Tema pentru acasă** (vezi Ședința I și II)
5. **Reflexie asupra ședinței.** (vezi Ședința I)

Ședința X

1. „Ghiozdanul cu surprize”.

Obiective:

- dezvoltarea abilităților de comunicare în grup;
- conștientizarea punctelor forte.

Durata: 10-15 minute

Materiale: foi A4, creioane.

Desfășurarea activității: Într-un ghiozdan se pun diferite obiecte: o jucărie de plus, un fruct, o legumă, un articol vestimentar, rechizite, etc. Participanții extrag pe rând câte un obiect din ghiozdan și prezintă celor din jur un motiv pentru care ei cred ca se aseamănă cu obiectul respectiv. După ce participantul își termină prezentarea, ghiozdanul merge la participantul următor care, la rândul lui, extrage un obiect și găsește asemănări între el și obiectul respectiv.

2. „Cheia magică” de Gabriela Maalouf

Obiective:

- dezvoltarea abilităților de relaxare;
- formarea încrederii în sine.

Durata: 15-20 minute

Materiale: foi A4, creioane.

Desfășurarea activității: Rugăm copiii să-și confecționeze o cheie, așa cum își doresc ei de orice culoare și orice formă. După le propunem să ia o poziție confortabilă și relaxantă, să închidă ochii. Le propunem spre ascultare o poveste imaginară despre ei: „A fost odată ca niciodată un castel mare, mare, mare cu foarte multe camere, dar într-o singură cameră se afla un lucru care te face pe tine foarte fericit. Acum luăm cheia și ne imaginăm că deschidem fiecare cameră. Evident că se va deschide cu ajutorul cheii magice doar camera în care se află lucrul care îl face fericit. „Ce vezi acolo?”, „Ce este acolo”, „Ce lucru te face cel mai fericit?”, „Care lucru îți lipsea pentru a fi fericit?” După îi rugăm să deseneze ce și-au imaginat și discutăm cu ei despre emoțiile și senzațiile trăite în timpul exercițiului.

3. „Afișul meu publicitar”

Obiectivele activității:

- creșterea stimei de sine
- dezvoltarea atitudinii pozitive față de sine;
- formarea deprinderilor în exprimarea liberă a gândurilor.

Durata: 35-40 minute

Materiale: foi, creioane, marchere, adeziv.

Desfășurarea activității: Copiii sunt încurajați să realizeze pe o foaie, o reprezentare creativă despre sine. Tehnicile folosite sunt alese după preferințele sale: desen, cu utilizarea diferitor instrumente (creioane colorate, carioca, acuarelă) sau colaj. Afișul poate fi repartizat pe mai multe categorii, ca exemplu: calitățile mele principale, cele mai minunate momente, activitățile mele preferate, etc. După, fiecare copil este îndemnat să prezinte ceea ce a reușit să realizeze. Important de menționat că scopul nu este evaluarea aptitudinilor sale artistice sau creative, dar descoperirea lumii sale interioare. Activitatea se va desfășura într-o formă relaxantă și prietenoasă. Copilor li se propune să-și imagineze că este o personalitate importantă, care trebuie să facă o prezentare în fața unui public. Pe parcursul discursului, la necesitate copilul este încurajat. Activitatea se va încheia cu analiza celor expuse de către copiii și emoțiile pe care le-au trăit.

4. **Tema pentru acasă** (vezi Ședința I și II)

5. **Reflexie asupra ședinței.** (vezi Ședința I)

Ședința XI

1. „Popice cu emoții” de Gabriela Maalouf

Obiective:

- conștientizarea emoțiilor sale;
- exprimarea liberă a emoțiilor și sentimentelor.

Durata: 5-10 minute

Materiale: popice cu mingi.

Desfășurarea activității: Cu ajutorul markerelor scriem numele emoției și desenăm fața corespunzătoare pe fiecare popice. Copiii sunt îndemnați pe rând să arunce mingea spre popice. În funcție de popica pe care au nimerit-o le punem întrebări specifice:

„Spune-mi odată când te-ai simțit bucuros?”

„Oare ce poate să facă un copil să nu fie trist?”

„Oare ce poate să facă un copil să nu fie speriat?”

„Când te-ai simțit furios ultima dată?”

„Știi cum să te liniștești când ești furios?”

Și tot așa punem fel de fel de întrebări pentru a-i ajuta să-și înțeleagă mai bine emoțiile.

2. „Florile sentimentelor din grădina vindecătoare”

Obiective:

- dezvoltarea abilităților de coping;
- exprimarea adecvată a sentimentelor;
- identificarea gândurilor pozitive ale propriei persoane.

Durata: 25-30 minute.

Materiale: muzică relaxantă, plastilină coloră, lista emoțiilor

Desfășurarea activității: Terapeutul propune copiilor să revină la grădina sentimentelor sale, care au realiza-o la primele ședințe. Copiii vor modela flori sau alte forme

care îi sunt mai aproape. Spre exemplu: dacă astăzi se simte trist, va face atâtea flori/ forme cât de intens simte acest sentiment. Terapeutul va continua să exploreze gândurile și sentimentele copilului trecând prin toate perechile sentiment/culoare. La sfârșitul ședinței copilul va obține un buchet de flori, ce reprezintă emoțiile sale, care l-au ajutat să-și identifice și să-și exprime adecvat gândurile referitoare la experiențele negative. La această etapă grădina copiilor va fi completată cu nuanțe de culori, ce vor reprezenta emoții pozitive, datorită ședințelor anterioare. Astfel, copilul va putea compara starea sa emoțională de la începutul ședințelor și spre finalul acestora.

3. „Locul fermecat”

Obiective: reducerea nivelului de anxietate și formarea deprinderilor de relaxare în situații de stres.

Durata: 5-10 minute.

Materiale: muzică relaxantă.

Desfășurarea activității: Copiii se așează într-o poziție comodă, se propune spre ascultare muzică relaxantă. Este important ca în sală să fie confortabil și liniște. Următorul pas copiii sunt îndemnați să închidă ochii și li se vorbește cu calm (adresearea se poate face la persoana I pentru a le oferi mai multă intimitate gândurilor sale).

- *În ultima perioadă emoțiile tale au luat cel mai înalt vârf. Ce zici dacă astăzi vom merge într-o călătorie imaginară.*
- *Tot ce trebuie să faci e să te relaxezi și să ascuți atent vocea mea.*
- *Imaginează-ți un loc fermecător. Poate fi un loc unde ai mai fost sau unul imaginar.*
- *În acest loc te simți absolut calm.*
- *Imaginează-ți fiecare detaliu.*
- *Privește în jur. Ce vezi?*
- *Ascultă cu atenție. Auzi niște sunete venind de departe.*
- *Simți cum bate vântul sau briza mării.*
- *Acum ai puțin timp să fii în acest loc. Acesta este locul tău de odihnă.*
- *Ce îți spune corpul tău? Simți cum tot ce este în jurul tău îți aduce liniște și pace.*
- *Te simți atât de bine aici. Este ceea ce te face să te simți calm și împlinit.*
- *Aici ești tu și nimeni nu poate interveni unde te afli acum.*
- *În acest loc gândurile tale sunt concentrate la lucruri frumoase.*
- *Te simți sigur și plin de forțe.*
- *Acum aruncă o altă privire atentă la tot ce te înconjoară, respiră adânc și deschide ochii.*

Reflexie asupra exercițiului de relaxare.

Durata: 5-10 minute

Fiecare copil este invitat să se expună cu ceea ce a simțit în timpul acestui exercițiu, cum se simte după efectuarea lui și ce ar dori să ia cu el când pleacă de la ședință

4. **Tema pentru acasă** (vezi Ședința I și II)

5. **Reflexie asupra ședinței.** (vezi Ședința I)

Ședința XII

„La pescuit” Таранина Е. «Арт-терапия в работе с детьми»

Obiectiv: dezvoltarea abilităților de concentrare și control în situații de stres.

Durata: 10-15 minute.

Materiale: nasturi de diferite forme și culori, o baghetă cu sfoară și cârlig.

Desfășurarea activității: Copiilor li se propune o activitate de control a stărilor de stres, pe care ar putea să o facă și în afara ședințelor. Totodată, este o activitate ce eliberează de emoții negative. Într-un vas sunt așezați mai mulți nasturi de diferite forme și culori. Copiii sunt îndemnați să culegă din mulțimea nasturilor oricare îi reușește, apoi condițiile poate fi schimbate. Culege doar pe cei care îi plac. Se discută cu copiii în parte, despre cum a făcut această alegere și de ce a fost ghidat în alegerea sa. Ce sentimente îi trezește acest nasture și ce înseamnă pentru el că nu a reușit din prima să-l prindă în cârlig. Activitatea este una distractivă și ajută copiii să se descătușeze și să descopere lumea celorlalți copii.

1. „Cartonașe de coping”

Obiective:

- creșterea nivelului de siguranță;
- dezvoltarea abilităților de control.

Durata: 30-35 minute

Materiale: foi, creioane și alte materiale creative

Desfășurarea activității: Terapeutul propune copiilor crearea unor cartonașe imaginare care îl vor ajuta în situații de stress. Copiii sunt rugați să refelcteze asupra activităților din timpul ședințelor și să reprezinte în formă de desen, câteva acțiuni de ale sale în situațiile care îi pot trezi sentimente negative. Pentru început copiii vor împărți foaia în șase cadrane, iar în fiecare vor desena ceea ce pentru ei poate fi numita acțiune de apărare în situații neplăcute. Spre exemplu: folosind o cutie senzorială, admirând natura, ascultând muzică, voi suna ape cineva drag, etc.

Apoi copiii sunt îndemnați în dreptul fiecărei imagini să scrie câte un gând care îi va face mai puternici la moment, ca exemplu: „Sunt puternic”, „Nu sunt singur”, „Dețin control”, etc.

2. „Scrisoarea de felicitare”

Obiectivele activității:

- dezvoltarea unei imagini de sine sănătoase;
- stimularea încrederii în sine.

Durata: 25-30 minute.

Materiale: foi, creioane

Defășurarea activității: Copiii sunt rugați să-și scrie o scrisoare de felicitare pentru reușitele sale din ultima perioadă, cum se văd acum și care sunt aspirațiile lor. Sunt încurajați să descrie lumea sa interioară și calitățile pe care li-a descoperit în urma ședințelor de terapie. Este foarte important ca terapeutul să urmărească reacțiile copiilor pentru a putea evalua necesitățile acestora pentru următoarea perioadă.

3. Tema pentru acasă: Ultima ședință este la fel de importantă ca și prima. Copiii sunt informați că începând de azi ei vor fi cei care vor decide cum își vor gestiona trăirile interioare și cum vor acționa în anumite situații, aplicând tehnici învățate în cadrul ședințelor. Totodată, vor fi încurajat să-și noteze gândurile și emoțiile într-un caietel pe care îl vor decora pe placul lor. Terapeutul le va insufla încredere în forțele proprii.

4. Reflexie asupra ședinței: Fiecare copil este invitat să se expună referitor la ședințele la care a fost parte: *Ce a învățat? Ce i-a plăcut? Ce experiențe mai puțin i-au plăcut? Ce va lua cu el acasă?*

3.3. Concluzii la capitolul 3

Securitatea psihologică stă la baza formării personalității, iar capacitatea de rezistență a unui copil depinde de mai mulți factori atât externi, cât și interni. Un copil aflat în securitate psihologică se manifestă prin stabilitate emoțională, gândire critică, încredere și stimă de sine, cât și printr-o interacțiune sănătoasă cu mediul său.

Având în vedere conceptul de securitate psihologică, a apărut necesitatea implementării unui program de consolidare a securității psihologice la copii aflați în insecuritate psihologică, ca urmare a unor forme de abuz și neglijare.

Programul de consolidare experimentală psihoterapeutică colectivă, ar putea demonstra o potențială scădere a nivelului de stres și de consolidare a securității psihologice la copii. Datorită acestui program putem reduce nivelul de stres, copiii pot deveni mai echilibrați emoțional, fiind îmbunătățită relaționarea între copii, având în vedere activitățile propuse bazate pe dezvoltarea abilităților de comunicare cu ceilalți. Copiii vor învăța cum să-și gestioneze eficient emoțiile și cum să și le exprime corespunzător în diverse situații de stres în mediul lor de dezvoltare. Odată cu restabilirea controlului asupra emoțiilor, a fost posibilă reevaluarea priorităților și creșterea componentei personale.

Programul permite reducerea riscului de a dezvolta depresie din cauza abuzului, conștientizarea consecințelor abuzului și deprinderea unor abilități menite să dezvolte sentimentul de autoeficiență, autocontrol, autoprotecție și desigur sentimentul de realizare personală. Se face observat faptul că atât subiecții de gen feminin, cât și cei de gen masculin reevaluează propriul potențial în cadrul grupului din care fac parte, reflectă asupra realităților pe care le trăiesc acasă și la școală și setează noi scopuri și aspirații de viitor.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Prezenta cercetare a fost orientată spre studierea securității psihologice la copii, aceasta fiind de o importanță deosebită în dezvoltarea personalității și identificarea relației dintre trăsăturile de personalitate existente la copiii supuși unor forme de abuz și neglijare, cât și a nivelului de stres la care sunt expuși copiii în mediul de dezvoltare. Actualitatea și importanța temei a permis elaborarea programului de consolidare a securității psihologice la copii.

Analiza rezultatelor teoretice și experimentale ne permit să formulăm următoarele concluzii:

1. Securitatea psihologică în societatea modernă devine o nevoie principală a individului în interacțiunea sa cu lumea, cât și nevoia de protecție împotriva oricărui pericol. Sănătatea psihologică a individului își conturează necesitatea, datorită faptului că aceasta îi permite să facă față cu succes amenințărilor de mediu. Totodată insecuritatea psihologică este strâns legată de trăsăturile psihologice de personalitate a individului, astfel că o persoană se află în insecuritate psihologică, atunci când manifestă sentimente de frică, lipsă de sens și incertitudine. De aici rezultă că securitatea psihologică a persoanei îl constituie două aspecte importante, cum ar fi trăsăturile de personalitate și mediul cu care interacționează persoana.
2. Studiarea literaturii de specialitate ne-a permis să constatăm că există o diferență dintre securitatea psihologică a individului și siguranța acestuia. Am identificat că termenul de securitate psihologică se referă la o stare de echilibru în relația unei persoane cu sine și cu ceilalți și la atitudinea sa pozitivă față de lume. Astfel, putem menționa că securitatea psihologică se referă la o caracteristică integratoare a subiectului care reflectă gradul de satisfacere a nevoii sale de securitate și care poate să fie evaluat prin intensitatea pe care o are pentru individ experiența de bunăstare. Totodată, am descoperit termenul de siguranță psihologică, care îmbină în sine nevoia de securitate și stabilitate și presupune menținerea unui echilibru a mediului. Prin urmare, siguranța psihologică înseamnă existența anumitor condiții necesare vieții, dezvoltării și activității persoanei.
3. Am remarcat că securitatea psihologică are un impact deosebit asupra personalității începând încă din copilărie. Rolul principal în asigurarea securității psihologice a individului începe din familie, aceasta constituind mediul natural de viață al copilului, cu ajutorul căruia este asigurat sentimentul de protecție în interacțiunea sa cu lumea. La fel, am constatat că odată ce copilul interacționează cu mediul inconjurător, mediul școlar, la rândul său devine un factor important în dezvoltarea personalității copilului și asigurarea unui sentiment de securitate. Analiza literaturii a permis să identificăm legătura dintre securitatea psihologică a copilului și mediul care este lipsit de orice formă a abuzului și cum aceasta din urmă poate afecta echilibrul emoțional, iar la rândul său și interacțiunea copilului cu ceilalți. Astfel, putem menționa că experiențele copilului în mediul său de dezvoltare, au un rol important în dezvoltarea unei personalități echilibrate, capabile să facă față unor amenințări sau pericole în interacțiunea sa cu lumea.

4. S-a constatat că majoritatea copiilor manifestă nivel mediu sau înalt de securitate psihologică atât în familie 54,51% (nivel înalt), cât și în context școlar 52,09% (nivel înalt). Astfel putem concluziona că securitatea psihologică a copiilor pe diferențe de gen are același nivel de manifestare. Totodată, putem evidenția și faptul că, atât la fetele, cât și la băieții implicați în cadrul studiului, manifestă același nivel de securitate psihologică în mediul familial, care are o legătură directă cu securitatea în mediul școlar, copiii trăind aceleași sentimente cauzate de formele de abuz, neglijare în familie, cât și în context școlar. Am ajuns la concluzia că subiecții din același mediu pot experimenta diferit nivel de securitate, fiind determinată de particularitățile individuale a persoanei.
5. Conform obiectivelor propuse, am constatat că un procentaj mai mare dintre copiii supuși experimentului, au fost supuși unor forme de abuz (60%), iar 40% dintre subiecții experimentali nu au fost abuzați. La fel, am ajuns la concluzia că există diferențe semnificative de gen a copiilor abuzați și neabuzați, abuzul și neglijarea fiind mai des prezente în familiile unde cresc și se educă fete decât în familiile în care cresc și se educă băieții. Acest fapt, ne-a confirmat că existența abuzului și neglijării influențează direct securitatea psihologică a copiilor.
6. Aceeași observație se face valabilă și pentru nivelul de stres, care este la un nivel mai ridicat la fete decât la băieți. Respectiv, securitatea psihologică în mediul familial, cât și cel școlar are o legătură puternică cu nivelul de stres al copiilor și anume prin existența mai multor catalizatori ai stresului, cum ar fi, îngrijorările legate de teme, problemele cu prietenii, mersul la o nouă școală, problemele de acasă, gândurile negative despre sine, schimbările corporale prin care trec, etc. De aici, rezultă că fetele se simt în securitate psihologică mai scăzută decât băieții, atât în mediul familial, cât și în context școlar.
7. A fost identificată diferența semnificativă între *factorul de personalitate – expansivitate/nonexpansivitate* care indică faptul că atât fetele, cât și băieții supuși abuzului sunt mai taciturni, au tendința de a fi deprimați, au mai multă grijă la cum își exprimă emoțiile. Iar în ceea ce privește *factorul sentimentului de sine slab* putem menționa că subiecții abuzați au un autocontrol slab. Totodată, s-a observat că *factorul Thredia vs. Parmia* s-a înregistrat cu o diferență semnificativă, iar aceste valori ne vorbesc despre faptul că băieții au tendința de a fi ceva mai neliniștiți, mai frivoli, trăsătură inversă a fetelor fiind prudența și distanța. Acest fapt, ne confirmă că există o relație între securitatea psihologică și factorii de personalitate.
8. Securitatea psihologică a copiilor poate fi consolidată prin implementarea unui program complex de intervenție psihologică, ce poate contribui semnificativ formarea unei culturi de siguranță a copiilor, care va determina posibilitatea dezvoltării multilaterale în tipurile de activități ale copiilor, capacitatea de a identifica soluții și de a acționa independent și în siguranță în diferite situații ce prezintă pericol în mediul său de dezvoltare.
9. Programul de consolidare ar putea avea impact favorabil pentru formarea unei stări de echilibru și de gestionarea a emoțiilor copiilor, de unde reiese că nivelul securității psihologice poate fi determinat de bunăstarea interioară a copilului.

Recomandări:

- Există necesitatea studierii aprofundate în domeniul securității psihologice;
- Dezvoltarea unor programe de studiere și respectiv îmbunătățire a securității psihologice a copiilor în comun cu instituțiile unde aceștia studiază;
- Analiza riscurilor privind mediul de dezvoltare a copilului, mai ales cele unde se atestă că minorii au de suferit din cauza formelor de abuz și neglijare din partea statului/autorităților și dezvoltarea unor programe menite să îmbunătățească situația la nivel de țară;
- Tehnicile și metodele propuse în cadrul programului pot fi utilizate de către psihologi, profesori și asistenți sociali, implicați în procesul de formare și dezvoltare a personalității copilului, cât și pentru valorificarea resurselor copiilor abuzați.

BIBLIOGRAFIE

1. ADĂSCĂLIȚĂ, V., JOSANU, R., MOLDOVANU, I., EPOIAN, T. Prevenirea violenței în instituția de învățământ. Ghid metodologic. Chișinău. 2017. 120 p.
2. AINSWORTH, M. D. S. On security. Paper presented in the January 1988 meeting of attachment experts in Stony Brook. Stony Brook, NY, 1988, pg.19
3. ANTHONY, J. Urquiza. Cynthia Winn. Treatment for Abused and Neglected Children: Infancy to Age 18. Circle Solutions, Inc., McLean, VA, under subcontract No. HHS 105-89-1730. Disponibil: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/150756N-CJRS.pdf>
4. BAEVA, I.A., Bordovskaia N.V. The psychological safety of the educational environment and the psychological well-being of Russian secondary school pupils and teachers Disponibil: <https://doi.org/10.11621/pir.2015.0108>
5. BATOG, M. Modalități de intervenție psihologică în cazul tulburării postraumatice de stres la copii și adolescenți. Suport metodologic pentru psihologi școlari. Chișinău 2015 ISBN 978-9975-48-082-6
6. BIVOL, Aliona. Securitatea emoțională – trebuință psihosocială a bunăstării individuale. Academia „Ștefan cel Mare”. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/199-207_0.pdf.
7. BOLBOCEANU, Aglaida, Stările afective ale elevilor și securitatea psihologică. Univ-ers Pedagogic. Nr. 1 / 2014 / ISSN 1811-5470
8. BENGA Oana. Caracteristici dependente de dezvoltare, factori de risc vs. Reziliență, tipuri de psihopatologie și criterii diagnostice. 1, 2, 3... Pași în reabilitarea copilului care a suferit o traumă, ghid pentru terapeuți. Salvați copiii, 2009. ISBN 978-973-579-161-2
9. BELMONT, Judith A. 103 activități de grup: idei de tratament și strategii practice. Tr. de S. Grădinaru. București: Trei. 2015 - 221 p.
10. BESSEL A. van der Kolk. Editorial introduction: Child abuse & victimization. In: *Psychiatric Annals*, vol. 35, pp. 374-378, 2005.
11. BURCU, A. Piramida trebuințelor umane fundamentale. București: Ed. Fundației „Mercur”, 2003 În: <https://dokumen.tips/documents/piramida-trebuintelor-umane-fundamentale-aurelian-burcu.html>
12. BURNS, G. 101 povești vindecătoare pentru copii și adolescenți. Folosirea metaforelor. Tr. de C. Fulaș. București: TREI. 2011
13. CAMERON, W. B., McCormack T. C. Concepts of Security and Insecurity // *The American Journal of Sociology*. 1954. Vol. 59 (6). P. 556—564. In: <https://www.jstor.org/stable/2772598>
14. Copiii Moldovei = Дети Молдовы = Children of Moldova / Biroul Naț. de Statistică al Rep. Moldova; col. red.: Vitalie Valcov (preș) [et al.]. – Chișinău: S. n., 2017 (Tipogr. „Bons Offices”). – 250 p. ISBN 978-9975-87-225-6.
15. Centrul Național de Prevenire a Abuzului față de Copii. I Disponibil: <https://www.cnpac.md/wp-content/uploads/2021/06/Cazuri-asistate-CNPAC-2020.pdf>
16. CUTASEVICI, Angela. Considerații epistemologice asupra securității personale. Delimitarea educației pentru securitate personală ca obiect epistemic. In: *Acta et commentationes (Științe ale Educației)*. 2018, nr. 3(14), pp. 43-55. ISSN 1857-0623.

17. Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”). București: Ed. Univers Enciclopedic Gold, 2016.
18. Dicționar „American Psychological Association” (APA) In: <https://dictionary.apa.org/>
19. DIȚĂ, M. Securitatea psihologică și bunăstarea beneficiarilor asistențiali. Materialele conferinței științifice internaționale „Aspecte psihosociale ale securității psihologice și manifestările ei în plan social la copii” din 29 oct.2021. Chișinău 2021. ISBN 978-9975-46-564-9.
20. Date ale IGP privind cazurile de abuz față de copii/CNPAC. Disponibil: <https://www.cnpac.md/ro/statistica/date-ale-mai-privind-cazurile-de-abuz-fata-de-copii/>
21. DOROFEEV, Zinaida. Securitatea psihologică la adolescenți. In: *Aspecte psihosociale ale securității psihologice și manifestările ei în plan social la copii* . 29 octombrie 2021, Chișinău. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2021, pp. 78-83. ISBN 978-9975-46-564-9.
22. GĂIȘTEANU, Mihaela. Psihologia copilului, 2003 – 84p. Disponibil: <https://docplayer.net/43283284-Psihologia-copilului-mihaela-gaisteanu.html>
23. GHEORGHE, Florian, Mihaela Pușcaș. Abuzurile asupra copilului. Forme, motivație, consecințe. Disponibil: <https://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.5-6-2008/02-Puscas.pdf>
24. FLORIDA, Golu. Psihologia dezvoltării umane. Polirom 2015. p-344
25. Fenomenul violenței față de copii. Material suport în domeniul activităților de prevenire a violenței față de copii pentru cadre didactice, psihologi școlari și specialiști din DRÎTS elaborat de Centrul de Informare și Documentare privind Drepturile Copilului. Disponibil: https://drepturilecopilului.md/files/Material_suport_Fenomenul_violentei_fata_de_copii.pdf
26. HEIDI, Gerard Kaduson, Charles E. Schaefer, *101 Tehnici favorite ale terapiei prin joc*, Editura Trei, București 2020.
27. HOLDEVICI, Irina. Elemente de psihoterapie. Ediția a III-a. Editura ALL – 275 p.
28. HOLDEVICI, Irina. Psihoterapii de scurtă durată. București: Editura Trei, 2011. 514 p.
29. Hotărâre de Guvern Nr. 270 din 08-04-2014 Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=18619&lang=ro
30. IONESCU, Șerban. Copilul maltratat, mecanismele de apărare: teorie și aspect clinic. Trad. Andrei Paul -Corescu – Iași, Polirom, 2002 – 336 p. ISBN 973-683-943-5
31. JOHN E.B. Myers. Child Protection in America: Past, Present, and Future. Oxford Scholarship, April 2010. Doi:10.1093/acprof:oso/9780195169355.003.0006
32. KARI, Killen. Copilul maltratat: intervenții multidisciplinare. Eurobit 1998 – 456 p.
33. KAREN, Treisman. Instrumente de tehnici terapeutice creative. Editura Trei 2020 – 504 p.
34. LEUȚANU, Gabriela; Cucer, Angela. Calitatea vieții copiilor sub influența atașamentului și a stilului parental. In: *Aspecte psihosociale ale securității psihologice și manifestările ei în plan social la copii* . 29 octombrie 2021, Chișinău. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2021, pp. 22-37. ISBN 978-9975-46-564-9.

35. MATRAN, Tatiana; VÎRLAN, Maria. Prevenirea violenței școlare - condiție pentru securitatea psihologică a copiilor. In: *Aspecte psihosociale ale securității psihologice și manifestările ei în plan social la copii* . 29 octombrie 2021, Chișinău. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2021, pp. 234-241. ISBN 978-9975-46-564-9..
36. MĂDĂLINA, Constantin. Maltratarea copilului între cunoaștere și intervenție, Editura Lumen, 2004.
37. MIGHIU, Corina. Semne de recunoaștere a copilului abuzat. Consecințele abuzului asupra dezvoltării și integrării psiho - sociale a copilului. 1, 2, 3... Pași în reabilitarea copilului care a suferit o traumă, ghid pentru terapeuți. Salvați copiii, 2009. ISBN 978-973-579-161-2
38. MITROFAN, Iolanda. Psihoterapie. Editura SPER, București 2008. ISBN 978-973-8383-38-8 615.851
39. NOLTE, Dorothy Law, Copiii învață ceea ce trăiesc. Traducere: Luana stoica Educație care insuflă valori. Humanitas, București, 2012., ed. a 5 -a. ISBN 978-973-50-3568-6
40. NORBERT, Sillamy. Dicționar de psihologie, Larousse. Traducere Leonard Gavriliu. Editura Univers Enciclopedic. București 2000
41. OLĂRESCU, Valentina, VELEANOVICI Armand. Perspective psihosociale ale abuzului și neglijării copilului. Chișinău, 2015, p.68
42. PAUL, Popescu-Neveanu., Dicționar de psihologie, Editura Albatros, București, 1978
43. PAȘCA, Maria Dorina. Povestea Terapeutică. Editura Ardealul 2004 – 297 p.
44. POPESCU, Cristina. Locul securității psihologice în ierarhia valorică a tinerilor. În: Psihologie, Revista Științifico Practică. 2020, nr. 1-2, pp. 14-22. ISSN P 1857-2502. ISSN E 2537-6276
45. PETER, A. Levine. Cum îi ajutăm pe copii să facă față traumelor. București 2018 - 315p.
46. PETRE, Cristian. Afecțiuni și neglijare – experiențe cu rol instrumental pentru copil. Analiza succintă transdisciplinară. Managementul Intercultural, Volumul XV, Nr.3 (29), 2013, pp. 264-272
47. PERJAN, C. et all, Aspecte psihosociale ale securității psihologice : monografie / Sergiu Sanduleac, Elena Losii, Carolina Perjan, pag.240 ISBN 978-9975-3342-8-0.
48. Protecția copilului față de violență. Culegere de acte normative. Chișinău 2017 – 116 p.
49. Program de Reabilitare și Reintegrare a copiilor abuzați/supuși exploatarei sexuale. Centrul Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”. Chișinău 2016 – 92p. Disponibil: https://lastrada.md/files/resources/3/Progarm_Reabilitare_final_versiune_electronica.pdf
50. Psihosociologia relației copil – profesionist în domeniul social : Suport de curs : Instruirea specialiștilor din cadrul serviciilor sociale pentru copii în situație de risc și copiii separați de părinți – Chișinău 2016 (Tipogr. „Bons Offices”). – 272 p. ISBN 978-9975-87-079-5
51. Pașca Maria Dorina. Povestea terapeutică. Editura ARDEALUL, 2004.
52. ROBERT D. Friedberg, Jessica M. McClur, Jolene Hillwig Garcia. Trad. M. M Mihailaș. Tehnici de terapie cognitivă pentru copii și adolescenți. Editura ASCR 2013 – 3380 p. ISBN: 978-606-8244-70-9

53. ROTARU-SÎRBU, Natalia. Atașamentul femeilor abuzate în copilărie. In: *Aspecte psihosociale ale securității psihologice și manifestările ei în plan social la copii*. 29 octombrie 2021, Chișinău. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2021, pp. 84-91. ISBN 978-9975-46-564-9.
54. ROTARU-SÎRBU, Natalia; BOTA, Alexandra-Vasilena. Disciplinarea abuzivă și cauzele ei. In: *Preocupări contemporane ale științelor socio-umane*. Ediția 10, 5-6 decembrie 2019, Chișinău. Chișinău, 2019: „Print-Caro” SRL, 2019, pp. 357-362. ISBN 978-9975-3371-7-5.
55. ROTH-SZAMOSKOZI, M., Protecția copilului – dileme, concepții și metode. Cluj: Presa Univeristara Clujeana, 1999
56. SANDULEAC, S., PERJAN C. Culegere de teste pentru diagnosticarea securității psihologice.
57. SANDULEAC, S. et all, Aspecte psihosociale ale securității psihologice : monografie / Sergiu Sanduleac, Elena Losii, Carolina Perjan, pag.240 ISBN 978-9975-3342-8-0
58. SILAMY, N. – Dictionar de psihologie, Larousse, Bucuresti, Editura Univers Enciclopedic, 1996
59. VATAVU, Naiana. Artterapia, creatorul uman și sentimentul de măiestrie. Revista de terapii creativ - expresive și dezvoltare personală unificatoare, vol. 1, nr. 1, 2014
60. ZOTOVA, Olga Yu., KARAPETYAN Larisa V. Psychological security as the foundation of personal psychological well being (analytical review). *Psychology in Russia: State of the Art*. Volume 11, Issue 2, 2018. C. 100-113.
61. RUSNAC, Svetlana, GONȚA Victoria, CLIVADĂ Svetlana, ZMUNCILĂ Ludmila. Asistența psihologică a cazurilor de violență în familie. Program de diagnostic și reabilitare a victimei și abuzatorului. Chișinău, 2009 – 293 p. ISBN: 978-9975-4084-0-0
62. SUSAN Vivian Mangold. Protection, Privatization, and Profit in the Foster Care System. p.1302-1304. Disponibil: https://kb.osu.edu/bitstream/handle/1811/65016/OSLJ_V60N4_1295.pdf?sequence=1
63. ZUBENSCHI E., Zubenschi M. Influența securității psiho-emoționale în familie și manifestările comportamentale la copii. Materialele conferinței științifice internaționale „Aspecte psihosociale ale securității psihologice și manifestările ei în plan social la copii” din 29 oct.2021. Chișinău 2021. ISBN 978-9975-46-564-9.
64. WHO. Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence. Disponibil: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43499/9241594365_eng.pdf?sequence=1
65. БАЕВА, И.А., ГАЯЗОВА, Л.А. Психологическая безопасность личности и ценности подростков и молодежи. Психологическое благополучие | Psychological well-being 2020. Том. 25, № 6. С. 5–18 <https://doi.org/10.17759/pse.2020250601>
66. БАЕВА, И.А. Психологическая безопасность в образование, Санкт-Петербург, 2002 – 260 с.
67. БАЕВА, И.А., Семикин В.В. Безопасность образовательной среды, психологическая культура и психическое здоровье школьников // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. 2005 - №12. – С. 7–19. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bezopasnost-obrazovatelnoy-sredy-psihologicheskaya-kultura-i-psihicheskoe-zdorovie-shkolnikov> (vizitat 07.03.2022).
68. БЕДРИНА, В.В.; Личутин, А.В. Психологическая безопасность образовательной среды: формирование понятия, Журнал „Вестник практической психологии образования”, выпуск: №1(22) январь-март 2010., p. 18

69. БУРЛАКОВА, Н.С. Психическое развитие детей, переживших массовые бедствия: от изучения последствий к проектированию развития на основе культурно-исторического анализа. 2018 – №1(29). – С. 17–29. <https://doi.org/10.11621/npj.2018.0102>
70. ГОНЧАРОВА, О.В. Психологическая безопасность личности в экстремальных условиях. Современные исследования социальных проблем, *Modern Research of Social Problems*, №9(41), 2014 – С. 10. <https://doi.org/10.12731/2218-7405-2014-9-1>
71. ДОНЦОВ, А. И., Зотова О. Ю. Психологическая безопасность личности. Учебник и практикум для бакалавриата, специалитета и магистратуры. Издательство Юрайт, 2019. — 222 с. <https://cdn1.ozone.ru/s3/multimedia-5/6013374725.pdf>
72. ДОНЦОВ, А. И. Психологическая безопасность личности. 2019 – С. 219 https://studme.org/314018/psihologiya/psihologicheskaya_bezopasnost_lichnosti
73. ЕНИКОЛОПОВ С.Н. Психологические проблемы безопасности в школе // Материалы проекта «Образование, благополучие и развивающаяся экономика России, Бразилии и Южной Африки». URL: https://psyjournals.ru/edu_economy_wellbeing/issue/36278.shtml/
74. ЗАХАРОВА, Т. Н.; АНДРОСОВА, М. И. Психологическая безопасность образовательной среды обучающихся // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 26. – с. 67–70. – URL: <http://e-koncept.ru/2017/770714.htm>.
75. ЗОТОВА, О.Ю., Эмоциональная безопасность личности в контексте жизненного пути. Журнал научных публикаций, Дискусия, № 9(61), октябрь, 2015.
76. ЗОТОВА, О.Ю., Социально-психологическая безопасность личности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора психологических наук. Москва-2011 URL: https://new-dissert.ru/_avtoreferats/01005085850.pdf
77. КОРЕНКОВА, А. Ю. Психологическая безопасность образовательной среды. Тульский государственный педагогический университет им. Л.Н. Толстого г.Тула, Россия URL: <https://files.scienceforum.ru/pdf/2012/1450.pdf>
78. КОРЫТОВА, Г.С., ЗАКОТНОВА, Е.Ю. Психологическая безопасность и защищенность образовательной среды: факторы риска, угрозы и условия // Вестник ТГПУ. 2015. № 9 (162). С. 96–102. https://vestnik.tspu.edu.ru/files/vestnik/PDF/articles/korytova_g_s_96_102_9_162_2015.pdf
79. КРАСНЯНСКАЯ, Т.М., ТЫЛЕЦ, В.Г., Психологический анализ уровней безопасности человека. Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины, № 2 (95), 2016, с-7 URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/76001822.pdf>
80. КРЫЛОВСКАЯ, Е. Р. Управление временем как способ обеспечения психологической безопасности личности. ФГБОУ ВО «Сочинский государственный университет» Россия, г. Сочи. DOI: 10.15862/53MNNPK20-22
81. СОЛОМИН, В.П. Психологическая безопасность: Учебное пособие С. 144. URL: https://bookap.info/psywar/solomin_psihologicheskaya_bezopasnost/load/rtf.shtml
82. ПАЗУХИНА, С.В. Методы оценки психологической безопасности образовательной среды участниками педагогического процесса // Психологическое

- сопровождение безопасности образовательной среды школы в условиях внедрения новых образовательных и профессиональных стандартов. С. 31–36.
83. РОЩИН, С.К., Соснин В.А. Психологическая безопасность: Новый подход к безопасности человека, общества и государства URL: <https://indem.ru/PUBLICATION/TrudiFI/RM/6/S.RoshchinV.SosninPsychologicalSecurityRMv6S133-144.pdf>
 84. РЫЛЕЕВА, А.С. Кризисные периоды и состояния детей и подростков и пути их преодоления: учебное пособие. Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, с.2016. – 215
 85. ХАРЛАМЕНКОВА, Н. Е., Тарабрина Н. В., Психологическая безопасность личности. ИмPLICITная и EXPLICITная концепции. Издательство «Институт психологии РАН» Москва – 2017. С. 264.
 86. ТАРАНИНА, Е. Практикум по арт-терапия в работе с детьми. Киев 2018.- 256 с. ISBN 978-617-7453-66-5
 87. ТАРАРИНА, Е. Практикум по арт-терапии : шкатулка мастера : науч.-метод. пособ. Киев АСТАМИР-В, 2016. — 224 с. ISBN 978-617-7083-16-9
 88. Фирсова Е.В. Жестокое обращение с детьми: проблемы терминологии и классификации // Гуманитарные научные исследования. 2015. № 2 URL: <https://human.snauka.ru/2015/02/9840>
 89. ЭКСАКУСТО, Т.В. Проблема обеспечения социально-психологической безопасности личности // Российский психологический журнал. 2008. Т 5, № 3. С. 35-43.
 90. Raport de activitate, al Serviciului de asistență telefonică gratuită pentru copii 116 111. <https://telefonulcopilului.md/userfiles/Raport%20Telefonul%20Copilului%202021.pdf>

ANEXE

Anexa 1

„Jurnalul cufărului meu cu comori”

Notează gânduri sau desenează ceea ce ai trăit astăzi

<i>Întrebări</i>	<i>Răspunsuri</i>
1. Ce lucru pozitiv am făcu azi?	
2. Ce calități îmi pun în evidență acest lucru?	
3. Ce lucru pozitiv am remarcat la cei din jur?	
4. Ce lucru mi-a plăcut cel mai mult astăzi?	
5. Ce m-a făcut să zâmbesc astăzi?	
6. Ce moment mi-a plăcut astăzi și aș vrea să-l păstrez pentru totdeauna.	
7. În ce moment al zilei m-am simțit mândru(ă) de mine?	
8. Ce emoții pozitive am trăit astăzi?	
9. Ce vreau să păstrez pentru mâine?	
10. Gânduri bune pentru ziua de mâine...	

Anexa 2

CUM TE SIMȚI ASTĂZI?

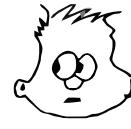
confuz

extaziat

vinovat

suspicios

nervos

frustrat

trist

speriat

fericit

dezgustat

rușinos

precaut

amețit

deprimat

optimist

îndrăgostit

plictisit

surprins

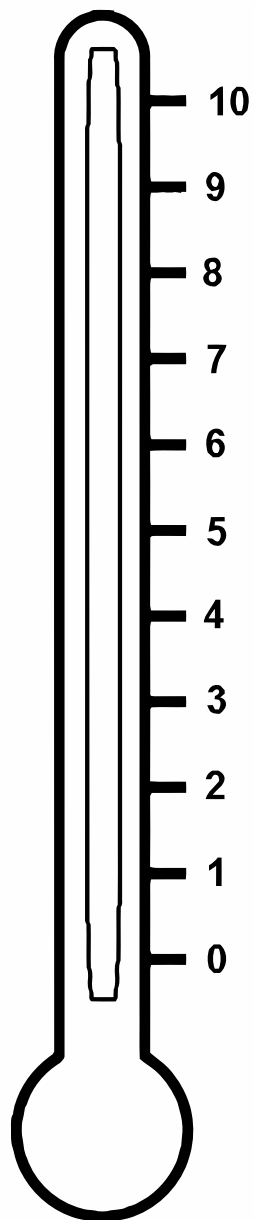
nerăbdător

timid

Anexa 3

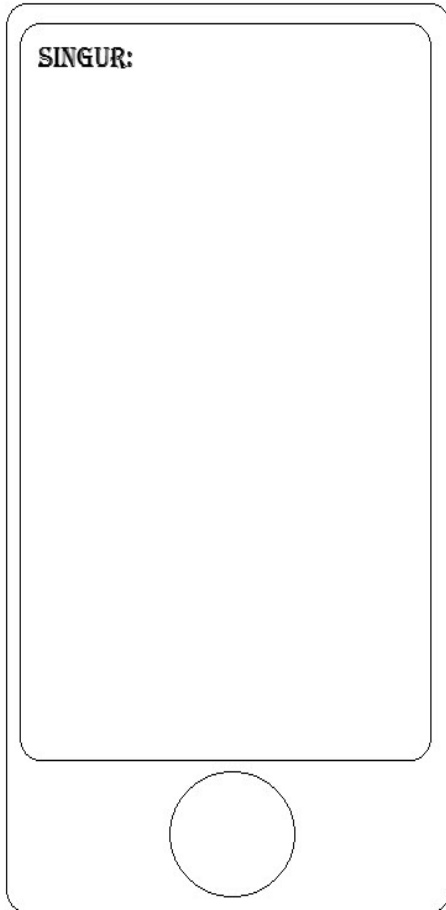
„Termometrul sentimentelor și acțiunilor”

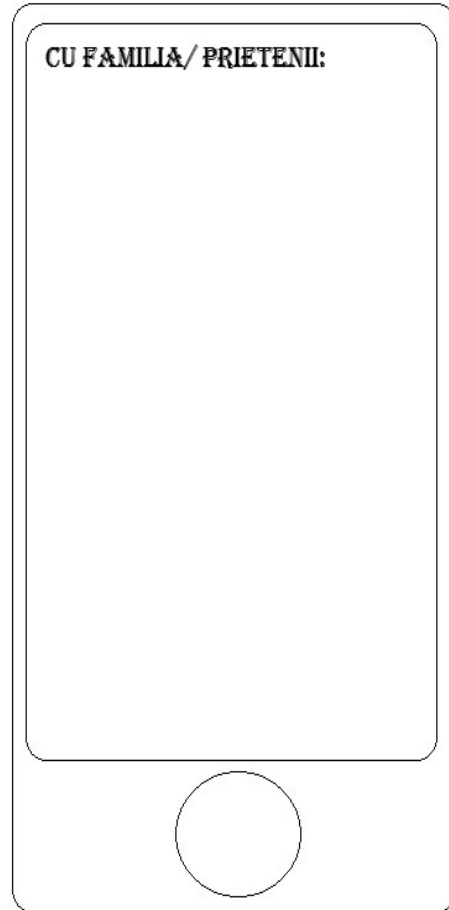
Anexa 4

Lista mea cu activități plăcute

SINGUR:

CU FAMILIA/ PRIETENII:

Anexa 5

Povestea terapeutică „Pasărea ingenioasă”

Am auzit, cândva, povestea unei păsări. Nu-mi amintesc ce fel de pasăre era, dar bănuiesc că putem s-o transformăm în orice fel de pasăre vrei. Ce fel de zburătoare ai vrea să fie?

Pasărea locuia pe un tărâm unde fusese o vară foarte lungă și secetoasă. Nu plouase de mult timp. Pământul era așa de uscat încât și roua de peste noapte se usca atât de repede de parcă ar fi fost absorbită de un burete. În consecință, biata pasăre nu băuse apă de foarte multă vreme. Îi era cu adevărat sete – atât de sete încât devenea mai slăbită cu fiecare zi care trecea.

Înspăimântată de faptul că nu mai putea trăi multă vreme fără apă, a zburat sus în aer, sperând să vadă un petic de apă undeva pe pământul pârjolit. A tot zburat și planat încercând să economisească energia cât mai mult posibil. Căuta apă datatoare de viață undeva pe tot acel pământ uscat. Îți poți imagina cât a fost de ușurată când a văzut soarele strălucind într-o pată de sol? Biata păsărică a planat în jos pentru a o cerceta. Acolo, într-un loc unde oamenii făceau picnicuri uneori, cineva lăsase în urmă un borcan de sticlă. Mai rămăsese pe fund destul cât pasărea să bea și să prindă puteri. Dar apoi a încremenit.

Borcanul era înalt, nivelul apei era scăzut și pasărea nu putea să-și bage ciocul suficient de adânc cât să bea. Realizând asta, i s-a făcut și mai sete. Apa o putea salva, dar nu putea ajunge la ea. Ce putea face biata pasăre? Privind borcanul cu disperare, pasărea a început să se gândească la nenumărate opțiuni. Putea să răstoarne borcanul, dar atunci apa s-ar fi vărsat și ar fi fost absorbită de pământul uscat înainte să aibă măcar o șansă de a bea. Poate dacă ținea buza borcanului în cioc, pasărea îl putea inclina destul cât apă să se ridice suficient, dar fără să se verse. Dar cum putea să țină borcanul exact în unghiul potrivit și să bea în același timp? Pasărea privi în jur. Nu avea cui să ceară ajutor. Era o problemă pe care trebuia să o rezolve singură.

De-aș avea un pai, s-a gândit pasărea, și asta i-a dat o idee bună. A căutat în jur un bețișor gol sau poate o frunză mai lungă pe care ar fi putut s-o răsucescă și să-i dea forma unui pai, dar, din nefericire, nu a găsit nimic cu excepția pietricelelor împrăștiate pe pământul uscat. Pasărea era scoasă din minți, avea în față ceea ce voia, dar nu putea ajunge până acolo. Nu era nimic sau nimeni în preajmă care să o ajute. Ce putea face?

Până la urmă s-a dat bătută, s-a ridicat fără putere în aer și a zburat mai departe căutând apă la care să aibă acces. Nu după mult timp, a ajuns la un mic iaz. Apa era noroioasă. Avea ea un gust ciudat, dar măcar era apă. Când pasărea s-a apropiat, o pereche de fălci uriașe au ieșit brusc din lac și zburătoarea abea a avut destulă energie cât să se înalțe înainte de a fi înghițită.

Minunat, s-a gândit, găsesc singura apă de aici și în ea locuiește un crocodil! Zburând pe deasupra iazului, a observat bălțuțele lăsate de crocodil pe maluri... și asta i-a dat o idee. Vezi tu, o fi fost ea o pasăre, dar nu avea un creier de potârniche. Când crocodilul sărise din apă, nivelul acesteia trebuia să fi scăzut. Când s-a scufundat la loc, nivelul a crescut. „Mulțumesc, crocodilule”, a strigat pasărea și s-a întors la borcan.

Ajungând acolo, a luat în cioc o pietricică și a pus-o în borcan. Nivelul apei s-a ridicat puțin, exact așa cum se întâmplase când crocodilul căzuse la loc în iaz. Pasărea a găsit altă pietricică pe care a aruncat-o în borcan. A adăugat treptat piatră după piatră în borcanul de sticlă, și treptat nivelul apei a crescut. Pe măsură ce fiecare pietricică era adăugată cu răbdare, apa se apropia din ce în ce mai mult de ciocul pasării; nu a durat mult până ce eforturile ei răbdătoare au fost răsplătite. Apa crescuse destul cât pasărea să bea și să se sature... și să zboare mai departe, fericită.

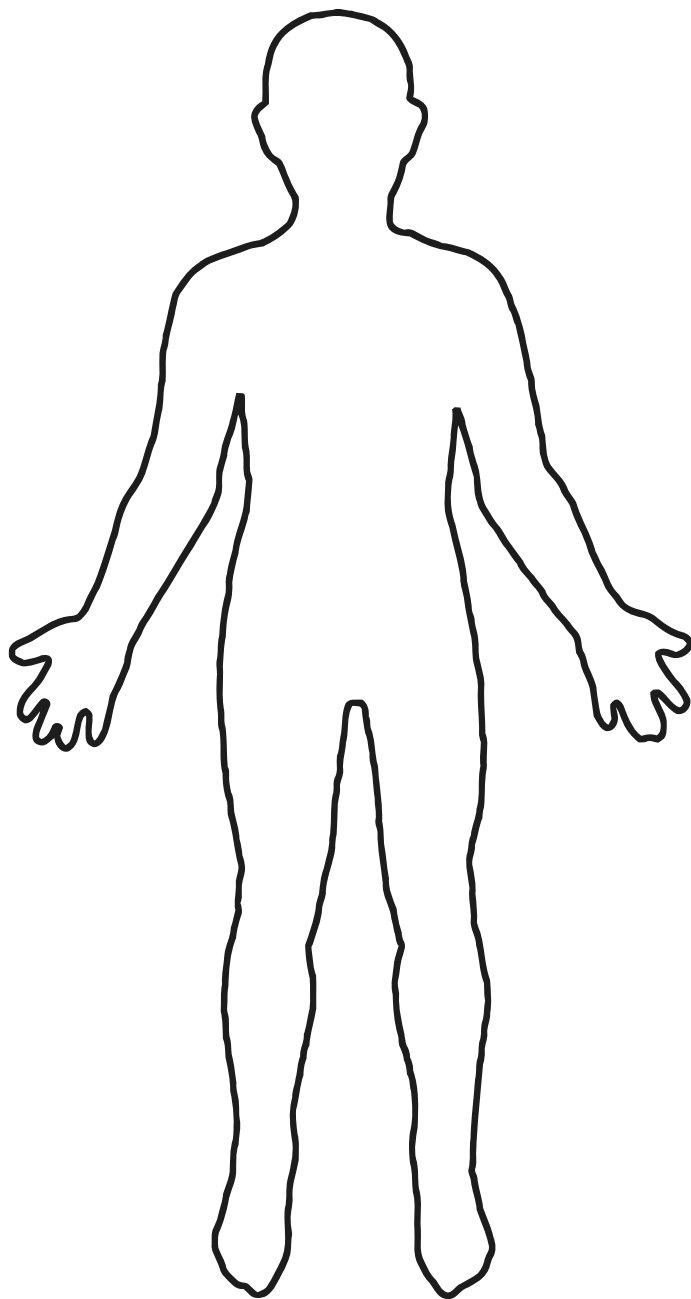
Anexa 6

„Explorarea sentimentului de siguranță”

<i>Sentimentul de „siguranță” este precum...</i>	
<i>Dacă aș da un nume sentimentului de „siguranță”, l-aș numi...</i>	
<i>Dacă sentimentul de „siguranță” ar fi o culoare, ar fi...</i>	
<i>Dacă sentimentul de „siguranță” ar fi o formă geometrică, ar fi...</i>	
<i>Dacă sentimentul de „siguranță” ar fi un animal, ar fi...</i>	
<i>Dacă sentimentul de „siguranță” ar fi un obiect/ lucru, ar fi...</i>	
<i>Dacă sentimentul de „siguranță” ar fi o persoană, ar fi...</i>	
<i>Dacă sentimentul de „siguranță” ar putea vorbi, ar spune...</i>	

Anexa 7

„Emoțiile din corpul meu”

Anexa 8

Poveste terapeutică “Elanul spre noi înălțimi”

A fost odată ca niciodată un pui de caracatiță care trăia în ape calde și puțin adânci, aproape de o plajă acoperită de nisip. Micuței caracatițe îi plăcea să-și înfășoare tentaculele pe lucruri și să se țină bine de ele. Putea să se agațe de un pește și să facă o călătorie de agrement. Putea să se agațe de o stâncă ce-i dădea senzația de soliditate și siguranță. Într-o zi, pe când micuța caracatiță era plecată pe afară să exploreze, a văzut o ancoră puternică și masivă sub un vapor. Imediat, caracatița și-a înfășurat tentaculele în jurul ancorei și s-a ținut bine. Apoi s-a întâmpnat ceva înfricoșător! Ancora a început să coboare, scufundându-se în ape mai adânci și mai reci unde caracatița nu mai fusese niciodată. Caracatiței nu-i plăcea, dar nu știa ce să facă. Cum crezi că ai proceda în locul puului de caracatiță? Te-ai ține de ancoră sau i-ai da drumul? Ei bine, caracatița s-a ținut bine până când, cu o bufnitură, ancora a aterizat pe fundul mării. Atunci s-a prins și mai tare. Era speriată și înfricoșată de acest loc ciudat și încă nu știa ce să facă. Chiar atunci a văzut un pește cu aspect prietenos înotând pe lângă ea cu o mișcare relaxată, blândă.

- Ajutor, a strigat caracatița. Mă poți ajuta?

- Da, te pot ajuta, a spus peștele. Ochii lui păreau buni și afectuoși. Dar, mai întâi, trebuie să te ajuți singură. Trebuie să dai drumul ancorei înainte ca eu să-ți pot arăta calea.

Nici acum, micuța caracatiță nu știa ce să facă. Ancora părea puternică. Dacă-i dădea drumul, avea să rămână singură în apă pe cont propriu. L-a privit pe pește. Peștele a dat din cap încurajator, și caracatița a început să-și desfacă ușor tentaculele, unul câte unul. A avea atâtea picioare sau brațe (căci un tentacul seamănă un pic cu amandouă) poate fi draguț dacă vrei să îmbrățișezi o persoană pe care o iubești, dar poate fi muncă grea dacă vrei să dai drumul la ceva. Ultimul s-a desfăcut cel mai greu. Simțea nevoia de a se mai agăța un pic, înainte de a-și face curajul de a se libera.

Peștele cel bun a așteptat, încurajând-o și felicitând-o. Când caracatița a dat drumul complet ancorei, peștele a spus blând: - Urmează – mă.

A înnotat înainte și înapoi, făcându-și treptat drum către apele luminoase și mai calde îndrumându-o pe caracatiță într-o cale ce-ar fi putut-o regăsi dacă ar fi ajuns din nou prinsă în adânc. Înotând, caracatița cea mică se simțea mai puternică și mai fericită. A prins ritmul peștelui și, o vreme au înnotat unul lângă altul. Nu mai era nevoie să-l urmeze. Din când în când, înota în față, preluând conducerea și croindu-și singură drum înainte. Nu mai avea senzația că „nu e în apele ei”. De fapt, fusese o adevărată aventură.

În curând, peștele a spus:

- Nu mai ai nevoie de mine. Poți înota cu putere singură, acum. Succes!

Caracatița i-a mulțumit peștelui și a continuat să înoate în sus. Apele continuau să se lumineze și să se încălzească. Lumina străpungea suprafața și strălucea în mare, iluminând galbenul, roșul și albastrul micilor pești care țâșneau în jurul coralului plin de culoare. Lucurile din jurul caracatiței păreau la fel ca înainte, dar acum ea se simțea diferită, mai puternică și mai încrezătoare. Atunci a făcut ceva ce caracatițele nu fac de obicei. A urcat pe plajă și s-a întins pe nisip, încălzindu-se la soare. Era bine să se relaxeze un timp și să nu facă nimic deosebit.

Caracatița cea mică s-a uitat la stâncile de calcar de la marginea plajei. Poate că începuse săi placă să se aventureze. Poate că a face ceva nou nu i se mai părea la fel de înfricoșător ca până atunci. Stâncile păreau tentate. Caracatița se întrebă cum ar fi fost să se urce în vârful lor. Cu grijă, și-a început ascensiunea spre vârf. Drumul nu era întotdeauna lin, dar micuța caracatiță continua, și, uau, ce sentiment când a ajuns în vârf! Dinspre ocean bătea o briză răcoroasă. La fel de natural de parcă ar fi făcut asta toată viața, caracatița și-a întins tentaculele ca pe niște aripi și a început să zboare pe briză. Se înălța în aer, trăind bucuria zborului. Privind în jos, caracatița a văzut oceanul dedesubtul ei. De acolo venise. Privind în sus, a văzut cerul albastru și senin. Într-acolo se îndrepta. Cine ar fi crezut că o caracatiță obișnuită putea să zboare la asemenea înălțimi?

Anexa 9**Chestionar de diagnosticare a securității psihologice la copii**

Data _____

Numele prenumele (abreviere) _____ Vârsta _____ Gen _____

Instrucțiune: Citiți cu atenție întrebările din Ancheta de mai jos și selectați variant care vi se potrivește.

Nr.	Subiecte ce se referă la securitatea în mediul familial	Corect	Adevărat	Probabil adevărat	Fals
1	Dacă apar probleme sau dificultăți personale, pot conta pe sprijin și ajutor din partea celor apropiați.				
2	În general rareori am emoții negative (frica, furie, resentimente) asociate cu familia, rudele cu prietenii, școală, sau alte medii.				
3	Consider că sunt protejat de ignorare, respingere, amenințări din partea celor din jur.				
4	Nu am dificultăți în a comunica cu cei din jur.				
5	Am ocazia să-mi exprim în mod deschis poziția, punctul de vedere indiferent cu cine nu aș comunica.				
6	Am întotdeauna ocazia să primesc sprijinul și ajutorul din partea celor din jur dacă există dificultăți.				
7	Am posibilitatea să refuz, să particip la activități care nu sunt interesante pentru mine.				
8	În familie, mă simt protejat de critici nejustificate din partea părinților.				
9	Dacă apar problem sau conflicte personale, pot primi ajutor în rezolvarea lor de la cei apropiați.				

Chestionar de diagnosticare a securității situaționale în contextual școlar

Nr.	Subiecte ce se referă la securitatea în mediul școlar	Corect	Adevărat	Probabil adevărat	Fals
1	Dacă apar probleme sau dificultăți personale, pot conta pe sprijin și ajutor din partea colegilor de clasă.				
2	La școală rareori am emoții negative (frica, furie, resentimente) asociate cu studiul, relații cu profesori, colegii de clasă.				
3	La școală sunt protejat de ignorare, respingere, amenințări din partea colegilor de școală.				
4	Nu am dificultăți în a comunica cu colegii mei de clasă.				
5	Am ocazia să-mi exprim în mod deschis poziția, punctul de vedere.				
6	Am întotdeauna ocazia să primesc sprijinul și asistența profesorilor dacă există dificultăți educaționale.				
7	Am posibilitatea să refuz, să particip la activități școlare care nu sunt interesante pentru mine.				
8	La școală, mă simt protejat de critici nejustificate din partea profesorilor.				
9	Dacă apar probleme sau conflicte personale, pot primi ajutor în rezolvarea lor de la profesori.				

Anexa 10**Scala pentru depistarea abuzului și a traumei**

Data _____

Numele prenumele (abreviere) _____ Vârsta _____ Gen _____

Acest chestionar încearcă să evalueze atmosfera generală de la tine de acasă și să surprindă ceea ce simți privitor la felul în care ai fost sau ești tratat de către părinți. Dacă nu ești crescut de părinții tăi naturali te rugăm să răspunzi gândindu-te la cei care te cresc. Dacă întrebarea se referă la ambii părinți, iar tu consideri că atitudinea lor este diferită, atunci răspunde luând în considerare comportamentul părintelui mai sever.

Răspunde bifând numărul ce corespunde următoarelor definiții:

0 = niciodată, 1 = rar, 2 = uneori, 3 = foarte des, 4 = totdeauna

NR.	Intrebari	Variante			
		<i>niciodata</i>	<i>rar</i>	<i>uneori</i>	<i>foarte des</i>
1	Părinții se distrează pe socoteala ta?	0	1	2	3
2	Ai căutat vreodată ajutor sau ai cerut sfaturi în afara familiei datorită problemelor de acasă?	0	1	2	3
3	Părinții tai își spun cuvinte grele unul altuia?	0	1	2	3
4	Trebuie să urmezi un regim de viață strict la tine în familie?	0	1	2	3
5	Când ești pedepsit, înțelegi care este motivul?	0	1	2	3
6	Când nu îndeplinești regulile casei ești pedepsit? (notează lângă table de câte ori ești pedepsit într-o săptămână sau luna)	0	1	2	3
7	Te simți nedorit sau neiubit îndeajuns?	0	1	2	3
8	Parintii tai te insulta și iti dau porecle?	0	1	2	3
9	S-a întâmplat ca cineva să atingă pe părțile tale intime fără voia ta?	0	1	2	3
10	Părinții tăi au multe conflicte între ei?	0	1	2	3
11	Părinții tai participa la activitățile tale școlare?	0	1	2	3
12	Ai fost sau ești pedepsit în modalități neobișnuite (ești legat sau închis undeva)?	0	1	2	3
13	Ai avut experiențe sexuale în copilărie despre care ti-e greu să vorbești?	0	1	2	3

ANEXE

14	Te-ai gândit vreodată că ai vrea să-ți parasesti familia și să trăiești cu o alta familie?	0	1	2	3
15	Ai fost bătut vreodată astfel incat sa ai nevoie de ingrijire?	0	1	2	3
16	Te-ai gandit vreodata serios ca ai vrea sa fugi de acasă?	0	1	2	3
17	Ai fost sau ești pedepsit prin bătaie?	0	1	2	3
18	Cand erai pedepsit ca și copil mai mic simteai pedeapsa ca fiind meritată?	0	1	2	3
19	Ca și copil mai mic ai simțit ca nu ești agreat de vreunul din părinții tai?	0	1	2	3
20	Cat de des se suparau cu adevărat părinții tai pe tine?	0	1	2	3
21	Ca și copil mai mic ai simțit ca la voi în familie violenta poate izbucni oricând?	0	1	2	3
22	Poți să aduci alți copii sau tineri la voi acasă?	0	1	2	3
23	Acasă te simți în siguranță?	0	1	2	3
24	Când ești pedepsit simți ca pedeapsa este în acord cu gravitatea faptei?	0	1	2	3
25	Părinții tai te critică mult?	0	1	2	3
26	Ti s-a intamplat sau ti se intampla ca drept pedeapsa san nu primești de mancare?	0	1	2	3
27	Erai lasat mult singur cand erai mic?	0	1	2	3
28	Părinții tai strigă la tine?	0	1	2	3
29	Ai fost vreodată supus unor acțiuni care ți se păreau indecente atunci când vreunul din părinții tai era sub influența alcoolului?	0	1	2	3
30	Simți nevoia sa ai pe cineva căruia să-i impartasești necazurile tale?	0	1	2	3
31	Cat de des ai fost lăsat singur acasa?	0	1	2	3
32	Te-au învinovățit părinții tai pentru lucruri pe care nu le-ai făcut?	0	1	2	3
33	Cat de des se intampla ca vreunul sau amandoi parintii tai sa bea?	0	1	2	3
34	Te-au bătut vreodată părinții tai cand nu te asteptai?	0	1	2	3
35	Copilaria ta, o consideri dificila?	0	1	2	3

Anexa 11**Scala de percepție a stresului**

Numele prenumele (diacritice) _____ Vârsta _____

Data _____

Liceul _____ Clasa _____

Înstrucțiune: mai jos sunt prezentate o serie de afirmații. Citiți-le pe rând, menționând în ce măsură se potrivește fiecare dintre ele cu starea dvs. din ultimele 6 luni. Marcați răspunsul dvs. cu unul dintre numerele de pe scala 1-4.

1 = aproape niciodată

2 = câteodată

3 = adeseori

4 = aproape întotdeauna

Nr.	Afirmații	Aproape niciodată	câteodată	adeseori	Aproape întotdeauna
1.	Mă simt odihnit.				
2.	Simt că sunt asaltat de prea multe cerințe.				
3.	Mă simt iritat și nemulțumit.				
4.	Am prea multe lucruri de făcut.				
5.	Mă simt izolat sau singur.				
6.	Mă aflu în situații conflictuale.				
7.	Fac lucruri care îmi plac cu adevărat.				
8.	Mă simt obosit.				
9.	Simt că nu mă pot descurca pentru a-mi atinge scopurile propuse.				
10.	Mă simt calm.				
11.	Am prea multe decizii de luat.				
12.	Mă simt frustrat.				
13.	Mă simt plin de energie.				
14.	Mă simt tensionat.				
15.	Problemele mi se adună cu grămada.				
16.	Mă simt deseori presat de timp.				
17.	Mă simt protejat și în siguranță.				
18.	Am multe necazuri.				
19.	Mă simt presat de cerințele altor persoane.				
20.	Mă simt descurajat.				
21.	Sunt mulțumit de mine însumi.				
22.	Mi-e teamă de viitor.				
23.	Fac multe lucruri pentru că trebuie să le fac și nu pentru că îmi plac.				
24.	Mă simt criticat și judecat.				
25.	Mă simt fără griji.				
26.	Mă simt epuizat mental.				
27.	Nu pot să mă relaxez.				
28.	Mă simt copleșit de responsabilități.				
29.	Am suficient timp pentru mine.				
30.	Mă simt sub presiunea ”termenilor fixe”.				

*Anexa 12***Chestionar 16 PF Cattell (Forma C)**

Numele prenumele (diacritice) _____ Vârsta _____

Data _____

Liceul _____ Clasa _____

Instrucțiuni: Va trebui să răspundeți la o serie de întrebări referitoare la dvs. Nu există răspuns "bun" sau "prost", fiecare individ este ceea ce este și există o mare varietate de portrete în domeniul personalității. Pentru ca acest postret al dvs. Să fie fidel răspundeți sincer și cu conștiințiozitate. Pentru fiecare întrebare puteți alege unul dintre cele trei răspunsuri. Dacă răspunsul pe care l-ați ales este "a" marcați cu o bifă căsuța din stânga, dacă ați ales răspunsul "b" marcați căuța din mijloc, iar dacă ați ales răspunsul "c", marcați căsuța din dreapta.

Te rog să completezi acest chestionar pe foaia de răspuns.

1. Cred, că memoria mea este mai bună acum decât înainte.
 - a. da
 - b. greu de spus
 - c. nu
2. Aș putea locui singur departe de oameni.
 - a. da
 - b. uneori
 - c. nu
3. Dacă aș zice, că cerul se află "jos" și că iarna e "cald", l-aș numi pe criminal.
 - a. bandit
 - b. nour
 - c. sfânt
4. Când merg la culcare eu
 - a. adorm repede
 - b. mediu
 - c. adorm greu.
5. Dacă aș conduce mașina pe șosea, unde sunt multe alte mașini, aș prefera
 - a. să dau drumul înainte mai multor mașini
 - b. nu știu
 - c. să depășesc toate mașinile ce merg înaintea mea.
6. În companii permit altora să glumească și să povestească diferite istorii.
 - a. da
 - b. uneori
 - c. nu

7. Important pentru mine ca tot ce mă înconjoară să nu fie dezordine.
 - a. corect
 - b. greu de spus
 - c. incorect
8. Majoritatea oamenilor cu care mă aflu în companie, fără îndoială sunt bcuroși să mă vadă.
 - a. da
 - b. uneori
 - c. nu
9. Mai degrabă m-aș ocupa cu
 - a. scrima și dansuri
 - b. mi-i greu să spun
 - c. luptă și baschet.
10. Mă amuză că ceea ce fac oamenii nu seamănă deloc cu ceea ce povestesc apoi despre aceasta.
 - a. da
 - b. uneori
 - c. nu
11. Citind despre o întâmplare eu mă interesez de toate amănunțele.
 - a. întotdeauna
 - b. uneori
 - c. rar
12. Când prietenii fac glume pe seama mea, de obicei râd împreună cu toți și nu mă supăr.
 - a. corect
 - b. nu știu
 - c. incorect
13. Dacă cineva este brutal cu mine pot uita repede acest fapt.
 - a. corect
 - b. nu știu
 - c. incorect
14. Îmi place mai mult să inventez noi metode de îndeplinire a unui lucru, decât să mă ghidez de metodele cunoscute, verificate.
 - a. corect
 - b. nu știu
 - c. incorect
15. Când îmi planific ceva prefer să fac acest lucru de sine stătător, fără ajutorul cuiva.
 - a. corect
 - b. uneori
 - c. nu
16. Cred că sunt mai puțin sensibil și ușor excitabil decât majoritatea oamenilor.
 - a. corect
 - b. îmi vine greu să spun
 - c. incorect

-
17. Mă enervează oamenii care nu pot lua repede decizii.
- corect
 - nu știu
 - incorect
18. Uneori, chiar dacă pentru puțin timp, îmi apărea totuși senzația de iritare față de părinții mei.
- da
 - nu
 - nu știu
19. Mai degrabă aș destăinui gândurile mele intime
- prietenilor mei cei mai buni
 - nu știu
 - zilnicului meu.
20. Cred că cuvântul contrar după sens opusului cuvântului "imprecis" – este
- neglient
 - minuțios
 - aproximativ.
21. Întotdeauna am suficientă energie când e nevoie.
- da
 - greu de spus
 - nu
22. Mai mult mă irită oamenii care
- cu glumele lor stupide fac oamenii să roșescă
 - mi-i gre să spun
 - îmi crează incomodități întârziind la întâlnirea stabilită.
23. Îmi place mult să invit musafiri și să-i distrez.
- corect
 - nu știu
 - incorect
24. Cred că
- nu tot lucrul trebuie făcut la fel de minuțios
 - greu de spus
 - orice lucru trebuie făcut minuțios.
25. Întotdeauna trebuie să înfrâng jena.
- da
 - posibil
 - nu
26. Prietenii mai des
- se sfătuiesc cu mine
 - fac și una și alta în egală măsură
 - îmi dau sfaturi.

-
27. Dacă amicul mă minte în chestii mărunte, mai degrabă prefer să mă prefac că nu am observat.
- da
 - uneori
 - nu
28. Îmi place prietenul
- interesul căruia are un caracter de lucru și practic
 - nu știu
 - care se deosebește prin opinii de viață bine gândite.
29. Nu pot asculta indiferent cum alte persoane spun idei opuse celor în care cred cu fermitate.
- corect
 - nu știu
 - incorect
30. Mă afectează faptele și greșelile mele trecute.
- da
 - nu știu
 - nu
31. Dacă la fel de bine aș putea face și una și alta atunci aș prefera.
- să joc șah
 - greu de spus
 - să joc golf
32. Îmi plac persoanele comunicabile, bune de companii.
- da
 - nu știu
 - nu
33. Sunt într-atât de atent și practic încât cu mine se întâmplă mai puține surprize neplăcute decât cu alți oameni.
- da
 - greu de spus
 - nu
34. Pot uita de îndatoririle și grijile mele când de asta am nevoie.
- da
 - uneori
 - nu
35. Îmi vine greu să recunosc că nu am dreptate.
- da
 - uneori
 - nu
36. La o întreprindere mi-ar fi mai interesant
- să lucrez cu mașini și mecanisme, să particip la producția de bază
 - greu de spus
 - să discut cu oamenii făcând lucruri obștești.

37. Care cuvânt nu are legătură cu altele două
- pisica
 - aproape
 - soare.
38. Ceea ce într-o măsură oarecare îmi distrage atenția
- mă irită
 - ceva mijlociu
 - nu mă deranjează deloc.
39. Dacă aş avea mulți bani atunci eu
- m-aş preocupa să nu stârnesc invidia altora față de mine.
 - nu știu
 - aş trăi fără ca să duc lipsa de ceva.
40. Ce mai mare pedeapsă pentru mine este
- lucru greu
 - nu știu
 - să stau închis în singurătate.
41. Oamenii trebuie într-o măsură mai mare decât acum, să ceară respectarea legilor morale.
- da
 - uneori
 - nu
42. Îmi spuneam ca copil fiind eram
- liniștit și iubeam să rămân singur
 - nu știu
 - vioi și alert.
43. Mi-at plăcea un lucru practic de zi cu zi cu diferite mașini și construcții.
- da
 - nu
 - nu știu
44. Cred că majoritatea martorilor spun adevărul chiar dacă aceste nu e simplu pentru ei.
- da
 - greu de spus
 - nu
45. Uneori nu mă hotărâsc să-mi traduc ideile în viață, deoarece îmi par irealizabile.
- corect
 - greu de spus
 - incorect
46. Mă stărui să râd de glume nu atât de tare cum o fac alți oameni.
- da
 - nu știu
 - incorect

-
47. Eu niciodată nu mă simt atât de nefericit, încât să-mi vină să plâng.
- corect
 - nu știu
 - incorect
48. Ascultând muzica eu primesc plăcere de la
- marșuri în interpretarea orchestrei militare
 - nu știu
 - solo la vioară.
49. Mai degrabă aș prefera să petrec două luni de vară
- la țară cu unu doi prieteni de-ai mei
 - îmi vine greu să spun
 - conducând un grup turistic în tabără.
50. Eforturile cheltuite pentru alcătuirea planului
- niciodată nu sunt în plus
 - greu de spus
 - nu merită.
51. Faptele și cuvintele negândite adresate mie de către prietenii mei nu mă supără și nu mă întristează.
- corect
 - nu știu
 - nu-i corect
52. Când totul îmi reușește consider că aceste lucruri sunt simple.
- întotdeauna
 - uneori
 - rareori
53. Mi degrabă aș prefera să lucrez
- în instituție, unde aș fi nevoit să conduc alte persoane și tot timpul să fiu printre ei
 - greu de spus
 - arhitect, care într-o cameră liniștită își creează proiectele.
54. Casa se referă la mine ca copacul la
- pădure
 - plantă
 - frunză.
55. Ceea ce fac nu-mi reușește.
- rare
 - uneori
 - deseori
56. În majoritatea lucrurilor eu
- prefer riscul
 - nu știu
 - prefer să acționez la sigur.

57. Probabil că mulți oameni consideră că eu prea mult vorbesc.
- mai degrabă e așa
 - nu știu
 - cred că nu
58. Mai mult îmi place omul
- cu multă minte chiar dacă nu este de nădejde și nepermanent
 - greu de spus
 - capacități medii, dar poate rezista ispitelor.
59. Iau decizii
- mai rapid ca alți oameni
 - nu știu
 - mai lent ca majoritatea oamenilor.
60. Mă impresionează
- măiestria și grația
 - greu de spus
 - puterea și forța.
61. Eu consider că sunt o persoană deschisă la colaborare.
- da
 - ceva mediu
 - nu
62. Mai miult prefer să discut cu persoane delicate, rafinate, decât cu directe și deschise.
- da
 - nu știu
 - nu
63. Eu prefer
- să rezolv singur problemele legate de mine
 - îmi vine greu să răspund
 - să mă consult cu prietenii mei.
64. Dacă omul nu-mi răspunde deodată după de i-a, spus ceva, atunci simt, cred că i-am spus vreo prostie.
- corect
 - nu știu
 - incorect
65. În anii de școală primesc mai multe cunoștințe de la
- lecții
 - greu de spus
 - citind cărți.
66. Evit lucrul obștesc și răspunderea legată de acesta.
- corect
 - uneori
 - incorect

-
67. Când întrebarea pe care trebuie s-o rezolv e foarte grea și cere de la mine mult efort eu mă strărui
- să mă ocup de altă întrebare
 - îmi vine greu să răspund
 - încă o dată încerc să rezolv această întrebare.
68. Îmi apar emoii puternice neliniștite, furie, explozii de râs, parcă fără nici o pricină.
- da
 - uneori
 - nu
69. Uneori gândesc mai rău ca de obicei.
- corect
 - nu știu
 - incorect
70. Îmi pare bine să fac omului un bine fiind de acord să stabilesc întâlnirea cu el în timpul comod pentru el chiar dacă asta nu-i comod pentru mine.
- da
 - uneori
 - nu
71. Cred că numărul corect, care trebuie să continue șirul 1, 2, 3, 6, 5, va fi
- 10
 - 5
 - 7
72. Uneori am acuze neprelungite de vomă și amețeli fără o cauză anumită.
- da
 - nu știu
 - nu
73. Prefer să refuz la comanda mea, decât să creez chelnerului deranj suplimentar.
- da
 - uneori
 - nu
74. Eu trăiesc cu ziua de azi în mai mare măsură, decât alți oameni.
- corect
 - greu de spus
 - incorect
75. la o serată îmi place
- să particip la o discuție interesantă
 - îmi vine greu să răspund
 - să mă uit cum se distrează lumea și pur și simplu să mă odihnesc singur.
76. Îmi expun părerea indiferent de ceea câte persoane pot s-o asculte.
- da
 - uneori
 - nu

-
77. Dacă aș putea să mă întorc în trecut, aș prefera să mă întâlnesc cu
- columb
 - nu știu
 - eminescu.
78. Trebuie să mă abțin de la ceea ce să rezolv problemele altora.
- da
 - uneori
 - nu
79. Lucrând la magazin aș prefera să
- aranjez vitrinile
 - mu știu
 - să fiu casier.
80. Dacă oamenii gândesc rău despre mine, nu încerc le modific părerea, continuu să mă comport cum cred de cuviință.
- da
 - greu de spus
 - nu
81. Dacă văd că vechiul meu prieten e distant cu mine și mă evită, eu de obicei
- deodată gândesc ”are dispoziție proastă”
 - nu știu
 - mă neliniștesc în privința faptei greșite pe care am comis-o.
82. Toate nenoocirile se întâmplă de la oamenii
- care încearcă să schimbe totul deși există metode satisfăcătoare de rezolvare a întrebărilor aceste
 - nu știu
 - care resping propunerile noi promițătoare.
83. Eu primesc plăcere povestind noutățile locale.
- da
 - uneori
 - nu
84. Oamenii punctuali exigenți nu se împacă cu mine.
- corect
 - uneori
 - incorect
85. Mi se pare că sunt mai puțin iritat decât majoritatea oamenilor.
- corect
 - uneori
 - incorect
86. Pot mai degrabă să nu iau în considerație pe alți oameni decât ei pe mine.
- corect
 - uneori
 - incorect

-
87. Se întâmplă cătoată dimineața nu vreau să vorbesc cu nimeni.
- deseori
 - uneori
 - incorect
88. Dacă acele ceasornicului se întâlnesc peste fiecare 65 de minute, măsurate după un ceas fix, atunci acest ceas.
- rămâne în urmă
 - merge repede
 - se grăbește
89. Mă plictisesc
- desori
 - uneori
 - rareori
90. Oamenii spun că îmi place să fac totul după metoda mea originală.
- corect
 - uneori
 - incorect
91. Consider că trebuie evitate emoțiile de prisos pentru că sunt dăunătoare.
- da
 - uneori
 - nu
92. Acasă în timpul liber eu
- vorbesc și mă odihnesc
 - îmi vine greu să răspund
 - mă ocup cu lucruri interesante pentru mine.
93. Am o atitudine timidă și atentă față de stabilirea relațiilor cu persoane necunoscute.
- da
 - uneori
 - nu
94. Consider că ceea ce oamenii spun prin versuri mai precis ar fi exprimat prin poză.
- da
 - uneori
 - nu
95. Bănuiesc că oamenii cu care sunt în relații de prietenie pot deveni neprieteni în spațele meu.
- da în majoritatea cazurilor
 - uneori
 - nu
96. Cred că chiar și cele mai dramatice evenimente peste un an nu mai lasă nici-o urmă în sufletul meu.
- da
 - uneori
 - nu

97. Cred că ar fi mai interesant să fiu
- naturalist, să lucrez cu plantele
 - nu știu
 - agent de asigurări.
98. Sunt supus fricii fără pricină și dezgust față de anumite lucruri, de exemplu, față de anumite lucruri, de exemplu, față de unele animale, locuri.
- da
 - uneori
 - nu
99. Îmi place să reflectez despre aceea cum poate fi îmbunătățită lumea.
- da
 - greu de spus
 - nu
100. Prefer jocurile
- unde trebuie să joci în echipă sau ai un partener
 - nu știu
 - unde fiecare joacă pentru sine.
101. Noaptea visez vise fantastice sau lipsite de sens.
- da
 - uneori
 - nu
102. Dacă rămâi acasă singur peste un timp simt neliniște și frică.
- da
 - uneori
 - nu
103. Pot prin atitudinea mea prietenească să induc lumea în eroare, deșe înt-adevăr ei n-o plac.
- da
 - uneori
 - nu
104. Care cuvânt nu se referă la acele două
- a gândi
 - a vedea
 - a auzi.
105. Dacă mam mării este sora tatălui lui Alexandru, atunci cine este Alexandru față de tatăl Mariei?
- verișor
 - nepot
 - unchi

Anexa 13

Foia de răspuns 16 PF Cattel (Forma C)

Numele prenumele (diacritice) _____ Vârsta _____ Data _____
 Liceul _____ Clasa _____

	a.	b.	c.	a.	b.	c.	a.	b.	c.	a.	b.	c.	a.	b.	c.	Rezultat	
1.			18.			35.			52.			69.			86.	103.	MD
2.			19.			36.			53.			70.			87.	104.	A
3.			20.			37.			54.			71.			88.	105.	B
4.			21.			38.			55.			72.			89.	-	C
5.			22.			39.			56.			73.			90.	-	E
6.			23.			40.			57.			74.			91.	-	F
7.			24.			41.			58.			75.			92.	-	G
8.			25.			42.			59.			76.			93.	-	H
9.			26.			43.			60.			77.			94.	-	I
10.			27.			44.			61.			78.			95.	-	L
11.			28.			45.			62.			79.			96.	-	M
12.			29.			46.			63.			80.			97.	-	N
13.			30.			47.			64.			81.			98.	-	O
14.			31.			48.			65.			82.			99.	-	Q1
15.			32.			49.			66.			83.			100.	-	Q2
16.			33.			50.			67.			84.			101.	-	Q3
17.			34.			51.			68.			85.			102.	-	Q4

Anexa 14

		Descriptive Statistics									
		N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Variance	Skewness		Kurtosis	
		Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error
Gen	72	1,0	2,0	1,500	,5035	,254	,000	,283	-2,058	,559	
Vârsta	72	11,0	15,0	13,125	1,1375	1,294	-,016	,283	-,594	,559	
Clasa	72	6,0	9,0	7,167	,9494	,901	,570	,283	-,475	,559	
Securitatea_în mediul familial	72	9,0	34,0	19,375	5,0083	25,083	,098	,283	-,149	,559	
Securitate_în context școlar	72	10,0	32,0	19,431	5,8643	34,389	,379	,283	-,711	,559	
Pedeapsa fizică	72	,0	13,0	1,986	3,1689	10,042	2,075	,283	3,510	,559	
Abuz sexual	72	,0	5,0	1,431	1,5907	2,530	,811	,283	-,635	,559	
Neglijare	72	1,0	29,0	10,222	6,8139	46,429	1,006	,283	,271	,559	
Nivelul de stres	72	33,0	116,0	60,764	16,7008	278,915	,647	,283	,864	,559	
MD	72	3,0	9,0	5,361	1,2368	1,530	,191	,283	-,015	,559	
A	72	1,0	9,0	4,736	2,4321	5,915	,226	,283	-1,073	,559	
B	72	,0	10,0	5,083	3,4057	11,599	,054	,283	-1,483	,559	
C	72	2,0	10,0	4,819	1,8102	3,277	,468	,283	-,043	,559	
E	72	2,0	10,0	6,181	1,6301	2,657	-,380	,283	-,170	,559	
F	72	3,0	10,0	6,278	1,7298	2,992	,094	,283	-,772	,559	
G	72	1,0	10,0	5,194	2,1272	4,525	-,063	,283	-,206	,559	
H	72	1,0	8,0	3,875	1,7028	2,900	,324	,283	-,173	,559	
I	72	1,0	9,0	4,319	1,8601	3,460	,003	,283	-,544	,559	
L	72	1,0	10,0	7,486	2,3134	5,352	-1,207	,283	,882	,559	
M	72	1,0	10,0	5,472	2,2074	4,872	,184	,283	-,452	,559	
N	72	3,0	10,0	6,389	1,6830	2,833	-,003	,283	-,577	,559	
O	72	1,0	10,0	6,542	2,3131	5,350	-,578	,283	-,007	,559	
Q1	72	1,0	8,0	3,431	2,1416	4,587	,373	,283	-1,316	,559	
Q2	72	1,0	10,0	6,083	2,1013	4,415	-,225	,283	-,272	,559	
Q3	72	2,0	9,0	5,139	1,5319	2,347	,098	,283	-,417	,559	
Q4	72	3,0	10,0	6,403	1,4108	1,990	-,787	,283	1,075	,559	
Valid N (listwise)	72										

	Securitatea_ în mediul familial	Securitate_ în context școlar	Pedeap- sa fizică	Abuz- sexu- al	Negji- jare	Nivelul de stres	MD	A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4
Secu- Pearson	1	,617**	-,675**	-,295**	-,664**	-,395**	,069	,130	,097	,143	-,093	-,147	,076	,139	-,111	-,004	,209	-,123	-,070	,316**	,059	,417**	-,149
rita_ Correla- tion																							
în Sig. (2-tai- me- led) N	72	,000	,000	,012	,000	,001	,566	,278	,416	,232	,437	,217	,524	,243	,352	,975	,078	,304	,559	,007	,625	,000	,211
fami- lial	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72
Secu- Pearson	,617**	1	-,395**	-,262**	-,516**	-,437**	,252	,395**	-,113	,124	-,105	-,158	-,009	,097	-,112	-,108	,061	,044	-,066	,230	-,067	,280**	-,210
rita_ Correla- tion																							
con- Sig. (2-tai- text led) șco- lar	,000	72	,001	,026	,000	,000	,033	,001	,347	,299	,378	,186	,940	,417	,348	,366	,609	,713	,580	,052	,576	,017	,076
N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72
Pe- Pearson	-,675**	-,395**	1	,429**	,727**	,424**	-,002	-,055	-,230	-,047	,240	,175	-,150	-,123	,240	-,009	-,237	,030	,072	-,169	-,144	-,319**	,089
deap- Correla- sa tion																							
fizică Sig. (2-tai- led) N	,000	,001	,000	,000	,000	,000	,985	,644	,052	,694	,042	,140	,208	,303	,043	,942	,045	,802	,547	,155	,229	,006	,455
Abuz Pearson	-,295**	-,262**	,429**	1	,581**	,325**	-,087	-,229	-,038	-,056	,198	,181	-,083	-,073	,210	-,084	-,099	-,074	-,110	-,142	,035	-,169	,041
sexu- Correla- tion																							
Sig. (2-tai- led) N	,012	,026	,000	,000	,000	,005	,466	,053	,752	,642	,096	,128	,486	,540	,077	,481	,409	,537	,357	,234	,767	,155	,733
Ne- Pearson	-,664**	-,516**	,727**	,581**	1	,621**	-,028	-,168	-,074	,189	,180	,260	,031	-,194	,133	-,009	-,185	-,021	,097	-,202	-,136	-,362**	,269
glija- Correla- tion																							
Sig. (2-tai- led) N	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,815	,158	,535	,113	,130	,027	,796	,102	,265	,942	,120	,860	,419	,089	,254	,002	,022
N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72

ANEXE

Nive- Pearson lul de Correla- tion Sig. (2-tai- led) N	-,395** 72	-,437** 72	,424** 72	,325** 72	,621** 72	1 72	,068 72	-,178 72	-,051 72	-,238* 72	,093 72	,191 72	,121 72	-,122 72	,037 72	,173 72	-,137 72	-,135 72	,227 72	-,125 72	-,046 72	-,289* 72	,304** 72
MD Pearson Correla- tion Sig. (2-tai- led) N	,069 72	,252* 72	-,002 72	-,087 72	-,028 72	,068 72	1 72	,238* 72	-,191 72	,055 72	,114 72	-,094 72	-,075 72	-,052 72	,151 72	-,225 72	-,053 72	-,116 72	,128 72	,127 72	-,131 72	-,153 72	-,157 72
A Pearson Correla- tion Sig. (2-tai- led) N	,130 72	,395** 72	-,055 72	-,229 72	-,168 72	-,178 72	,238* 72	1 72	-,213 72	,027 72	-,009 72	,289* 72	,059 72	,111 72	,153 72	-,415** 72	,034 72	-,150 72	-,067 72	-,021 72	-,045 72	,131 72	-,293* 72
B Pearson Correla- tion Sig. (2-tai- led) N	,097 72	-,113 72	-,230 72	-,038 72	-,074 72	-,051 72	-,191 72	-,213 72	1 72	-,039 72	-,038 72	-,064 72	,153 72	,043 72	-,107 72	,181 72	,070 72	,188 72	-,106 72	,136 72	,160 72	,246* 72	-,101 72
C Pearson Correla- tion Sig. (2-tai- led) N	,143 72	,124 72	-,047 72	-,056 72	-,189 72	-,238* 72	,055 72	,027 72	-,039 72	1 72	,083 72	-,060 72	-,155 72	,189 72	-,129 72	-,170 72	-,200 72	-,069 72	-,239* 72	,169 72	,004 72	,136 72	-,092 72
E Pearson Correla- tion Sig. (2-tai- led) N	-,093 72	-,105 72	,240 72	,198 72	,180 72	,093 72	,114 72	-,009 72	-,038 72	,083 72	1 72	,127 72	-,018 72	,186 72	,157 72	-,117 72	,195 72	,010 72	-,052 72	,127 72	,000 72	-,179 72	-,118 72
F Pearson Correla- tion Sig. (2-tai- led) N	-,147 72	-,158 72	,175 72	,181 72	,260* 72	,191 72	-,094 72	,289* 72	-,064 72	,127 72	,060 72	,127 72	,031 72	,031 72	,178 72	-,161 72	-,039 72	-,294* 72	-,197 72	-,173 72	-,154 72	-,057 72	-,018 72

ANEXE

G	Pearson Correlation	,076	-,009	-,150	-,083	,031	,121	-,075	,059	,153	-,155	-,018	,253	1	,096	,002	,101	,214	-,084	,219	,074	-,253	,225	-,144
	Sig. (2-tailed)	,524	,940	,208	,486	,796	,313	,530	,622	,199	,193	,878	,032	,421	,988	,400	,071	,481	,065	,536	,032	,057	,228	
	N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72
H	Pearson Correlation	,139	,097	-,123	-,073	-,194	-,122	-,052	,111	,043	,189	,186	,031	,096	1	-,187	-,320	-,243	-,263	-,025	,247	-,115	,066	,139
	Sig. (2-tailed)	,243	,417	,303	,540	,102	,308	,665	,353	,719	,112	,118	,796	,421	,115	,006	,040	,026	,832	,037	,336	,581	,246	
	N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72
I	Pearson Correlation	-,111	-,112	,240	,210	,133	,037	,151	,153	-,107	-,129	,157	,178	,002	-,187	1	-,112	,265	,081	,031	,014	-,259	,142	-,173
	Sig. (2-tailed)	,352	,348	,043	,077	,265	,758	,205	,200	,373	,280	,187	,135	,988	,115	,349	,025	,498	,795	,904	,028	,233	,146	
	N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72
L	Pearson Correlation	-,004	-,108	-,009	-,084	-,009	,173	-,225	-,415	,181	-,170	-,117	-,161	,101	-,320	-,112	1	,120	,128	,295	-,356	,116	,179	,116
	Sig. (2-tailed)	,975	,366	,942	,481	,942	,147	,058	,000	,129	,152	,328	,177	,400	,006	,349	,316	,284	,012	,002	,002	,331	,132	,331
	N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72
M	Pearson Correlation	,209	,061	-,237	-,099	-,185	-,137	-,053	,034	,070	-,200	,195	-,039	,214	-,243	,265	,120	1	,253	,076	,216	,037	,289	-,220
	Sig. (2-tailed)	,078	,609	,045	,409	,120	,252	,658	,777	,561	,091	,100	,748	,071	,040	,025	,316	,032	,525	,069	,758	,014	,063	
	N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72
N	Pearson Correlation	-,123	,044	,030	-,074	-,021	-,135	-,116	-,150	,188	-,069	,010	-,294	-,084	-,263	,081	,128	,253	1	,039	-,016	-,009	,110	-,108
	Sig. (2-tailed)	,304	,713	,802	,537	,860	,258	,333	,208	,113	,564	,934	,012	,481	,026	,498	,284	,032	,744	,895	,938	,358	,365	
	N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72
O	Pearson Correlation	-,070	-,066	,072	-,110	,097	,227	,128	-,067	-,106	-,239	-,052	-,197	,219	-,025	,031	,295	,076	,039	1	-,079	-,125	-,022	,329
	Sig. (2-tailed)	,559	,580	,547	,357	,419	,055	,285	,577	,376	,043	,662	,098	,065	,832	,795	,012	,525	,744	,509	,294	,858	,005	
	N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72

Q1	Pearson Correlation	,316**	,230	-,169	-,142	-,202	-,125	,127	-,021	,136	,169	,127	-,173	,074	,247	,014	-,356*	,216	-,016	-,079	1	-,036	,102	-,082
	Sig. (2-tailed)	,007	,052	,155	,234	,089	,297	,289	,860	,255	,155	,289	,145	,536	,037	,904	,002	,069	,895	,509		,762	,395	,496
	N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72
Q2	Pearson Correlation	,059	-,067	-,144	,035	-,136	-,046	-,131	-,045	,160	,004	,000	-,154	-,253*	-,115	-,259*	,116	,037	-,009	-,125	-,036	1	,066	-,221
	Sig. (2-tailed)	,625	,576	,229	,767	,254	,704	,273	,706	,178	,973	,998	,197	,032	,336	,028	,331	,758	,938	,294	,762		,580	,063
	N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72
Q3	Pearson Correlation	,417**	,280*	-,319**	-,169	-,362**	-,289*	-,153	,131	,246*	,136	-,179	-,057	,225	,066	,142	,179	,289*	,110	-,022	,102	,066	1	-,528**
	Sig. (2-tailed)	,000	,017	,006	,155	,002	,014	,199	,273	,037	,254	,132	,633	,057	,581	,233	,132	,014	,358	,858	,395	,580		,000
	N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72
Q4	Pearson Correlation	-,149	-,210	,089	,041	,269*	,304**	-,157	-,293*	-,101	-,092	-,118	-,018	-,144	,139	-,173	,116	-,220	-,108	,329**	-,082	-,221	-,528**	1
	Sig. (2-tailed)	,211	,076	,455	,733	,022	,010	,187	,013	,399	,440	,324	,883	,228	,246	,146	,331	,063	,365	,005	,496	,063		,000
	N	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72	72

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

*Anexa 16***Group Statistics**

	Gen	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Securitatea_În mediul familial	f	36	18,750	5,6688	,9448
	m	36	20,000	4,2359	,7060
Securitate_În context școlar	f	36	18,194	5,6103	,9350
	m	36	20,667	5,9281	,9880
Pedeapsa fizică	f	36	2,750	3,8794	,6466
	m	36	1,222	2,0299	,3383
Abuz sexual	f	36	2,083	1,7134	,2856
	m	36	,778	1,1492	,1915
Neglijare	f	36	13,611	7,5452	1,2575
	m	36	6,833	3,6917	,6153
Nivelul de stres	f	36	65,778	17,8759	2,9793
	m	36	55,750	13,9476	2,3246
MD	f	36	5,361	,9900	,1650
	m	36	5,361	1,4571	,2428
A	f	36	4,500	2,5242	,4207
	m	36	4,972	2,3481	,3913
B	f	36	4,722	3,5263	,5877
	m	36	5,444	3,2902	,5484
C	f	36	4,583	1,5376	,2563
	m	36	5,056	2,0416	,3403
E	f	36	6,083	1,7134	,2856
	m	36	6,278	1,5604	,2601
F	f	36	6,389	1,7284	,2881
	m	36	6,167	1,7485	,2914
G	f	36	5,556	2,1440	,3573
	m	36	4,833	2,0771	,3462
H	f	36	3,472	1,7645	,2941
	m	36	4,278	1,5604	,2601
I	f	36	4,722	1,7826	,2971
	m	36	3,917	1,8727	,3121
L	f	36	7,472	2,4318	,4053
	m	36	7,500	2,2233	,3705
M	f	36	5,361	2,0997	,3499
	m	36	5,583	2,3345	,3891
N	f	36	6,389	1,7933	,2989
	m	36	6,389	1,5906	,2651
O	f	36	7,194	2,3400	,3900
	m	36	5,889	2,1217	,3536
Q1	f	36	3,333	2,2678	,3780
	m	36	3,528	2,0352	,3392
Q2	f	36	5,944	2,1104	,3517
	m	36	6,222	2,1127	,3521
Q3	f	36	5,167	1,6301	,2717
	m	36	5,111	1,4497	,2416
Q4	f	36	6,417	1,5000	,2500
	m	36	6,389	1,3369	,2228

Independent Samples Test

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means							
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference		
								Lower	Upper	
Securitatea_În mediul familial	3,352	,071	-1,060	70	,293	-1,2500	1,1794	-3,6023	1,1023	
			-1,060	64,795	,293	-1,2500	1,1794	-3,6056	1,1056	
Securitate_În context școlar	,306	,582	-1,817	70	,073	-2,4722	1,3603	-5,1853	,2409	
			-1,817	69,788	,073	-2,4722	1,3603	-5,1855	,2410	
Pedeapsa fizică	15,464	,000	2,094	70	,040	1,5278	,7297	,0724	2,9832	
			2,094	52,829	,041	1,5278	,7297	,0640	2,9916	
Abuz sexual	10,596	,002	3,797	70	,000	1,3056	,3438	,6198	1,9913	
			3,797	61,190	,000	1,3056	,3438	,6180	1,9931	
Neglijare	21,939	,000	4,841	70	,000	6,7778	1,4000	3,9856	9,5700	
			4,841	50,849	,000	6,7778	1,4000	3,9670	9,5886	
Nivelul de stres	,311	,579	2,654	70	,010	10,0278	3,7789	2,4910	17,5646	
			2,654	66,092	,010	10,0278	3,7789	2,4831	17,5724	
MD	6,153	,016	,000	70	1,000	,0000	,2936	-,5856	,5856	
			,000	61,640	1,000	,0000	,2936	-,5870	,5870	
A	,438	,510	-,822	70	,414	-,4722	,5746	-1,6182	,6737	
			-,822	69,637	,414	-,4722	,5746	-1,6183	,6738	
B	,084	,772	-,898	70	,372	-,7222	,8038	-2,3254	,8809	
			-,898	69,666	,372	-,7222	,8038	-2,3255	,8811	
C	3,374	,070	-1,109	70	,271	-,4722	,4260	-1,3218	,3774	
			-1,109	65,040	,272	-,4722	,4260	-1,3230	,3785	
E	,175	,677	-,503	70	,616	-,1944	,3862	-,9648	,5759	
			-,503	69,397	,616	-,1944	,3862	-,9649	,5760	

ANEXE

F	Equal variances assumed	,069	,794	,542	70	,589	,2222	,4098	-,5950	1,0395
	Equal variances not assumed			,542	69,991	,589	,2222	,4098	-,5950	1,0395
G	Equal variances assumed	,079	,779	1,452	70	,151	,7222	,4975	-,2701	1,7145
	Equal variances not assumed			1,452	69,930	,151	,7222	,4975	-,2701	1,7145
H	Equal variances assumed	,895	,347	-2,052	70	,044	-,8056	,3926	-1,5885	-,0226
	Equal variances not assumed			-2,052	68,968	,044	-,8056	,3926	-1,5887	-,0224
I	Equal variances assumed	,456	,502	1,869	70	,066	,8056	,4309	-,0539	1,6650
	Equal variances not assumed			1,869	69,830	,066	,8056	,4309	-,0539	1,6650
L	Equal variances assumed	,578	,450	-,051	70	,960	-,0278	,5491	-1,1230	1,0675
	Equal variances not assumed			-,051	69,445	,960	-,0278	,5491	-1,1232	1,0676
M	Equal variances assumed	,296	,588	-,425	70	,672	-,2222	,5233	-1,2659	,8215
	Equal variances not assumed			-,425	69,228	,672	-,2222	,5233	-1,2661	,8217
N	Equal variances assumed	,524	,472	,000	70	1,000	,0000	,3995	-,7968	,7968
	Equal variances not assumed			,000	69,017	1,000	,0000	,3995	-,7970	,7970
O	Equal variances assumed	,399	,530	2,480	70	,016	1,3056	,5264	,2556	2,3555
	Equal variances not assumed			2,480	69,339	,016	1,3056	,5264	,2554	2,3557
Q1	Equal variances assumed	,296	,588	-,383	70	,703	-,1944	,5079	-1,2073	,8184
	Equal variances not assumed			-,383	69,196	,703	-,1944	,5079	-1,2075	,8186
Q2	Equal variances assumed	,007	,936	-,558	70	,579	-,2778	,4977	-1,2704	,7149
	Equal variances not assumed			-,558	70,000	,579	-,2778	,4977	-1,2704	,7149
Q3	Equal variances assumed	,021	,885	,153	70	,879	,0556	,3636	-,6696	,7807
	Equal variances not assumed			,153	69,059	,879	,0556	,3636	-,6697	,7809
Q4	Equal variances assumed	,478	,492	,083	70	,934	,0278	,3349	-,6401	,6957
	Equal variances not assumed			,083	69,093	,934	,0278	,3349	-,6403	,6958

Anexa 18

Ranks				
	neglijare	N	Mean Rank	Sum of Ranks
În mediul familial	nu	43	46,98	2020,00
	da	29	20,97	608,00
	Total	72		
În context școlar	nu	43	44,31	1905,50
	da	29	24,91	722,50
	Total	72		
Nivelul de stres	nu	43	27,28	1173,00
	da	29	50,17	1455,00
	Total	72		

Anexa 19

Test Statistics^a			
	În mediul familial	În context școlar	Nivelul de stres
Mann-Whitney U	173,000	287,500	227,000
Wilcoxon W	608,000	722,500	1173,000
Z	-5,188	-3,866	-4,555
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000

a. Grouping Variable: neglijare

Anexa 20**Mann-Whitney Test**

Ranks				
	abuz emotional	N	Mean Rank	Sum of Ranks
În mediul familial	nu	52	40,73	2118,00
	da	20	25,50	510,00
	Total	72		
În context școlar	nu	52	40,73	2118,00
	da	20	25,50	510,00
	Total	72		
Nivelul de stres	nu	52	31,84	1655,50
	da	20	48,63	972,50
	Total	72		

Anexa 21

Test Statistics^a			
	În mediul familial	În context școlar	Nivelul de stres
Mann-Whitney U	300,000	300,000	277,500
Wilcoxon W	510,000	510,000	1655,500
Z	-2,774	-2,772	-3,050
Asymp. Sig. (2-tailed)	,006	,006	,002

a. Grouping Variable: abuz emotional

Anexa 22**Mann-Whitney Test**

		Ranks		
	pedeapsa fizica	N	Mean Rank	Sum of Ranks
În mediul familial	nu	65	39,95	2597,00
	da	7	4,43	31,00
	Total	72		
În context școlar	nu	65	38,87	2526,50
	da	7	14,50	101,50
	Total	72		
Nivelul de stres	nu	65	34,55	2245,50
	da	7	54,64	382,50
	Total	72		

Anexa 23

Test Statistics ^a			
	În mediul familial	În context școlar	Nivelul de stres
Mann-Whitney U	3,000	73,500	100,500
Wilcoxon W	31,000	101,500	2245,500
Z	-4,280	-2,933	-2,415
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000	,003	,016

a. Grouping Variable: pedeapsa fizica

Anexa 24**Mann-Whitney Test**

		Ranks		
	pedeapsa fizica	N	Mean Rank	Sum of Ranks
MD	nu	65	36,32	2361,00
	da	7	38,14	267,00
	Total	72		
A	nu	65	36,67	2383,50
	da	7	34,93	244,50
	Total	72		
B	nu	65	37,69	2450,00
	da	7	25,43	178,00
	Total	72		
C	nu	65	36,40	2366,00
	da	7	37,43	262,00
	Total	72		
E	nu	65	35,65	2317,00
	da	7	44,43	311,00
	Total	72		
F	nu	65	35,40	2301,00
	da	7	46,71	327,00
	Total	72		

ANEXE

G	nu da Total	65 7 72	37,11 30,86	2412,00 216,00
H	nu da Total	65 7 72	37,00 31,86	2405,00 223,00
I	nu da Total	65 7 72	35,08 49,71	2280,00 348,00
L	nu da Total	65 7 72	36,69 34,71	2385,00 243,00
M	nu da Total	65 7 72	37,94 23,14	2466,00 162,00
N	nu da Total	65 7 72	36,70 34,64	2385,50 242,50
O	nu da Total	65 7 72	36,42 37,29	2367,00 261,00
Q1	nu da Total	65 7 72	37,18 30,21	2416,50 211,50
Q2	nu da Total	65 7 72	37,78 24,64	2455,50 172,50
Q3	nu da Total	65 7 72	37,66 25,71	2448,00 180,00
Q4	nu da Total	65 7 72	36,39 37,50	2365,50 262,50

Anexa 26
Mann-Whitney Test

Ranks

	neglijare	N	Mean Rank	Sum of Ranks
MD	nu da Total	43 29 72	36,50 36,50	1569,50 1058,50
A	nu da Total	43 29 72	39,22 32,47	1686,50 941,50
B	nu da Total	43 29 72	39,78 31,64	1710,50 917,50
C	nu da Total	43 29 72	40,47 30,62	1740,00 888,00
E	nu da Total	43 29 72	34,09 40,07	1466,00 1162,00

ANEXE

F	nu da Total	43 29 72	32,58 42,31	1401,00 1227,00
G	nu da Total	43 29 72	34,94 38,81	1502,50 1125,50
H	nu da Total	43 29 72	39,47 32,10	1697,00 931,00
I	nu da Total	43 29 72	34,64 39,26	1489,50 1138,50
L	nu da Total	43 29 72	36,05 37,17	1550,00 1078,00
M	nu da Total	43 29 72	39,09 32,66	1681,00 947,00
N	nu da Total	43 29 72	36,98 35,79	1590,00 1038,00
O	nu da Total	43 29 72	34,70 39,17	1492,00 1136,00
Q1	nu da Total	43 29 72	41,70 28,79	1793,00 835,00
Q2	nu da Total	43 29 72	38,87 32,98	1671,50 956,50
Q3	nu da Total	43 29 72	44,14 25,17	1898,00 730,00
Q4	nu da Total	43 29 72	30,52 45,36	1312,50 1315,50

Anexa 28

Mann-Whitney Test

		Ranks		
	abuz emotional	N	Mean Rank	Sum of Ranks
MD	nu da Total	52 20 72	37,35 34,30	1942,00 686,00
A	nu da Total	52 20 72	37,89 32,88	1970,50 657,50
B	nu da Total	52 20 72	37,15 34,80	1932,00 696,00
C	nu da Total	52 20 72	35,65 38,70	1854,00 774,00
E	nu da Total	52 20 72	34,71 41,15	1805,00 823,00

ANEXE

F	nu da Total	52 20 72	34,29 42,25	1783,00 845,00
G	nu da Total	52 20 72	34,88 40,73	1813,50 814,50
H	nu da Total	52 20 72	38,93 30,18	2024,50 603,50
I	nu da Total	52 20 72	35,16 39,98	1828,50 799,50
L	nu da Total	52 20 72	35,09 40,18	1824,50 803,50
M	nu da Total	52 20 72	38,91 30,23	2023,50 604,50
N	nu da Total	52 20 72	36,09 37,58	1876,50 751,50
O	nu da Total	52 20 72	34,39 41,98	1788,50 839,50
Q1	nu da Total	52 20 72	38,69 30,80	2012,00 616,00
Q2	nu da Total	52 20 72	36,96 35,30	1922,00 706,00
Q3	nu da Total	52 20 72	37,28 34,48	1938,50 689,50
Q4	nu da Total	52 20 72	35,45 39,23	1843,50 784,50

Anexa 30**Ranks**

	abuzat/neabuzat	N	Mean Rank	Sum of Ranks
MD	nu da Total	29 43 72	35,45 37,21	1028,00 1600,00
A	nu da Total	29 43 72	36,48 36,51	1058,00 1570,00
B	nu da Total	29 43 72	39,76 34,30	1153,00 1475,00
C	nu da Total	29 43 72	41,81 32,92	1212,50 1415,50
E	nu da Total	29 43 72	33,59 38,47	974,00 1654,00
F	nu da Total	29 43 72	30,16 40,78	874,50 1753,50
G	nu da Total	29 43 72	32,98 38,87	956,50 1671,50
H	nu da Total	29 43 72	38,24 35,33	1109,00 1519,00

ANEXE

I	nu	29	33,88	982,50
	da	43	38,27	1645,50
	Total	72		
L	nu	29	38,48	1116,00
	da	43	35,16	1512,00
	Total	72		
M	nu	29	39,67	1150,50
	da	43	34,36	1477,50
	Total	72		
N	nu	29	39,36	1141,50
	da	43	34,57	1486,50
	Total	72		
O	nu	29	35,36	1025,50
	da	43	37,27	1602,50
	Total	72		
Q1	nu	29	43,02	1247,50
	da	43	32,10	1380,50
	Total	72		
Q2	nu	29	37,09	1075,50
	da	43	36,10	1552,50
	Total	72		
Q3	nu	29	42,67	1237,50
	da	43	32,34	1390,50
	Total	72		
Q4	nu	29	33,50	971,50
	da	43	38,52	1656,50
	Total	72		

Anexa 32**Ranks**

	abuzat/neabuzat	N	Mean Rank	Sum of Ranks
În mediul familial	nu	29	48,36	1402,50
	da	43	28,50	1225,50
	Total	72		
În context școlar	nu	29	45,88	1330,50
	da	43	30,17	1297,50
	Total	72		
Nivelul de stres	nu	29	25,33	734,50
	da	43	44,03	1893,50
	Total	72		

Anexa 33**Test Statistics^a**

	În mediul familial	În context școlar	Nivelul de stres
Mann-Whitney U	279,500	351,500	299,500
Wilcoxon W	1225,500	1297,500	734,500
Z	-3,961	-3,130	-3,722
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000	,002	,000

a. Grouping Variable: **abuzat/neabuzat**

Anexa 34**Statistics**

		Clasa	pedeapsa fizica	neglijare	abuz emotional
N	Valid	72	72	72	72
	Missing	0	0	0	0

Anexa 35**Frequency Table****pedeapsa fizica**

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nu	65	90,3	90,3	90,3
	da	7	9,7	9,7	100,0
	Total	72	100,0	100,0	

Anexa 36**neglijare**

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nu	43	59,7	59,7	59,7
	da	29	40,3	40,3	100,0
	Total	72	100,0	100,0	

Anexa 37**abuz emotional**

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nu	52	72,2	72,2	72,2
	da	20	27,8	27,8	100,0
	Total	72	100,0	100,0	

Anexa 38**abuzat/neabuzat**

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nu	29	40,3	40,3	40,3
	da	43	59,7	59,7	100,0
	Total	72	100,0	100,0	

Anexa 25

Test Statistics^a

	MD	A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4
Mann-Whitney U	216,000	216,500	150,000	221,000	172,000	156,000	188,000	195,000	135,000	215,000	134,000	214,500	222,000	183,500	144,500	152,000	220,500
Wilcoxon W	2361,000	244,500	178,000	2366,000	2317,000	2301,000	216,000	223,000	2280,000	243,000	162,000	242,500	2367,000	211,500	172,500	180,000	2365,500
Z	,225	-,211	-1,493	-,125	-1,076	-1,379	-,766	-,629	-1,785	-,243	-1,798	-,252	-,106	-,852	-1,606	-1,476	-,138
Asymp. Sig. (2-tailed)	,822	,833	,135	,900	,282	,168	,444	,529	,074	,808	,072	,801	,916	,394	,108	,140	,890

a. Grouping Variable: pedepsa fizica

Anexa 29

Test Statistics^a

	MD	A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4
Mann-Whitney U	476,000	447,500	486,000	476,000	427,000	405,000	435,500	393,500	450,500	446,500	394,500	498,500	410,500	406,000	496,000	479,500	465,500
Wilcoxon W	686,000	657,500	696,000	1854,000	1805,000	1783,000	1813,500	603,500	1828,500	1824,500	604,500	1876,500	1788,500	616,000	706,000	689,500	1843,500
Z	-,570	-,921	-,433	-,561	-1,193	-1,467	-1,084	-1,619	-,887	-,943	-1,596	-,275	-1,391	-1,460	-,307	-,524	-,710
Asymp. Sig. (2-tailed)	,569	,357	,665	,575	,233	,142	,278	,105	,375	,345	,110	,783	,164	,144	,759	,601	,478

a. Grouping Variable: abuz emotional

Anexa 27

Test Statistics^a

	MD	A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4
Mann-Whitney U	623,500	506,500	482,500	453,000	520,000	455,000	556,500	496,000	543,500	604,000	512,000	603,000	546,000	400,000	521,500	295,000	366,500
Wilcoxon W	1058,500	941,500	917,500	888,000	1466,000	1401,000	1502,500	931,000	1489,500	1550,000	947,000	1038,000	1492,000	835,000	956,500	730,000	1312,500
Z	-,000	-1,357	-1,641	-1,985	-1,212	-1,963	-,785	-1,491	-,932	-,229	-1,295	-,240	-,899	-2,613	-1,192	-3,878	-3,058
Asymp. Sig. (2-tailed)	1,000	,175	,101	,047	,225	,050	,432	,136	,351	,819	,195	,810	,369	,009	,233	,000	,002

a. Grouping Variable: neghijare

Anexa 31

Test Statistics^a

	MD	A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4
Mann-Whitney U	593,000	623,000	529,000	469,500	539,000	439,500	521,500	573,000	547,500	566,000	531,500	540,500	590,500	434,500	606,500	444,500	536,500
Wilcoxon W	1028,000	1058,000	1475,000	1415,500	974,000	874,500	956,500	1519,000	982,500	1512,000	1477,500	1486,500	1025,500	1380,500	1552,500	1390,500	971,500
Z	-,361	-,006	-1,100	-1,195	-,990	-2,144	-1,195	-,590	-,886	-,674	-1,069	-,971	-,383	-2,210	-,199	-2,113	-1,035
Asymp. Sig. (2-tailed)	,718	,995	,271	,073	,322	,032	,232	,555	,376	,500	,285	,332	,702	,027	,843	,035	,301

a. Grouping Variable: abuzat/neabuzat

Anexa 39

		Descriptive Statistics									
		N Statistic	Minimum Statistic	Maximum Statistic	Mean Statistic	Std. Deviation Statistic	Variance Statistic	Skewness Statistic	Std. Error Statistic	Kurtosis Statistic	Std. Error Statistic
abuzat/neabuzat		29	1,0	2,0	1,690	,4708	,222	-,865	,434	-1,349	,845
nu		29	11,0	15,0	12,655	1,0782	1,163	,026	,434	-,549	,845
Vârsta		29	6,0	9,0	6,793	,7736	,599	,883	,434	,908	,845
Clasa		29	16,0	28,0	22,000	3,1848	10,143	,100	,434	-,771	,845
În mediul familial		29	11,0	32,0	21,931	5,4637	29,852	-,081	,434	-,206	,845
În context școlar		29	,0	2,0	,448	,5724	,328	,829	,434	-,256	,845
Pedeapsa fizică		29	,0	2,0	,310	,6038	,365	1,853	,434	2,524	,845
Abuz sexual		29	1,0	8,0	4,862	1,9035	3,623	-,256	,434	-,299	,845
Neglijare		29	33,0	82,0	52,207	14,0950	198,670	,618	,434	-,393	,845
Nivelul de stres		29	3,0	7,0	5,276	1,2217	1,493	-,067	,434	-,881	,845
MD		29	1,0	9,0	4,724	2,4333	5,921	-,006	,434	-1,237	,845
A		29	,0	10,0	5,655	3,3517	11,234	-,221	,434	-1,306	,845
B		29	3,0	10,0	5,345	1,9324	3,734	,556	,434	-,199	,845
C		29	2,0	8,0	5,862	1,7672	3,123	-,610	,434	-,493	,845
E		29	3,0	9,0	5,724	1,5788	2,493	,140	,434	-,730	,845
F		29	1,0	9,0	4,931	1,9808	3,924	,132	,434	-,089	,845
G		29	1,0	8,0	4,000	1,5353	2,357	,382	,434	,426	,845
H		29	1,0	7,0	4,034	1,9362	3,749	-,179	,434	-1,118	,845
I		29	4,0	10,0	7,966	1,5920	2,534	-,909	,434	,600	,845
L		29	1,0	10,0	5,828	2,4359	5,933	-,056	,434	-,948	,845
M		29	3,0	9,0	6,621	1,6348	2,672	-,125	,434	-,647	,845
N		29	1,0	10,0	6,379	2,3363	5,458	-,748	,434	,313	,845
O		29	1,0	8,0	4,000	1,9821	3,929	,177	,434	-1,245	,845
Q1		29	1,0	10,0	6,138	1,8269	3,337	-,483	,434	1,297	,845
Q2		29	3,0	8,0	5,586	1,4020	1,966	-,273	,434	-,806	,845
Q3		29	3,0	8,0	6,276	1,3065	1,707	-,760	,434	1,097	,845
Q4		29	,00	,00	,0000	,0000	,000
pedeapsa fizica		29	,00	,00	,0000	,0000	,000
neglijare		29	,00	,00	,0000	,0000	,000
abuz emotional		29	,00	,00	,0000	,0000	,000
abuzat/neabuzat		29	,00	,00	,0000	,0000	,000
Valid N (listwise)		29									

ANEXE

da	Gen	43	1,0	2,0	1,372	,4891	,239	,549	,361	-1,784	,709
	Vârsta	43	11,0	15,0	13,442	1,0758	1,157	-,023	,361	-,757	,709
	Clasa	43	6,0	9,0	7,419	,9816	,963	,318	,361	-,860	,709
	În mediul familial	43	9,0	34,0	17,605	5,2605	27,673	,758	,361	,770	,709
	În context școlar	43	10,0	31,0	17,744	5,5682	31,004	,823	,361	-,076	,709
	Pedeapsa fizică	43	,0	13,0	3,023	3,7448	14,023	1,342	,361	,665	,709
	Abuz sexual	43	,0	5,0	2,186	1,6074	2,584	,151	,361	-,1216	,709
	Neglijare	43	4,0	29,0	13,837	6,5463	42,854	,584	,361	-,359	,709
	Nivelul de stres	43	35,0	116,0	66,535	15,9498	254,398	,804	,361	1,606	,709
	MD	43	3,0	9,0	5,419	1,2580	1,583	,343	,361	,513	,709
	A	43	1,0	9,0	4,744	2,4601	6,052	,380	,361	-,964	,709
	B	43	,0	10,0	4,698	3,4263	11,740	,244	,361	-,1497	,709
	C	43	2,0	8,0	4,465	1,6525	2,731	,230	,361	-,473	,709
	E	43	3,0	10,0	6,395	1,5141	2,292	-,028	,361	-,374	,709
	F	43	3,0	10,0	6,651	1,7442	3,042	-,026	,361	-,818	,709
	G	43	1,0	10,0	5,372	2,2256	4,953	-,209	,361	-,113	,709
	H	43	1,0	8,0	3,791	1,8200	3,312	,351	,361	-,354	,709
	I	43	1,0	9,0	4,512	1,8044	3,256	,197	,361	-,233	,709
	L	43	1,0	10,0	7,163	2,6631	7,092	-,992	,361	-,031	,709
	M	43	1,0	10,0	5,233	2,0335	4,135	,310	,361	,279	,709
	N	43	3,0	10,0	6,233	1,7160	2,945	,095	,361	-,427	,709
	O	43	1,0	10,0	6,651	2,3185	5,375	-,491	,361	-,113	,709
	Q1	43	1,0	7,0	3,047	2,1817	4,760	,616	,361	-,1197	,709
	Q2	43	2,0	10,0	6,047	2,2882	5,236	-,122	,361	-,750	,709
	Q3	43	2,0	9,0	4,837	1,5573	2,425	,403	,361	,222	,709
	Q4	43	3,0	10,0	6,488	1,4860	2,208	-,867	,361	1,293	,709
	pedeapsa fizica	43	,00	1,00	,1628	,37354	,140	1,894	,361	1,661	,709
	neglijare	43	,00	1,00	,6744	,47414	,225	-,772	,361	-,1476	,709
	abuz emotional	43	,00	1,00	,4651	,50468	,255	,145	,361	-,2078	,709
	abuzat/neabuzat	43	1,00	1,00	1,0000	,00000	,000
	Valid N (listwise)	43									